

Arnhild Ness

Latter på ramme alvor

På hvilken måte kan humor og latter virke inn på arbeidsmiljøet i ei kullgruve på Svalbard?

PED3901 Masteroppgave i skoleutvikling

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for Samfunnsvitenskap og Teknologiledelse
Pedagogisk Institutt

Trondheim, juni 2010

Fra Svearampen. (Foto: Kristin Stoltz)

*Den som kun tar spøk for spøk og alvor kun alvorlig,
han og hun har faktisk fattet begge deler dårlig.
(Piet Hein)*

Arnhild Ness

Latter på ramme alvor

På hvilken måte kan humor og latter virke inn på arbeidsmiljøet
i ei kullgruve på Svalbard?

PED3901 Masteroppgave i skoleutvikling

Trondheim, juni 2010

Veileder: Kjetil Steinsholt

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for Samfunnsvitenskap og Teknologiledelse
Pedagogisk Institutt

Forord

Å velge Svalbard som forskningsarena ble til mer eller mindre tilfeldig. Jeg hadde vært på Svalbard mange ganger, men forskjellige omstendigheter gjorde at nå ville jeg bosette meg i Longyearbyen for en lengre periode. Ideen om å skrive masteroppgave om ”Svalbardsamfunnet” og ”gruvehumoren” begynte å ta form. Temaet for masteroppgaven min ”Latter på ramme alvor” hadde vært klart lenge, men å vinkle arbeidet mot ”gruvehumor” ble noe nytt, annerledes og grensesprengende.

Jeg tok kontakt med Store Norske Spitsbergen Grubekompani, og måten jeg ble møtt på var avgjørende for entusiasmen til å ta fatt på denne undersøkelsen. Ledelsen i selskapet signaliserte umiddelbart at dette var noe de gjerne ville være med på. Vi satte i gang med planleggingen., og dermed var prosessen i gang.

Så jeg vil rette en stor takk til Store Norske Spitsbergen Grubekompani, spesielt sjef for kommunikasjon og samfunnskontakt, Terje Carlsen, som har bidratt med gratis litteratur og bilder, og alle respondentene som velvillig lot seg intervju. Respondentene er anonymisert. Longyearbyen er et lite samfunn, slik at å sikre respondentenes anonymitet har vært et vesentlig poeng i planlegging, gjennomføring og presentasjon av undersøkelsen.

Kjetil Steinsholt har vært min veileder og har loset meg igjennom skrivearbeidet. Han har til dels følt litt ”langt borte”, men har vært inderlig til stede i slutfasen! Takk til Kjetil!

Jeg vil også takke UNIS (Universitetscenteret på Svalbard) v/Helen Flå, for kontor plass i 3. etasje i Forskningsparken med nydelig utsikt til Hiorthfjellet, så lenge skrivingen varte.

Ellers vil jeg takke mine studievenner Ingeborg, Trine, Haldor, Vigdis og Astrid for godt samarbeid og konstruktiv støtte både i gruppearbeid og i form av gode samtaler på kantina på Dragvoll. Vi har sett mange nye *horisonter* sammen. Ingeborg har lest igjennom deler av oppgaven og kommet med konstruktiv kritikk. Hun har hentet meg inn når teksten ble for flytende og bar ut på ”ville veier”. Takk til deg, Ingeborg!

Takk til fotograf Kristin Stoltz for bruk av bilder fra boka ”Svearampen.” Eva Grøndal og Tone Nødtvedt har ”scannet” og bearbeidet historiske bilder fra Svalbard og gruvesamfunnet som jeg fikk bruke. Takk til dere!

Den største takken går til mannen min, Gunnar, som trofast og med stor overbærenhet har fulgt meg gjennom skriveprosessen. Han har lest igjennom og redigert stoffet. Med sin journalist- og forfatterbakgrunn, har han vært til stor nytte. I tillegg er han en god refleksjonspartner og venn. Tusen takk!

Og sist, men ikke minst, tusen takk til Tora Hultgren, direktør ved Svalbard Museum, som holdt en fantastisk avskjedsmiddag hjemme hos seg for meg og mine venner, den dagen jeg reiste ”på slutt¹”.

Longyearbyen. 10.06.2010

Arnhild Ness

¹ Denne formuleringen kommer fra gruvespråket. Det betyr ”å slutte i jobben og reise til fastlandet”. Uttrykket brukes av alle i Svalbardsamfunnet.

Innholdsfortegnelse

	Forord	3
	Sammendrag	7
1.	Valg av tema	9
1.1	Innledning	9
1.2	Svalbard som forskningsarena	10
1.3	Det fysiske miljøet i gruva	11
1.4	”Inni verden” - det sosiale perspektivet	12
1.5	”Den sterkeste overvintrer” – det historiske og kulturelle perspektivet	13
1.6	Humoren i gruva	17
2.	Metodisk tilnærming	19
2.1	Valg av metode – forskningsprosessen	19
2.2	Valg av gruve	20
2.3	Populasjon og utvalg	21
2.4	Intervjuguiden	21
2.5	Forskerrollen	23
2.6	Gjennomføring av intervjuene	24
2.7	Pålitelighet	25
2.8	Analyse: Utvikling av kategorier og analysemetode	26
3.	Teori	28
3.1	Mikhail Bakhtin	28
3.1.1	Humor og latter som det uoffisielle livet	28
3.1.2	Latter som fenomen	28
3.1.3	Den autorative diskurs	29
3.1.4	Karnevalsatteren	31
3.1.5	Den ambivalente latteren	32
3.2	Henri Bergson	34
3.2.1	Humor og latter som irettesetter	34
3.2.2	Inkongruens	36
3.2.3	Hva ler vi av	36
3.2.4	Latter og konformitet	38
3.2.5	The triangle of laughter	39
3.3	Sigmund Freud	39
3.3.1	Humor og latter som overskridelse/katarsis	39
3.3.2	Ubehaget i kulturen	40
3.3.3	Sublimering	41
3.3.4	Barbariets lille hevn	44
3.3.5	Den tendensiøse vitsen	44
3.3.6	Den uskyldige vitsen	45
3.3.7	Psykoanalysen	46
3.3.8	Drømmer er ”ulver i fåreklær	46
3.3.9	“Seriousness is as ridiculous as silliness is serious”	47

4.	Analyse og drøfting	48
4.1	Humor og latter som det uoffisielle livet	48
4.2	Humor og latter som irttesetter	52
4.3	Humor og latter som overskridelse/katarsis	57
4.4	Drøfting	63
4.4.1	Humor og latter som det uoffisielle livet	63
4.4.2	Humor og latter som irttesetter	66
4.4.3	Humor og latter som overskridelse/katarsis	69
5.	Konklusjoner og svar på forskningsspørsmålet	73
5.1	Om teori, empiri og forforståelse	73
5.2	Humor og latter som kulturbygger	74
5.3	Resultater og konklusjon	76
	Litteraturliste	79
	Vedlegg:	81
	Vedlegg 1: Intervjuguide	81
	Vedlegg 2: Informert samtykke	84
	Vedlegg 3: Søknad Store Norske	85
	Vedlegg 4: Tilsvar søknad Store Norske	86
	Vedlegg 5: Tillatelse Kristin Stoltz	87
	Vedlegg 6: Tillatelse Store Norske	88
	Vedlegg 7: Tillatelse Tone Nødtvedt	89
	Vedlegg 8: Tillatelse Eva Grøndal	90

Sammendrag

Denne oppgaven handler om ”Latter på ramme alvor” og helt konkret om betydningen humor og latter har for arbeidsmiljøet i ei kullgruve på Svalbard.

Utgangspunktet for å velge dette temaet for masteroppgaven er min personlige erfaring som terapeut. Her har jeg observert at pasienter som evner å bruke humor i kampen mot smerte og kronisk sykdom, synes å ha en bedre livskvalitet. Dette er en erfaring jeg deler med mange andre som sitter i en behandlerrolle (Tyrdal 2002).

Det har alltid undret meg hvor denne ”motiverende kraften” kommer fra som gjør at noen mennesker evner å holde humøret oppe til tross for et elendig utgangspunkt. Begrepet ”galgenhumor” blir nærliggende å hente fram. Til grunn for begrepet ligger fortvilelsen over egen livssituasjon og at katastrofen er det ordinære. Spøk og humor blir en form for overlevelsestrategi eller avledningsmanøver.

Så mitt forskningsfokus ble å løfte og videreføre kunnskap og erfaring fra min tid som terapeut, og se på hva latter og humor kan bety i andre sammenhenger og på andre (marginale) arenaer: nærmere bestemt hva slags latterkultur som utvikler seg i et ”ekstremt” arbeidsmiljø som i en kullgruve på Svalbard. Problemstillingen er definert slik:

På hvilken måte kan humor og latter virke inn på arbeidsmiljøet i ei kullgruve på Svalbard?

Som teoretisk utgangspunkt har jeg valgt tre teoretikere/filosofier som hver og en kaster et kulturkritisk lys over problemstillingen min. Mikhail Bakhtin beskriver latter i lys av det ”karnevalske”. Alle er deltakere i karnevalet. Henri Bergson vektlegger den irettesettende siden av latteren, og Sigmund Freud sier at man skal passe seg vel fordi all humor er ”svart humor”, men betrakter den allikevel som ”behaget i kulturen” og dermed som en katarsis. Jeg mener disse representerer tre perspektiver som henger sammen og delvis utfyller hverandre. Latterens mangfold (karnevalet), dens irettesettende funksjon (konsensus) og forløsende element (katarsis) står sentralt i tolking og presentasjon av data.

Jeg har brukt et kvalitativt semistrukturert livsverdenintervju som metode og en fortolkende meningsanalyse for å presentere resultater. På denne måten har jeg fått fram gruvearbeiderens stemme og hvilken betydning humor og latter har i gruvesamfunnet.

Mine funn viser at et enstemmig latterkor sier at latter og humor har stor betydning for trivsel og samarbeidet i gruva. Et sammensveiset arbeidslag er en forutsetning for å ivareta sikkerheten og hverandre. Dette henger tett sammen.

Humor og latteren blir et utløp for frustrasjon i en bokstavelig talt ”mørk” verden. Enkelte kan synes at denne humoren blir en ”sosial tvangstrøye”, men for det meste tilpasser de fleste seg omgangsformen (kulturen).

For gruvearbeideren blir humor en leken kraft som appellerer til innsats selv om arbeidsdagen er tung og vanskelig (overlevelses strategi). Det synes å være en sammenheng mellom at jo verre det fysiske slitet er, jo viktigere blir humoren (galgenhumor), og det yrer av kreative påfunn. Å drive ap med hverandre på en oppfinnsom og ”godhjertet” måte henger i veggene. Det har alltid vært sånn. Det sitter i kulturen.

Mest ekstrem er likevel humorens plass i forhold til dødsulykker. Kollegene er nødt til å forsone seg med at en av dem er forulykket i gruva. De skal inn igjen neste dag og er nødt til å snakke om ham som ikke lenger er der. Hva er da bedre enn å huske de morsomme historiene, alt det den døde gjorde og sa som lyste opp tilværelsen for de andre?

Kap. 1: Valg av tema – Svalbard som forskningsarena

1.1 Innledning

Utgangspunktet for å velge temaet "Latter på ramme alvor" som tittel på masteroppgaven min springer ut fra en personlig erfaring som terapeut. Denne går ut på at pasienter som evner å bruke humor i kampen mot smerte og kronisk sykdom synes å ha en bedre livskvalitet. Dette er en erfaring jeg deler med mange andre som sitter i en behandlerrolle (Tyrdal 2002). Med "livskvalitet" mener jeg i denne sammenhengen "evnen til å leve i tråd med egne behov og ønsker til tross for sykdom og smerte" (Monsen 2002)(Pahuus 1998).

Etter å ha behandlet kronisk syke mennesker gjennom mange år, er jeg blitt klar over hvor stor betydning "innstilling til egen livssituasjon" har for livskvaliteten. Med kronisk sykdom følger kroniske smerter, og pasienter som mestrer et liv i kronisk smerte gjør det ikke ved å fortrenge eller ignorere smerten, men heller ved å akseptere den som en del av livet.

Fenomenologisk sett er det et kjennetegn ved smerten som smertefullhet at samtidig som den sluker all åpenhet og reduserer omfanget av menneskelig sanselighet, lar den seg ikke stenge ute. Tvert imot er det slik at når det gjelder mestring av smerte, så er det ikke ved å fortrenge smertefullheten, men ved å bygge et liv rundt den, ved en aktiv prosess, at den blir enklest å leve med (Nortvedt & Nortvedt 2000).

Et liv med kroniske smerter fortøner seg nokså dystert. Tiden blir lang og dagene kan virke evigvarende med få lyspunkter. Å være smertepasient setter mennesket i en ekstrem situasjon. Særlig tanken på at tilstanden skal vare livet ut blir vanskelig. Dette er en marginal pasientgruppe som lever i skjæringspunkt mellom liv og død. Smerte defineres i denne sammenheng som en form for stress; dvs. den subjektive opplevelsen av smerten (Svebak 2000).

Til tross for dette evner mange smertepasienter å se på sin egen situasjon i et humoristisk lys. Begrepet "galgenhumor" blir nærliggende. Til grunn for begrepet ligger fortvilelsen og at katastrofen er det ordinære. Spøk og humor blir en form for overlevelsesstrategi eller avledningsmanøver om man vil. Evnen til å sette det tragiske i et komisk perspektiv øker livskvaliteten for mange smertepasienter. Sans for humor blir et redskap for å redusere effekten av fysisk eller psykisk stress. Sven Svebak kaller dette for "støtdempereffekten" (Svebak 2000).

Gruvebus kjører ”Olemann”. (Store Norskes Spitsbergen Grubekompanis fotoarkiv)

1.2 Svalbard som forskningsarena

Valget av Svalbard som forskningsarena ble til mer eller mindre tilfeldig. Omstendighetene gjorde at jeg bosatte meg i Longyearbyen for en periode. Kullskapet Store Norske Spitsbergen Grubekompani viste seg særlig interessant i et arbeidsmiljøperspektiv fordi arbeidsforholdene kan være ekstreme, fysisk sett, i forhold til andre bedrifter. Risikoen er jevnt over høy og kulldrift er blant de næringer som ligger helt i toppen på statistikker over dødsfall på arbeidsplassen. Sammenligningen med smertepasienten ble desto mer relevant.

For å danne meg et bakteppe leste jeg gruvehistorie og snakket med tidligere gruvearbeidere som beskrev arbeidsforholdene i gruva. Jeg begynte å se fellestrekk og trekke forbindelseslinjer mellom smertepasienten og gruvearbeideren. De har viktige ting til felles; de lever og/eller arbeider under ekstreme og marginale forhold som begrenser utfoldelsen. Begge er avhengige av å finne måter å leve med begrensningene på. Begge lever også med en fornemmelse av at noe kan gå fryktelig galt.

Det er vanskelig for andre å forestille seg tilværelsen (arbeidsmiljøet) inne i ei kullgruve. Gruvegangen er trang, kald og mørk; det bråker og støver. Bevisstheten om å ivareta egen sikkerhet gjennomsyrrer arbeidsdagen. Hvis sikkerhetskravene ikke blir fulgt, kan det få

alvorlige konsekvenser. Det skjer fortsatt arbeidsulykker i gruvene, noen ganger med døden til følge. Man arbeider i skjæringspunktet mellom liv og død. Forskjellen mellom smertepasienten og gruvearbeideren er graden av valgfrihet. Gruvearbeideren velger en belastende tilværelse av fri vilje, mens smertepasienten har liten grad av valgfrihet.

1.3 Det fysiske miljøet i gruva

Gruvearbeideren blir på folkemunne kalt for ”gruvebus” (Evjen 2006). Under besøket i Gruve 7, som ligger 12 km øst for Longyearbyen, registrerte jeg at det var det mørkt, trangt og kaldt. Innslaget til gruvegangen ligger i permafrostbeltet; derfor er temperaturen stabil og holder fra 2-4 minusgrader hele året (Evjen 2006). Det er lavt under taket og arbeidshøyden er på 130 cm; noen steder litt høyere, noen steder lavere. På gruvespråket kalles taket i gruva for ”henget” og golvet for ”liggen”. Pga foldinger i fjellet er gruvegangene kuperte og svingete. Dette kan gjøre det vanskelig å forflytte maskiner og utstyr.

Arbeidsantrekket – lompen – består av kjeledress med fiberpels, ullundertøy, vernesko, hjelm med hodelykt, hørselsvern, støvmaske, hansker og kneputer. I magebeltet bæres en såkalt ”selvredder”, dvs en beholder med oksygen og gassmaske. Antrekket kan være tungt å bevege seg i, og pga den lave takhøyden må gruvearbeideren gå bøyd, eller på kne. Kneputene beskytter mot slitasje og støt. Maskinene bråker og det er mye støv. Støvmaskene tar av for det verste. Pga bråket er det umulig å snakke sammen på produksjonsfeltet, så all kommunikasjon foregår med hodelyktene som sitter på hjelmen. Forskjellige tegn betyr forskjellige ting.

Innerst i gruva står en gassmåler² som måler graden av metangass. Metangass er lett antennelig og måleren varsler eksplosjonsfaren dvs når det er på tide å trekke seg ut.³

I lunsjpausen spiser gruvearbeideren på ”oppholdet”. ”Oppholdet” er spiserommet enten ved inngangen (”ut i dagen”) eller inne i gruva. Det tar tid å frakte arbeiderne ut av gruva for å spise, derfor spiser de på ”oppholdet” flere kilometer inni fjellet; 400 meter under bakken. Disse ser ikke dagslys i løpet av arbeidsdagen. På ”oppholdet” utvikler det seg en egen omgangsform og talemåte. Arbeiderne kaller arbeidet og livet inne i gruva for ”inni verden”.

² På folkemunne kalt ”gasskuken”.

³ Før man hadde måleapparater til slikt ble det brukt kanarifugler for å måle mengde metangass i gruvene/måle eksplosjonsfaren. Når fuglen ”sovnet” og falt ”om kull”, var det på tide å trekke seg ut/fare på ferde

”Inni verden”. (Foto: Herta Grøndal)

1.4 ”Inni verden” - det sosiale perspektivet

Arbeidet ”inni verden” er fysisk krevende. Gruvearbeideren er stort sett en mann. Tunge løft, ubekvem arbeidsstilling, støy og støv vanskeliggjør mange arbeidsoperasjoner. Samtidig som man utfører sitt eget arbeid må blikket være rettet mot de andre på skiftet.

De som arbeider på samme skift kjenner hverandre godt og kan ofte se at ”noe er feil” uten at det blir sagt eller gitt tegn. Kameratskapet mellom arbeiderne er godt og det er vanlig å gi hverandre en håndsrekning når det trengs, eller jobbe sammen to og to. Spesielt skjer dette ved bolting/sikring av henger (jfr intervju). Arbeidet er risikofyllt og marginene er små. Man er helt avhengig av å stole på arbeidskameraten sin for å føle seg trygg. Det forventes at man kan utføre jobben sin på en selvstendig måte, men det sosiale samholdet er viktig. Et vanlig

uttrykk blant gruvebusen er å ”rive kjeft”. Uttrykket kommer fra nordlandsdialekt, og betyr å si sin mening på en direkte og kraftfull måte. Mye blir sagt i humoristiske ordelag, men gjerne med en undertone av alvor. Spesielt hvis det (ordkløveriet) berører sikkerheten i gruva eller at ”noen” ikke har gjort jobben sin. Har man noe å utsette på noen, eller er misfornøyd med noe, så kommer det fram. Dette skjer som regel på oppholdet i matpausen.

”Direkte meldinger” er vanlig og jeg antar at man skal være nokså tykkhudet for å overleve i et slikt miljø. Men det sies at selv om ukvemsord hagler på oppholdet i matpausen er lojaliteten på plass så snart man tar opp igjen arbeidet. I arbeidsprosessen er man prisgitt å stole på hverandre, ellers kan man bli drept. Det har utviklet seg en nokså tøff omgangstone i gruvegangene, men man kan ikke være av den langsinte typen. En kvinnelig gruvearbeider jeg intervjuet i forundersøkelsen uttrykte at det er mye ”drops” i gruva. ”Ta dæ nu et drops!” kan være en fin måte å be om unnskyldning på hvis man har vært litt for ”tøff i kjeften”.

Avreise 1960. (Foto Erling J. Nødtvedt).

1.5 ”Den sterkeste overvintrer” – det historiske og kulturelle perspektivet

Tradisjonelt sett var gruvearbeideren sesongarbeider ansatt på korttidskontrakt. Han var enten nordlending eller bonde som reiste til Svalbard hovedsakelig for å tjene penger.

Arbeidsgiveren var Store Norske Spitsbergen Kullkompani som hadde operert kullgruver rundt Longyearbyen siden 1916 (Evjen 2006).

Man skulle tro at eventyrlyst var grunnen til at folk reiste til Svalbard, men dette gjaldt mest for fangstmenn og oppdagelsesreisende. De fleste gruvearbeiderne hadde et arbeid eller "et bruk" hjemme som var lite drivverdig vinterstid. Andre var "skilt fra kjerringa" og måtte til Svalbard for å tjene penger til å betale bidragsgjeld. Mange så på dette som en slags straff.

En kapitalistisk grunntanke lå til grunn for oppholdet. Det gjaldt å legge seg opp mest mulig penger på kortest mulig tid. Lønna for lignende arbeid var mye høyere på Svalbard enn på fastlandet. Det går historier om gruvearbeideren som kom hjem og "strødde rundt seg med penger". Andre drakk opp hele fortjenesten på båten "ned" til fastlandet og måtte derfor ta første båt "opp" igjen for en ny periode. Svalbardsamfunnet var inntil for få tiår siden helt isolert og avstengt vinterstid. Hvis du skulle "opp" eller "ned" måtte du vente til fjorden var fri for is og båten kom fram (Evjen 2006).

Til forskjell fra arbeidslivet på fastlandet var gruvearbeiderne fra gammelt av vanskelig å organisere. Sånn sett hadde de liten solidaritetsfølelse med hverandre og så ikke på seg selv som en organisert helhet. De fleste var ansatt på korttidskontrakter og følte lite ansvar for å "dra lasset" sammen på lang sikt. På 70-tallet, mens arbeidere på fastlandet streiket for innføring av strengere sikkerhetskrav på anleggsarbeidsplasser, streiket gruvearbeidere på Svalbard mot innføring av strengere sikkerhetskrav i gruvene. Disse tiltakene var ment å beskytte og verne om arbeidernes liv og helse, men det sinket akkorden ("tyfus"⁴). At lønna ble mindre var lite populært (Evjen 2006).

Gruvearbeideren var en skikkelig hardhaus og ville ikke overvåkes eller la seg "styre" verken av ledelsen eller fagforeninga. Han var selvstendig, uredd og sta. Dette var en samling av enslige menn i et tøft klima på alle måter; både fysisk og psykisk. Det eneste som fikk gruvebusen til å stoppe opp var hvis det skjedde en dødsulykke. De var lite lystne på å krype inn i de trange gruvegangene rett etter en slik hendelse og skoftet neste skift; det såkalte "dødsskoftet"⁵. I den senere tid endret dette seg. Etter påtrykk fra ledelsen i selskapet inngikk de en avtale om å arbeide påfølgende skift, med den forskjell at fortjenesten gikk til de etterlatte. På denne måten sikret ledelsen seg kontinuitet i driften, samtidig som det ble meningsfullt for arbeideren å gå på jobb (Evjen 2006).

⁴ Tyfus er en betegnelse på alt som ikke er bra i Svalbardsamfunnet. Hvert år blir Tyfus statuetten utdelt til en framgangrik og engasjert person som aktivt går inn for å bekjempe "tyfus".

⁵ Gruvebusen nektet å gå på arbeid skiftet etter en dødsulykke.

Bisettelse av gruvearbeider 1959. Båren bæres til "kapellet" bak kirken. (Foto: Erling J. Nødtvedt)

Etter at en av arbeidskameratene hadde gått bort, var det viktig å komme sammen for å bearbeide sorgen. Dette ble ofte gjort i form av et slags "gravøl" der man fortalte gode historier og mintes den avdøde (intervju).

I mørketida var det lite å ta seg til utenom arbeidet. Fritida ble brukt til pokerspill, ablegøyer, drikking og sosialt samvær. Det går vandrehistorier den dag i dag om pek og oppfinnsomme sjeler som satte farge på tilværelsen. Tidtrøyte avler spilloppmakere!

Det var ingen privat husholdning i gruvemiljøet, alle spiste på "messa" og bodde i brakker på store flermannsrom. Der sov og vasket de seg, og det er ikke vanskelig å forestille seg stanken og skitten fra "lompen" som hang til tørk på rommene "klar" til neste skift. Etter hvert fikk de et eget lokale hvor de vasket seg etter jobb, den såkalte "Lompen". I dag ligger butikksenteret "Lompensenteret" der hvor den gamle Lompen lå.

Det var et tøft klima både inne i og utenfor gruvegangene. Mange syntes mørketida var tung, andre hadde klaustrofobi. Vinteren var beinkald. Å krype inn i de trange gruvegangene var på grensa av hva mange kunne tåle. Hvis du ikke klarte påkjeningen, måtte du vente til våren før neste båt gikk ned. Da var det "romkameraten" sitt ansvar og passe på som best han kunne til vedkommende kunne reise ned. Så man kan trygt si at "den sterkeste overvintret".

Livet og arbeidet i gruvene har endret seg veldig de siste årene. Fra såkalt ”pekailldrift”⁶, dvs drift med tungt og gammeldags utstyr, til moderne og automatisert drift. Store Norske har gitt gruvearbeideren mulighet til å ta fagbrev i bergverksfag o.l, og gitt arbeideren et løft kunnskapsmessig. Dette skjer i arbeidstida og koster ingenting. ”Denne kunnskapen gjør oss til stolte arbeidere” (intervju).

Den teknologiske utviklingen fra hakker og slegger til store, tunge og automatiserte maskiner har gjort at bedriftskulturen har endret seg. Mesteparten av kommunikasjonen arbeiderne i mellom skjer nå på ”oppholdet”, i dusjen etter jobb eller på puben.

Buss i Nybyen. (Foto: Erling J. Nødtvedt)

Longyearbyen har de senere år blitt et familiesamfunn. Den moderne gruvearbeideren er gift og har barn. Mange bor fast i Longyearbyen. Gruvearbeideren opptrer på flere arenaer i

forhold til før og den til dels tøffe omgangsformen som hører til inne i gruva, modereres når arbeiderne kommer ut (intervju). Men mentaliteten henger igjen. Skal du tilpasse deg livet på Svalbard må du være sterk og arbeidsfør. Gruvesamfunnet er på mange måter et elitesamfunn. Sånn sett er Longyearbyen fremdeles et sted hvor ”de sterkeste overvintrer”.

⁶ Tungvint driftsmåte som ga lite avkastning

Generelt vil jeg si at folk på Svalbard er mer direkte i omgangsformen. Meldingene er tydelige og kraftfulle, gjerne med humoristiske undertoner. Skal du overleve må du si fra! Men samtidig som du har denne direkte omgangsformen som krever et hardhudet sinn, har jeg aldri før sett så mange store karer som spontant kan gi hverandre en klem. Dette skjer gjerne i det offentlige rom; på postkontoret, på butikken og andre steder hvor folk treffes tilfeldig. Dette tyder på sterke individer som ikke er redd for å vise omverden hvem de er. De tar seg til rette i dette såkalte ingenmannslandet. Fra å være et tøft samfunn preget av en slags Klondyke-stemming har Svalbard utviklet seg til et sivilisert familiesamfunn.

1.6 Humoren i gruva

Etter hvert fikk jeg innblikk i hva slags liv dette er/hadde vært og skjønnte at humor var en viktig del av gruvearbeidernes arbeids- og livsform, så vel som omgangsform. Til tross for ekstrem kulde, mørketid, fysisk slit, dødsulykker og tidvis elendige arbeids- og boligforhold, evnet gruvearbeideren å holde motet oppe. Gjennom humor og lek ble tilværelsen lettere å bære.

En undertone av alvor i måten å forfekte budskapet på, lå ofte på lur. Særlig hvis noen ikke tok sikkerhetskravene på alvor, eller hadde skaffet seg fordeler på bekostning av andre. Angsten for å dø ble sjelden gjenstand for humor eller fleip, men jeg kan forestille meg at tankene rundt dette temaet ble lettere å bære ved hjelp av en lett og spøkefull omgangstone. MEN: Ingen kunne spøke med sikkerheten i gruva (intervju). Da ble man grundig irettesatt. Muligens på en humorfylt måte, men med en alvorlig undertone.

Fra Svearampen. (Foto: Kristin Stoltz)

De fleste understreker at humoren spiller en avgjørende rolle for trivselen på arbeidsplassen, spesielt i forhold til det harde fysiske slitet. Man kan ha lyst til å gi opp når alt går på tverke, hvis maskiner og utstyr blir ødelagt og produksjonen stopper opp. En humoristisk kommentar løser opp stemningen og man kan ta fatt på det tunge arbeidet igjen med større lyst. I slike

situasjoner var det opportunt å harselere med ledelsen som ikke sørget for at utstyret holdt/tålte belastningen. Klasseskillet var nokså markert helt opp til nyere tid og det var ingen kontakt mellom gruvearbeidere, funksjonærer og ledelsen. De til og med bodde i ulike deler av byen. Dette ga god grobunn for å raljere med ledelsen.

Humoren spiller også en viktig rolle i forbindelse med ulykker. Gruvearbeiderne har et forståelig behov for å bearbeide at en kamerat er blitt drept. Det blir viktig å snakke om den avdøde og hva er da bedre enn å minnes de morsomme historiene. Det fortelles at en mann som på mirakuløst vis ble gravd ut i live, selv spøkte med kameratene på vei ut av gruva. Han brukte humor til å holde motet oppe hos kameratene – og antagelig seg selv (intervju).

Galgenhumoren florerer, og blir en forutsetning for å holde ut elendige arbeidsforhold. Det blir viktig å sette seg selv og andre i et humoristisk lys. En vittig kommentar etterfulgt av en god latter får en forløsende og støtdempende effekt, den snur stemningen og blir en katarsis; en følelse av fornyelse og nytt liv (Wikipedia).

Ut fra dette har jeg formulert følgende problemstilling:

På hvilken måte kan humor og latter virke inn på arbeidsmiljøet i ei kullgruve på Svalbard?

Kap 2. Metodisk tilnærming

I dette kapittelet vil jeg beskrive valg av metode og begrunne hvorfor. Så følger en presentasjon av utvalget og intervjuguiden. Deretter vil jeg si noe om hvordan intervjuene ble gjort og undersøkelsen gjennomført. Neste punkt handler om pålitelighet, og så følger et punkt om utvikling av kategorier og selve analysemetoden.

2.1 Valg av metode – forskningsprosessen

Valg av forskningsmetode henger sammen med hva slags problemstilling som skal undersøkes/besvares/belyses. Jeg har valgt en kvalitativ tilnærming til studiet. Formålet med kvalitativ forskning er å inspirere til nye tanker, begreper og innsikt. Kvalitativ metode er ikke bare en teknikk, men et analytisk verktøy som gir unike muligheter for innsikt og utvikling (Widerberg 2001).

Kvalitet handler om å beskrive karakteren eller egenskapen ved et fenomen, mens kvantitet måler mengden av disse. I kvalitativ metode står enkeltindividets opplevelse av et fenomen i fokus. Kvalitativ forskning baserer seg på innsamlingsmetoder som intervju, observasjon og analyse av tekst og bilder. Intervju innebærer at forskeren benytter samtale for å få andres muntlige opplysninger, fortellinger og forståelse rundt et gitt tema (Widerberg.2001).

Det finnes flere typer intervju; strukturerte og ustrukturerte intervju, telefonintervju, postintervju og semistrukturerte intervju. En kvalitativ tilnærming tilsier et begrenset antall informanter og jeg velger et semistrukturert intervju som metode. Målet er å hente inn beskrivelser om den intervjuedes livsverden for å kunne fortolke betydningen (Kvale & Brinkmann 2009). I mitt tilfelle gruvearbeiderens opplevelse av og refleksjoner rundt betydningen av latter og humor for arbeidsmiljøet i ei kullgruve på Svalbard.

Det semistrukturerte livsverdenintervjuet ligger nær opp til en samtale i dagliglivet, men som profesjonelt intervju har det et formål. At det er semistrukturert betyr at det verken er en åpen samtale eller en lukket spørreskjemasamtale. Intervjuet utføres i overensstemmelse med en intervjuguide som sirkler inn bestemte temaer og som kan inneholde forslag til spørsmål (Kvale & Brinkmann 2009). Temaene man ønsker å belyse er skrevet ned, men ikke knyttet til en bestemt rekkefølge (Dalland 2002). Intervjuet transkriberes ordrett og den skrevne teksten

og lydopptak danner grunnlaget for den etterfølgende meningsanalysen. Intervjuguiden tillater at respondentene snakker fritt om et tema, mens jeg kan stille utdypende spørsmål underveis.

2.2 Valg av gruve

Jeg hadde allerede gjort meg en del tanker om hvordan jeg ville gjennomføre undersøkelsen/prosjektet. Jeg ville bruke enten observasjon eller intervju som forskningsmetode, eventuelt begge deler. Men flere forhold satte begrensninger.

Det finnes to norske gruver på Svalbard hvor det fremdeles produseres kull: Gruve 7 og Svea Nord. Gruve 7 ligger på Gruve7-fjellet utenfor Longyearbyen. Dit opp går det bilvei. Svea Nord ligger ca 60 km sør for Longyearbyen. Det finnes ingen veiforbindelse mellom Longyearbyen og Svea. I Gruve 7 går arbeiderne dagskift og har fri hver helg. Disse er bosatt i Longyearbyen, har bolig tilknyttet arbeidsplassen og har privat husholdning. I Svea Nord går arbeiderne i forskjellige skiftordninger. Den mest vanlige er to-skiftsordning med 12 timer på og 12 timer av i ei uke, og så ei uke fri. De fleste som går denne skiftordningen er bosatt og har familie på fastlandet og reiser ”ned” i friuka si. I arbeidsuka innkvarteres arbeiderne i brakker og all bespisning foregår i fellesskap på messa.

Min opprinnelige tanke var at jeg kunne operere i den store gruva/Svea Nord som observatør i messa. Etter nærmere samtale med personaldirektør i Store Norske, Terje Carlsen, ble denne tanken skrinlagt. For det første arbeider ”gruvebusene” lange skift. Før de går på arbeidet om morgenen er de trøtte, kommer inn på messa og spiser frokost og går fort ut igjen. Om kvelden, ved middagen, er de slitne etter et langt skift, og køyer tidlig. Om dagen sover de som gikk nattskiftet. Midt på dagen spiser de som er på skift på ”oppholdet” inne i gruva.

Hvis jeg skulle innkvarteres på boliggriggen i Svea Nord, ville det blitt mye lediggang for min del. For det andre ville jeg mest sannsynlig blitt et ”pussig” fremmedelement. Det ville tatt tid å vinne fortrolighet. Sist, men ikke minst, kunne klimatiske forhold satt en stopper for prosjektet. Det er ikke uvanlig å bli sittende værfast i Svea på denne tiden av året. Mørketid, vind, kulde, is og snø bestemmer aktiviteten. All ferdsel skjer på værgudenes premisser.

Alt dette tatt i betraktning ble personaldirektøren og jeg enige om, at det var best å holde seg til Longyearbyen og Gruve 7, og heller bruke intervju som datainnsamlingsmetode. Derfor falt valget på Gruve 7.

2.3 Populasjon og utvalg

Populasjonen består av 19 mann. De arbeider kun dagskift og produserer relativt mindre enn i Svea Nord, som er selve motoren i kullproduksjonen på Svalbard. Arbeidstempoet er roligere, og forholdet mellom arbeiderne er avslappet. Mange av arbeiderne har jobbet på samme arbeidsplass i mange år og kjenner hverandre godt. Man må kunne anta at bedriftskulturen er sterkere i og med at arbeidsstokken har vært mer stabil.

Etter å ha gjort avtaler med gruvesjef og arbeidsformann (i Gruve 7) ble jeg invitert inn i gruva på dagsbesøk. Arbeidsformannen viste meg rundt inne i gruvegangene hvor produksjonen foregikk, og i lunsjpausen fikk jeg møte gruvearbeiderne inne på ”oppholdet”. Der presenterte jeg prosjektet mitt i håp om å skaffe respondenter. Jeg spør om noen kan tenke seg å delta på intervju og fortelle om sine tanker og opplevelser rundt betydningen av humor på arbeidsplassen. Jeg fikk navn og telefonnummer til alle mann og etter en telefonsamtale med samtlige hadde jeg nok respondenter til min undersøkelse.

Av nitten ansatte hadde jeg bestemt meg for å intervju ni gruvearbeidere etter ansiennitet, dvs etter hvor lang tid de hadde arbeidet i Gruve 7. Jeg delte alle nitten opp i tre grupper: 1-5 år; 6-15 år og 16-30 år og intervjuet tre personer i hver gruppe. De ansatte i gruva består av en gruvesjef; en stiger (arbeidsformann), fire verkstedansatte med egen arbeidsformann, to lastebilsjåfører og elleve gruvearbeidere. Det viste seg vanskelig å få ni gruvearbeidere til å stille opp til intervju, så en av respondentene mine er formann/stiger og to er verkstedsarbeidere; resten er rene gruvearbeidere. Verkstedarbeideren arbeider på verkstedet ”ut i dagen”, men er stadig inne i gruva for å reparere installasjoner som har gått i stykker. Formannen har vært gruvearbeider i mange år før han ble arbeidsformann. Det betyr at alle er en del av den samme kulturen; sjargongen /omgangsformen.

Etter hvert viste det seg at ni informanter ble et for stort datamateriale for en såpass liten studie. I samråd med veileder ble vi enige om å bruke bare seks av intervjuene, dvs to fra hver gruppe. Gruppen omfattet fortsatt en stiger og to verkstedsarbeidere. Utvelgelsen av bestående respondenter ble gjort etter å ha lest igjennom alle intervjuene flere ganger.

2.4 Intervjuguiden

Et forskningsintervju er en profesjonell samtale som bygger på dagliglivets samtaler; et samspill mellom intervjueren og den intervjuede hvor det utvikles ny kunnskap. Eller sagt på

en annen måte; et ”inter view ” er en utveksling av synspunkter mellom to personer om et gitt tema som opptar dem begge (Kvale & Brinkmann 2009). Det blir et vekselspill mellom de som vet og det som vites, mellom de som utvikler kunnskap og kunnskapen som blir utviklet.

Intervjuguiden skal være forskerens hjelpemiddel i intervjusituasjonen (Widerberg 2001). Den skal være det konkrete, oversatte uttrykket for det man ønsker å analysere. Widerberg vektlegger nytten av å lage en analyseskisse. Hvordan utføre intervjuene slik at betydningen kan analyseres på en sammenhengende og analytisk måte? (Kvale & Brinkmann 2009). Den bør vise alle tema og innfallsvinkler en ønsker å belyse. Så jeg utarbeidet intervjuguiden etter tema. Spørsmålene ble sortert og plassert i en skisse. Dette ble et råtkast.

Temaene var bestemt ut fra teoretisk innfallsvinkel og problemstilling. Under hvert tema lagde jeg tre - fire underspørsmål. Jeg startet opp med et generelt og innledende spørsmål hvor jeg ba hver enkelt beskrive det fysiske arbeidsmiljøet i gruva og å si noe om humorens rolle i arbeidsmiljøet generelt. Jeg kom med noen påstander ut fra min forforståelse om det fysiske miljøet og humoren i gruva. På denne måten kom samtalen godt i gang om noe som alle respondentene kjente godt til og som alle kunne si noe om.

Å lage mange spørsmål var ikke vanskelig, men å lage gode spørsmål var en større utfordring. Utfordringen ligger i å lage spørsmål som gir gode bilder av det skjulte, som utvider forståelsen, tilbyr innsikt og forstyrrer en befestet uvitenhet (Glesne & Peshkin 1992). Peshkin sier videre at vi kan ikke kvitte oss med subjektiviteten, men vi må være oppmerksomme på den. Vi må overvåke oss selv!

Før jeg satte i gang med å intervju utvalgte respondenter, gjorde jeg tre ”prøveintervjuer”. Gjennom dette forprosjektet fikk jeg lagt til side noen forfølere. I kvalitativ forskning kalles dette for *bracketing* (Creswell 1997). Mine forfølere var tuftet på halsbrekkende historier/overleveringer fra tidligere gruvearbeidere og en forestilling om at gruvedrift tiltrekker seg en spesiell type mennesker. Forprosjektet gav meg nyttig informasjon om hvordan jeg kunne justere og nyansere spørsmålene i intervjuguiden og hvilke tema jeg burde ha med. Den bredeste og dypeste innsikten om et tema får man gjerne gjennom forprosjektene, sier Widerberg (2001). Man lærer kanskje mest nytt i startfasen.

Etter prøveintervjuene gikk jeg gjennom spørsmålene en gang til men gjorde overraskende få endringer på den opprinnelige intervjuguiden. Det tyder på at jeg hadde tenkt igjennom materialet godt på forhånd. Jeg fikk god bekreftelse på at spørsmålene var relevante og interessante (gyldige); dvs. kunne belyse problemstillingen. Jeg fikk også inntrykk av at jeg stilte spørsmål om noen temaer som respondentene selv ikke hadde reflektert over tidligere. Det var en god tilbakemelding og en anledning til å lære noe nytt og spennende. Og i tråd med at ”formålet med kvalitativ forskning er å inspirere til nye tanker, begreper og innsikt. Poenget er å lære noe nytt” (Widerberg 2001).

2.5 Forskerrollen

Erickson (1986) beskriver en *fortolkende tilnærming* som en vekselvirkning mellom teori og empiri. Fortolkende tilnærming legger vekt på å avdekke deltakerperspektivet eller det *emiske* perspektivet, og søker forståelse framfor forklaring. I en kvalitativ forskningsprosess er det alltid en dialog mellom teori og data. Kvalitative data er omfattende, uoversiktlige og komplekse. Det er en fordel å bygge forståelsen på noen teoretiske perspektiver, som stadig utvikles og justeres underveis (Widerberg 2001).

De ulike kapitlene i denne oppgaven skrives parallelt. Teorien brukes gjennom hele forskningsprosessen til å tolke data, (som igjen fører til utvikling av ny teori). Forskerens utvikling er sentral i dette studiet og Charmaz (1983) anbefaler uerfarne forskere å skrive små memos underveis, da dette kan bidra til å bygge opp abstraksjonsnivået.⁷

Hensikten med kvalitativ forskning er å initiere og inspirere til drøfting og diskusjon, slik at praksis stadig utvikler seg til det bedre. Kunnskap og erfaringer gir et grunnlag for å starte med visse ideer og (Widerberg 2001) sier at analysen starter allerede med utarbeidelse av forskningsspørsmålet. Data påvirker analysen og data er resultater av min egen fortolkning. Prosessene går parallelt, og dette bidrar til å gi studien retning.

Mitt ståsted som forsker er at jeg har satt meg godt inn i kvalitativ forskningsmetode og er fortrolig med denne måten å tenke på. Uten å ha satt ord på det, har jeg som helhetsterapeut alltid hatt en fenomenologisk tilnærming til virkeligheten og pasienten. Vissheten om at helhet og del veksler med, og er avhengige av hverandre, har vært en del av min forståelse av

⁷ Det ble mange notater etter hvert.

livsverden så lenge jeg kan huske. Det terapeutiske intervjuet, eller samtalen, har som mål å forbedre menneskers livssituasjon, mens forskningsintervjuet har som mål å utvikle ny kunnskap. Noen kvalitative forskere beskriver sin intervjupraksis som terapeutisk på den måten at samtalen fører til forandringer i menneskers liv (Kvale & Brinkmann 2009).

Min utfordring i denne intervjusituasjonen var å ikke identifisere meg med terapeutrollen og å fjerne meg fra det terapeutiske perspektivet/intervjuet, og å holde meg til intervjuguiden med temaene jeg hadde laget.

Jeg hadde tilbudet om å komme opp i selve gruva og gjøre intervjuene på ”oppholdet”, men pga tidsfrister måtte jeg bli ferdig med dette arbeidet i løpet av en begrenset tidsperiode. På denne tida pendlet jeg mellom Longyearbyen og Trondheim og hadde satt av tre uker av november måned til å presentere prosjektet, hente inn respondenter, lage intervjuguide; trekke utvalg, dele ut og hente inn informert samtykke og gjennomføre selve intervjuene. Vær og føreforhold gjorde sitt til at jeg kom senere i gang med intervjuene enn først antatt. Jeg benyttet denne ”ventetiden” til å prøveintervjue og justere intervjuguiden.

2.6 Gjennomføring av intervjuene

Selve intervjuene ble gjort på et kontor på Universitetscenteret på Svalbard (UNIS) i løpet av en helg og to ettermiddager. Hvert intervju varte fra 40 til 70 minutter og ble tatt opp på en mp3-spiller. Materialet ble overført til et transkriberingsprogram (express scribe) på datamaskinen. Dette programmet lastet jeg ned fra internett. Etter hvert intervju skrev jeg ned et lite notat/memo med de umiddelbare inntrykkene, slik Widerberg (2001) anbefaler. Intervjuene ble transkribert ordrett. Mange gjennomlesninger og ulike sorteringsforsøk ga ny innsikt og kunnskap. Det åpenbarte seg stadig noe nytt.

Jeg brukte relativt lang tid på å informere om oppgaven før jeg startet selve intervjuene. Spesielt la jeg vekt på at intervjumaterialet skulle settes inn i en teoretisk/filosofisk sammenheng. Jeg la vekt på respondentenes krav til at anonymitet skulle ivaretas. Longyearbyen er et lite samfunn hvor alle kjenner alle. Mange hadde gitt uttrykk for at dette var en forutsetning for å stille opp og la seg intervjue.

All kvalitativ forskning er basert på informert samtykke og frivillighet. Et viktig spørsmål er hva man skal gjøre med såkalte negative funn. Anonymitet må ivaretas så godt som mulig når

data presenteres. Likevel kan kilder identifiseres i interne miljø og det er viktig å tenke over om eventuelle funn kan ha negativ virkning for noen.

I en forberedende samtale før jeg startet selve intervjuet, brukte jeg god tid på innledningsspørsmålene hvor jeg presenterte en del påstander om det fysiske gruvemiljøet. Dette var noe alle kunne mene og si noe om, og det "ufarliggjorde" situasjonen respondenten var satt i. På denne måten la jeg ting godt til rette for at respondentene kunne føle seg komfortabel i intervjusituasjonen.

Ingen av respondentene hadde vært i Universitetsbygget før, og jeg var klar over at "bygget" i seg selv representerte noe "fremmed og annerledes". Gruvearbeideren var tatt ut av sin naturlige kontekst. Å vandre rundt i den såkalte "naturvitenskapens høyborg" var noe helt annet enn å krype inne i de mørke gruveganger. Mange så seg undrende omkring. Jeg var oppmerksom på at dette kunne påvirke respondentens måte å snakke og formulere seg på. I en intervjusituasjon finnes alltid et asymmetrisk maktforhold. Intervjueren har vitenskapelig kompetanse, han eller hun setter i gang og definerer intervjusituasjonen, bestemmer temaet for intervjuet, stiller spørsmål og beslutter hvilke svar hun vil følge opp, og bestemmer når samtalen er slutt. Intervjuet blir en instrumentell dialog hvor den gode samtalen ikke er et mål i seg selv, men et middel forskeren bruker for å få fram de beskrivelser og fortellinger han/hun kan bruke i egen forskning (Kvale & Brinkmann 2009).

Mitt inntrykk i ettertid er at dette gikk greit. Respondentene snakket fritt og åpent omkring alle temaer og de utfyllende spørsmålene jeg stilte. For min del var det uvant å se gruvearbeideren i vanlige helgeklær. De fremsto som annerledes enn da jeg møtte dem inne i gruva med "lompen" på; svarte og skitne i ansiktet og på klærne. Men kanskje ble det asymmetriske maktforholdet som eksisterer i en hver intervjusituasjon mindre i og med at vi så like ut/var likt kledd. Dette er min tolkning av situasjonen.

2.7 Pålitelighet

I all forskning må en strebe etter å behandle data på riktig måte. I kvalitative undersøkelser brukes begrepene *troverdighet* og *bekreftbarhet* (Thaagard 1998). Begrepene fremhever den kvalitative tilnærmingen. De erstatter begrepene validitet og reliabilitet, begreper som brukes innen kvantitativ forskning.

Når forskning utføres på en tillitsvekkende måte skaper den troverdighet. Å gjøre en forundersøkelse styrker forskerens troverdighet fordi fordommene bekrefte eller avkreftes og spørsmålenes validitet styrkes. Spørsmålene tilpasses fenomenet som skal undersøkes med tanke på å få frem respondentenes egne fortellinger. Ut fra dette justeres intervjuguiden.

I selve intervjufasen beskrives validiteten ut fra respondentenes troverdighet og intervjuets kvalitet. I intervjuguiden er spørsmålene stilt på ulike måter med den hensikt å styrke validiteten. Respondentene virket samarbeidsvillige samtidig som jeg ikke hadde grunn til å tvile på deres troverdighet.

At forskningen er bekreftbar innebærer at forskeren er kritisk i sitt arbeid med tolkninger og resultater og at forskningen kan verifiseres av annen forskning (Thaagard 1988). Verifisering av informasjon er viktig for å få støtte i om kilden er pålitelig og om forskeren har oppfattet alt riktig. Johnson (1997) viser til flere former for verifisering. En metode er *low interference descriptors*, en beskrivelse av eller ordrett gjengivelse av respondentenes utsagn, det vil si sitat. I analysedelen har jeg brukt mange sitat fra intervjuet for få fram akkurat det som respondentene forteller. Johnson nevner også metoden *peer review*. To medstudenter har lest oppgaven og kommentert funn og analysemetoder, noe som har vært til stor hjelp. Miles & Huberman (1994) nevner viktigheten av å sjekke resultatene med respondenten; *participant feedback*.

Etter intervjuene fikk jeg aksept fra respondentene for muligheten til å komme tilbake å stille oppklarende spørsmål. Det har det ikke vært behov for.

For at oppgaven skal bli troverdig og tilfredsstillende de krav som stilles til forskning vil bruk av mp3 spiller for opptak av alle intervjuene og ordrett transkribering være vesentlig, slik at en unngår at informasjon kan gå tapt. Lydopptakene vil bli slettet etter bruk.

2.8 Analyse: Utvikling av kategorier og analysemetode

I intervjuguiden hadde jeg åtte temaer med underspørsmål. Etter mange gjennomlesninger av det transkriberte materialet, reduserte jeg dataene mine til fem kategorier, og utsagn tilhørende de fem kategoriene merket jeg med forskjellige farger for bedre å skille dem fra hverandre. De fem kategoriene ble redusert/slått sammen til tre temaer/diskurser, dvs. at utsagn fra disse kategoriene ble utgangspunktet for drøftingen.

Utvikling av kategorier: Redusert fra åtte temaer til fem kategorier:

- Humor og arbeidsplass/Humor og samhold/Latter og latterkulturer.
- Humor og krise.
- Humor og hierarki/Humor og politikk.
- Humor og tilpasning/ekskludering.
- Humor og mannskultur.

Humor og latter som det uoffisielle livet: Sammenslåing av: Humor og hierarki/humor og politikk.

Humor og latter som irttesetter: Humor og tilpasning/ekskludering.

Humor og latter som overskridelse/katarsis: Sammenslåing av: Humor og krise. Humor og samhold/særpreger gruvehumoren/latter og latterkulturer/humor og mannskultur.

Teori, presentasjon av resultater (utsagn/kategorier) og drøfting har samme overskrift. Denne tredelingen går som en rød tråd gjennom hele oppgaven. På denne måten var det lettere å holde oversikt og samle stoffet.

For å beholde fokuset har jeg lest teori underveis. Det har vært en dialog mellom empiri og teori, helhet og del, gjennom hele prosessen, og analysen begynte allerede da jeg stilte forskningsspørsmålet (Widerberg 2001). Å analysere betyr å bryte opp noe i biter eller i elementer, og man skal være forsiktig med det transkriberte materialet. For et utforskende formål vil det være riktig å gå inn i de ulike interessante sidene ved de individuelle intervjuene og å tolke dem på en dypere måte. Å innlede en imaginær samtale med forfatteren om meningen med teksten dvs å gå i dialog med teksten, og på denne måten få tak i gode bilder av det skjulte som forstyrrer en befestet uvitenhet og utvider forståelsen (Glesne & Peshkin 1992). I analysedelen har jeg brukt mange sitat fra intervjuet for få fram akkurat det som respondenten forteller.

Generalisering er sjelden formålet med kvalitativ forskning, som ikke baserer seg på at det finnes en objektiv sannhet (Kvale & Brinkmann 2009). Respondentene opplevelse av fenomenet blir det sentrale i framstillingen og konklusjonen.

Kap. 3: Teori

For å svare på problemstillingen har jeg valgt tre innfallsvinkler/ hovedperspektiver dvs. tre filosofer som alle skriver om humor og latter. Alle tre inntar et kulturkritisk ståsted til fenomenet latter. Jeg mener at disse perspektivene henger sammen, utfyller hverandre og dermed kan kaste lys over problemstillingen min.

3.1 Mikhail Bakhtin

3.1.1 Humor og latter som det uoffisielle livet

Humoren i gruva har mange elementer. Gruvesamfunnet var og er et klassesamfunn. Dette fenomenet er i seg selv god grunn for å raljere med ledelsen. Men spøken går begge veier og kan være ambivalent. Den er full av undertoner og tvetydige budskap. Begge parter vet at fenomenene eksisterer og lever på siden av hverandre. Noen ganger møtes perspektivene, men stort sett lever ledelsen i selskapet og gruvearbeideren i forskjellige verdener: henholdsvis i ”den offisielle” og ”den uoffisielle”.

Dette er hovedelementet i Mikhail Bakhtin’s syn på latter og karnevalet på 1600-tallet. Å bevege seg i skjæringspunktet mellom den offisielle og uoffisielle verden. Jeg har valgt å forholde meg til gruvehumoren på denne måten, sett med Bakhtin’s øyne. Ting som ikke kan sies rett ut, pakkes inn på en finurlig måte og ufarliggjøres. Underliggende konflikter dekkes over. Slik kan alles stemmer bli hørt og man unngår represalier. Det blir en dialog mellom den uoffisielle og den offisielle verden. Det ligger klare politiske undertoner i denne formen for spøk/humor.

Latter og humor blir et uttrykk for håpet om endring, og er nært knyttet til frihetsbegrepet. Degradering i betydningen ”komme ned på jorda” blir også brukt som virkemiddel for å harselere med ledelsen i gruveselskapet. På et personlig plan blir latteren en renselse; et utløp for frustrasjon i en bokstavelig talt mørk verden. For gruvearbeideren blir den en leken kraft som appellerer til innsats selv om arbeidsdagen er tung og vanskelig (overlevelsesstrategi).

3.1.2 Latter som fenomen.

For å forstå latteren som fenomen og dens betydning, insisterer Bakhtin på å se den i lys av latteren som den var på 1600 tallet, og dermed vise hvordan den/karnevalet gjennomsyret alle

sider ved folks liv. Dette fordi senere latterteoretikere ikke verdsetter latterens ambivalente innhold, eller rettere sagt, en måte å forholde seg til verden på som åpner for kritisk tenkning (Steinsholt 2000). Heller ikke nåtidens teoretikere, som betrakter livet ut fra et individuelt perspektiv, tar i betraktning effekten av det kollektive "latterkoret" fra det 1600 århundre. Ved siden av den offisielle verden, som besto av den katolske kirken og makthavende ledere, eksisterte det en "annen verden" (Bakhtin 1985). Denne omkalfatrer det offisielle verdensbildet. Den andre verden bestod av en folkelig kulturbevegelse som fungerte som en drivkraft til endring; også for dem som satt med makten (ibid.). Ulike autoriteter og den offisielle kultur ble både skyte- og omdreiningsskive i karnevalet.

I prologen til Mikhail Bakhtins (1895-1975) bok og doktoravhandling "Rabelais and his World" skriver Michael Holquist at det sentrale temaet hos Bakhtin og Rabelais var å undersøke grenseflatene mellom det gamle og det nye; mellom det bestående og ønsket om forandring; mellom det offisielle og det uoffisielle (Rabelais, 1499-1553).

I middelalderen var "det offisielle" representert ved den katolske kirke og en føydal organisering av samfunnet. Det føydale regimet var preget av undertrykking av folket. Ydmykelse, frykt og fornedring var dominerende overtoner. Denne ideologien befestes gjennom den katolske kirken og karakteriseres av temaer som alvor og lidelse, religiøs ærefrykt, soning og syndenes forlatelse. Dette fordret en asketisk livsstil og en dyster tilværelse som ga lite rom for nytelse. Latter var forbudt i den offisielle middelalderkulturen. Tidlig kristendom hadde allerede fordømt latteren som fenomen og John Chrysostom slått fast at spøk og latter var "djevelens verk". Kun en alvorlig livsførsel og en angrende holdning for sine synder passet seg en ekte kristen (Bakhtin 1985: 73).

3.1.3 Den autorative diskurs

"Det uoffisielle" var representert gjennom det Bakhtin kalte "the second world". Her hørte karnevalet og latteren hjemme. Både Bakhtin og Rabelais hadde som mål å ødelegge det offisielle bildet av hendelser som løgner diktert av de styrende klasser. De trodde ikke på hva tiden de levde i "sa og trodde om seg selv"; så begge arbeidet for å avsløre sannheten overfor folket. Rabelais bruker folkelige kilder og disse kildene ble bestemmende for hans livssyn og billedbruk. Han skrev fritt og upretensiøst. Denne billedbruken representerer en tusenårig tradisjon innen folkelig kultur og kaster et retrospektivt lys over utviklingen. Dette ble hans

litterære uttrykksform; en slags nøkkel til å forstå og analysere den folkelige kulturen (Bakhtin 1985: 73).

Mange blir støtt av Rabelais` s bilder og litterære stil. Den er radikal, folkelig, lite konform og i opposisjon til alle ferdiglagde forestillinger og tanker. Det dogmatiske, autoritære og trangsynte alvoret kunne ikke eksistere ved siden av Rabelais` s tanker og forestillinger. Hans bilder ble for mange en gåte. For å forstå billedbruken hans må man studere folkelige kilder.

Bakhtin valgte å skrive denne boken fordi Rabelais var den siste som kunne skrive uhemmet om karnevalets mangfoldige sider uten å bli misforstått. Om karnevalet som fremhever det empatiske og målbevisste heterglossia; dvs mangfoldet i språk og stil som avslører den usminkede sannheten under sløret av falske krav og vilkårlig rangering. Dette hadde ingen gjort på denne måten verken før eller siden (Bakhtin 1985). Sentralt står karnevalet som kulturelt og frigjørende fenomen. Karnevalsatteren representerte en verden av humor som opponerte mot den alvorlige og offisielle geistlige tonen i middelaldersk og føydal kultur.

Middelalderfesten hadde janusansikt dvs. et offisielt, geistlig som pekte mot fortiden og den eksisterende orden, og folkets ansikt, som pekte mot framtiden og lo. Folkets ansikt gikk i begravelsen til fortid og nåtid. Dette understreket elementer av endring og fornyelse. Festen på markedsplassen var i opposisjon til den beskyttende, tidløse stabiliteten (middelalderens hierarki); den uforanderlige etablerte orden og ideologi. Det var det ensidige offisielle preget som gjorde det nødvendig å skape en ventil for den andre siden av menneskelig natur, nemlig latteren (jfr middelalderens latterkultur). Det var menneskets andre natur som lo; den kroppslige som ikke fikk plass i offisiell kultur og ideologi (Bakhtin 1985: 82).

Det offisielle og det uoffisielle levde side om side. De to smeltet aldri sammen. Det var en maktkamp mellom dem, og Bakhtin beskriver kollisjonen mellom de to ”landene”. Latteren og karnevalet ”bygger sin egen verden i opposisjon til den offisielle verden; sin egen kirke versus den offisielle kirke og sin egen stat versus den offisielle stat” (Bakhtin 1985: 88). Det blir klart hva slags styringsform som er typisk for de to landene.

Her ser vi at den slående særegenheten ved karnevalsatteren iflg Bakhtin, var uløselig knyttet til frihetsbegrepet. Karnevalet handler om ”friheten og motet som skal til for å oppnå den, kunnskapen som skal til for å holde på den og hvor skrekkelig lett det er å miste den” (ibid.).

Bakhtin sto på den uoffisielle siden. Bakhtin selv levde i Russland under Stalin på 30-tallet, så for han var karnevalsatteren uttrykk for håpet om en bedre framtid. ”Vi hører ikke et kor fra folket, men vi kan skille ut en enkel røst som fremdeles er der for å minne andre på hvor viktig det er å strebe etter frihet gjennom motet til å le” (ibid.). I 1929 ble Bakhtin arrestert og dømt til seks års forvisning til Kazakhstan p g a ”illegalt kristent arbeid”. Bakhtin selv hevder han var uskyldig (Bakhtin 2003).

Den føydale organiseringen av middelaldersamfunnet og terroren under Stalins regime (den totalitære stat) hadde flere likhetstrekk. Folket var undertrykt, livet var mørkt og trist og den eneste måten å komme igjennom dette på var å bygge en verden basert på en forestilling om at endring kunne skje.

3.1.4 Karnevalsatteren.

Karnevalet hadde en viktig plass i middelalderen, og karnevalsatteren hadde en kompleks betydning. Den var av en universell og ambivalent karakter. Middelalderen i Europa regnes fra 500-1500 e Kr. Karnevalet eksisterte i varierende grad og forskjellige former i alle land i Europa på denne tiden. Mange kirkelige høytider og offentlige fester hadde et folkelig innslag som var akseptert av den ”offisielle verden” (Bakhtin 1985: 5). Fester i menighetene rundt omkring ble markert med basarer og utendørs arrangementer hvor dverger, monstre, kjemper og trenede dyr deltok. Også feiringer i tilknytning til jordbruket og spesielt innhøsting av druer (vendange) hadde et karnevalspreg over seg. Festiviteten var i det hele tatt uløselig knyttet til spesielle tider på året; dvs. til periodiske hendelser i den naturlige kosmiske sirkelen; til historisk eller biologisk periodisitet. De hadde innslag fra gamle hedenske skikker og ritualer. Men etter hvert ble denne sameksistensen umulig og såkalte komiske kulturformer ble praktisert kun på den uoffisielle arenaen; på basarer og markeds plasser.

Karnevalet hadde en sanselig karakter og en spirituell energi på grensen mellom kunst og livet selv. I realiteten handler det om livet selv skapt i et mønster av spill og lek; klovner og narrer var ”real og ideal at the same time”. ”The second life of people”; dannet et slags utopia basert på likhet, samhold, frihet og overflod (Bakhtin 1985: 9). Denne ideen om et ”to-verden system” er viktig som en forutsetning for å forstå både middelalderens og renessansens kulturelle bevissthet. Å hoppe bukk over latterens frigjørende rolle i middelalderen vil være å forvrengte bildet av Europas kulturelle og historiske utvikling (Bakhtin 1985: 6).

I karnevalet fantes to verdener, en tvetydighet/dualitet som både glorifiserer og gjør narr av helten på samme tid; jfr i begravelsesritualer etc. Karnevalsatteren hadde en universell karakter. I karnevalet finnes det ikke noe publikum. Det blir ingen forskjell på deltaker og tilskuer. Dette er karnevalets ide. Det omfavner hele folket og alle skal være med; en åpen innstilling til menneskene og verden hvor alt kan skje. Latteren er et uttrykk for glede. Den er ikke isolert men er hele folkets latter. Den er rettet mot alle og enhver (Bakhtin 1985: 7).

De offisielle festene i middelalderen førte ikke folket ut av den eksisterende verdensordenen og skapte ingen annen form for væren. Derimot velsignet/feiret de og forsterket allerede eksisterende former for liv. De representerte en triumf over det som allerede var etablert; det forutbestemte som var satt fram som evig og udiskutabelt. De offisielle festene hadde et monolittisk preg av alvor over seg og latteren var et fremmedelement (Bakhtin 1985: 9).

Karnevalet hadde i motsetning til offentlige fester intet hierarki, men likhet. I karnevalet var det sann glede; en fest til å forandre seg og bli ny. Karnevalet var fiendtlig overfor alt som var udødelig og fullendt. Folkelig humor forneker, vekker og fornyer på samme tid. En entydig negasjon var fremmed for den folkelige kulturen. I motsetning til de offisielle festene var karnevalet en slags midlertidig frigivelse fra herskende sannheter; etablerte normer og regler, og markerte opphevelsen av hierarkiske rangordninger og forbud av ulike slag. Dette påvirket omgangsformen og måten å kommunisere på (folkemunne). Folk møttes på tvers av status, rang, yrke, alder og kjønn. Folk dultet borti hverandre og omgikk hverandre på en måte som var umulig i dagliglivet ellers. Det utviklet seg et eget språk og gester som gjerne var erotisk preget. Bakhtin kaller dette for det karnevaleske. Kort sagt, karnevalet var et pusterom; en fristund fra Alvoret og det daglige slitet; fra frykten for straff tuftet på strenge religiøse tradisjoner (Bakhtin 1985: 10).

3.1.5 Den ambivalente latteren

Latteren var ambivalent, dvs. den var livlig og triumferende på samme tid som den var nedlatende og spottende. Den forsvarer og forneker; den begraver og gir nytt liv.

For å anskueliggjøre denne ambivalensen bruker Rabelais selve menneskekroppen som bilde; det materielle kroppsprinsippet også billedliggjort gjennom den groteske realismen. Begrepet "grotesk" kommer fra det italienske ordet "grotta" som igjen stammer fra 1500-tallets utgravninger gjort av Titus` s bad i Roma. Det karakteristiske ved det groteske er ornamenter

med fantasifulle, frilynte og lekne oppfatninger av planter, dyr og menneskekropper som veves inn i hverandre og gir hverandre liv (Steinsholt 2000). I ”den groteske realismen” representerer kroppen både det folkelige og utopiske aspektet. Det kosmiske, det sosiale og det kroppslige er bundet til hverandre til en helhet. Det er morsomt og grasiøst.

Det kroppslige er noe positivt, det representerer det universelle og knyttes til alle deler av livet. Det er ikke knyttet til det private eller egoistiske (individuelle), men til folket. En helhet som kontinuerlig vokser og fornyer seg. Kroppen er ikke en lukket, ferdig enhet, den er uferdig. Den gror ut av seg selv og bryter egne grenser. Derfor blir det fokus på kroppsåpninger i betydningen åpenhet mot verden; ting som kommer ut og går inn, og organer som peker utover; munnen, genitaliene, brystene, fallosen, ølmeden og nesen. Det kroppslige representerer fruktbarhet, vekst og voldsom overflod; en kollektiv arv fra folket (Bakhtin 1985: 19).

Denne degraderingen er av topografisk betydning, og har ingen relativ eller formell karakter. Kosmisk sett symboliserer ”oppover” himmelen og ”nedover” jorden. I det materielle kroppsprinsippet symboliserer øvre del av kroppen ansiktet og hodet, og nedre del genitalene, magen og rompa. Sånn sett ligner de hverandre. (Bakhtin 1985: 21). Degradering betyr å komme ned til jorda, og denne kontakten med jorda sluker og føder på samme tid. Å degradere betyr å begrave, så og drepe samtidig. Det betyr også å bry seg om de nedre delene av kroppen som magen og kjønnsorganene. Derfor er det knyttet til handlinger som å ha avføring og å parre seg; unnfangelse, graviditet og fødsel. Degraderingen graver en kroppslig grav for en ny fødsel, men den er aldri bare destruktiv fordi den unnfanger og gir nytt liv.

Denne topografiske forbindelsen/assosiasjonen kjennetegner den groteske realismen, og er unik for den middelalderske parodien. Den står i motsetning til den formelle litterære parodien i moderne tid som bare har en negativ betydning renset for all regenererende ambivalens, jfr. renessansens syn på kroppen som betraktes som et lukket system; et ferdig produkt. Alle kroppsåpninger er lukket og private. Kroppsbildet fra den groteske realismen passet ikke inn i rammen av det estetiske og vakre som preget renessansen. Det ble kun sett på som formløst og ekkelt, og latteren mistet sitt livlige preg. Bilder av kroppen mistet sin gjøfende kraft og ble bare betraktet som vulgære.

Etter hvert ble det groteske framstilt som et bilde på satiren; en abstrakt idé. Dette forvrenger bildet av det groteske og tyngdepunktet blir av moralsk betydning. Overdrivelsene blir en karikatur og Rabalais` s verker blir sett på kun som underholdning. Videre ser vi satirikerer som ler en negativ latter i moderne tid og plasserer seg over objektet som blir ledd av; han ser på seg selv som den motsatte. Helheten og det kosmiske aspektet i latteren forsvinner og blir en privat reaksjon. Karnevalsatteren som er ambivalent ser på latteren som et slags verdenssyn; den som ler tilhører den samme verden som den som blir latterliggjort (Bakhtin 1985).

Teoretikere i dag ser på latter som et sosialiserende og refererende element som får folk til å skamme seg og dermed opptre konformt i forhold til dominerende standarder.

Karnevalsatteren derimot er vilkårlig uten å være moralsk fordømmende. Den tillater oss å vurdere alternative former for atferd i forhold til rådende normer, og ”den frigjør oss fra forslitte ideer som blir holdt på plass av en mektig autoritær diskurs som bare gir et skinn av moralsk overlegenhet” (Steinsholt 2000).

3.2 Henri Bergson

3.2.1 Humor og latter som irttesetter

Å se på latter som et sosialt element er en annen innfallsvinkel som kan beskrive sider av gruvehumoren. Latterliggjøring har alltid vært en side ved humor generelt, og i gruva spesielt. Uskyldig moro og narrestreker er daglig kost inne i gruvegangene og på fritida. Også som en korreks på uønsket atferd. Latteren blir irttesettende og forløsende på samme tid.

Jeg har valgt å ta på meg Henri Bergson`s briller og se på hans tolkning av latter og humor. Bergson vektlegger tre forutsetninger som skal til for at noe er komisk eller humoristisk. Til sammen peker de på den disiplinerende siden av latteren (Bergson 1911a: 3) hvor begrepet inkongruens blir sentralt. Inkongruens refererer til alt som er snodig og rart; grimaser, uventede bevegelser og påkledning/inelastisitet.

Den komiske opplevelsen/latterliggjøringen forsterkes i større grupper og blir en kraft som ”skremmer individet tilbake til flokken” (Bakkensen 2004). Latteren blir en korreks og bidrar til å opprettholde konsensus. Latteren ydmyker og straffer; deri ligger dens funksjon. Bergson ser latteren som bærer av en slik sosial funksjonalisme. Dette gjelder både på det individuelle og samfunnsmessige plan.

Henri Bergson betrakter latteren med et mistenkelig blikk. Han ser på latterens disiplinerende funksjon og lanserer den første ”sosiale teori” om latter. Teorien er fundert på Bergson’s filosofiske syn. Dette, i motsetning til mange av forgjengerne, bl a Herbert Spencer, som så på latter som et rent psykologisk fenomen (release).

I følge Bergson må filosofien tilnærme seg et fenomen på ulike måter. Han argumenterte for at filosofi må starte med den menneskelige erfaringen, og spesielt med erfaringen av TID. Tiden har ingen naturlige pauser. Den flyter gjennom våre erfaringer, eller rettere sagt; erfaringene flyter gjennom tiden. Forskjellige temaer fra fortiden så vel som forventninger om fremtiden, veves kontinuerlig inn og ut av følelsen av nåtid. Atskilte mentale tilstander blir en illusjon.

Persepsjon er ikke en enkel prosess som handler om å motta stimuli i et bestemt øyeblikk. Den må nødvendigvis involvere hukommelsen fra fortiden og en beredskap for framtidig handling. Erfaringen, som flyter gjennom fortiden, binder nåtid og fremtid uløselig sammen og gir dem et unikt, foranderlig mønster; (a stream of consciousness jfr. William James) (Billig 2005).

Bergson kritiserte kognitiv psykologi som betrakter sinnet som om det består av atskilte komponenter som opererer i forutsigbare retninger. Iflg Bergson blander en sånn modell tid sammen med rom, kvalitet med kvantitet. Derfor må psykologer og filosofer starte med å anerkjenne realiteten av varighet, hvis helhet bare kan fattes gjennom intuitiv handling/beredskap.

Bergson hadde et ambivalent forhold til latter som filosofisk emne. Han mente at en filosof hadde plikt til å observere seg selv, men latteren betrakter han som et fenomen utenfor seg selv. Han gjorde heller ingen forsøk på å analysere andres humorteorier for å rettferdiggjøre sin egen, for da måtte han ”skrive en stor bok som ikke stod i forhold til viktigheten av dette emnet” (Billig 2005).

I følge Bergson finnes det ikke noe eksakt øyeblikk hvor det alvorlige opphører og det komiske starter. Dette er en ren intuitiv og personlig opplevelse. Intensiteten i følelsen har heller ingenting med hvor høyt man ler eller hvor mye man rister når man ler. Å tro det vil

være å forveksle kvantitet med kvalitet. Men den komiske opplevelsen forsterkes i grupper. Man manipuleres til å le, kanskje høyere og kraftigere enn man ville gjort hvis man hadde erfart samme fenomenet alene. Det er et av hans hovedpoeng.

3.2.2 Inkongruens.

Det er tre forutsetninger som skal til for at noe er komisk eller humoristisk. (Bergson 1911a: 3). Isolert sett er ingen av disse spesielt originale eller kontroversielle, men til sammen peker de på den disiplinerende siden av latteren (Billig 2005).

- For det første har latteren et menneskelig aspekt ved seg. Filosofene kaller mennesket "the laughing animal". Bergson snur på dette og definerer mennesket som "animals that are laughed at". Ved å snu dette har Bergson satt latterliggjøringen i sentrum.
- For det andre krever komikken en ufølsomhet hos publikum/fra den som ler: "the comic demands something like a momentary anaesthesia of the heart" (Bergson, 1911a). Latteren er ikke medlidende men "motlidende" i forhold til den som blir ledd av, og målet for den øyeblikkelige gleden blir et objekt, ikke et medmenneske (Bakkensen 2004).
- For det tredje er latteren et sosialt fenomen: "laughter appears to stand in need of an echoe" (Bergson 1911a: 5) og den har en smittende funksjon. Den forsterkes i grupper, f eks i en teatersal med mange mennesker (Bakkensen 2004).

Inkongruens er et sentralt begrep i mange humorteorier. Inkongruens er alt som er snedig og rart; grimaser, uventede bevegelser og påkledning. Det overraskende og det overdrevne hører også til her. En skiløper som har kledd seg ut i kjole og hvitt er et eksempel på inkongruens (Søbstad 2000).

3.2.3 Hva ler vi av?

Sentralt hos Bergson står motsetningen mellom det mekaniske og det smidige. Når noe mekanisk har stivnet utenpå det som er levende eller når mennesker virker på oss som det er en ting (non human object), da kan latteren komme (Bergson 1911a: 58). Det samme skjer når det kontinuerlige brytes og noe overraskende skjer. Dette er en lov, og Bergsons lov går ut på at vi ler fordi vi betrakter mennesket som et ikke-menneskelig objekt. Vi ler ikke av inkongruens som sådan (per se) men av denne spesielle formen for inkongruens. Uhell er ikke

noe å le av, for uhell kan få tragiske konsekvenser. Det er den milde formen for uhell som er noe å le av; den som ikke påfører skade. Eksempler på dette er å være distré eller klossete.

Bergson hadde et spesielt forhold til det å være distré. Han syntes filosofer som trampet i sølepytter samtidig som de stirret opp på himmelen var morsomme figurer. Samtidig mente han at hvis det å være distré var en generell tilstand, ville ikke individet være i stand til å fungere i verden. Den milde veven av fortid, nåtid og framtid ville være revet over. På denne måten er det å være distré en praktisk feil. Frykten for latterliggjøring vil fungere som en prevensjon mot overdreven distraksjon (absentmindedness) (Billig 2005).

Bergson la vekt på det visuelle framfor det verbale. Overdrivelser og mekaniske bevegelser er komiske. Språket hindrer oss i betrakte tingene som de opprinnelig er fordi man begrenser seg til å henge merkelapper på tingene, dvs. at man ser bare det ordinære ved dem. Dette hindrer oss i å se tingene som de egentlig åpenbarer seg for oss. Det er bare kunstnere og poeter som kan fatte tingenes indre liv.

Bergson prøvde å forene det vitenskapelige med det spirituelle; det materielle med det psykologiske (matter and memory). Dette fikk han grundig kritikk for i egne rekker. Mennesket er ikke en maskin og latteren reflekterer den delen av oss som ikke er maskinaktig. Latter er en åndelig dimensjon ved mennesket som forhindrer at vi bare er en kropp. Når kroppen snubler så stenger den klossete kroppen for lyset fra sjelen et øyeblikk. Frykten for å bli latterliggjort forhindrer at dette skjer for ofte (Billig 2005).

Bergson likte ikke abstrakte systemer som ikke hadde tilknytning til dagligdags liv og erfaring. Hans "livsprosjekt" var "å hente abstrakte prinsipper ned fra himmelen og til jorden, der de hører hjemme", som han sa. Vi kan ikke erfare nåtid hvis vi ikke har en hukommelse, og hukommelsen gjør oss i stand til å handle. Seleksjonen av tidligere hukommelse er et redskap til å forberede framtidige hendelser som er avhengig av erfaringene i nåtiden.

For Bergson er komikkens kjerne "opplevelsen av noe mekanisk og automatisk, hvor man skulle forvente seg smidighet og fleksibilitet" (Bakkensen 2004). Det mekaniske og automatiske omtaler Bergson som stivhet, og han sier at latter straffer dem som er vanskelig å omgås, dem som viser stivhet i forhold til samfunnslivet, de utilpassede.

3.2.4 Latter og konformitet.

Komedien framstiller mennesker som trer utenfor samfunnets normer og regler. Latteren blir dermed en irettesetter og en som straffer (tugtemester) som enten håner vedkommende tilbake til flokken eller utelukker ham fra fellesskapet. På denne måten oppfyller humor og latter et sosialt behov, ikke et psykologisk.

I boken "Stand Up" har Oliver Double videreført Bergsons tanker om latter, og sier at det alltid er tre elementer i komikken; inkongruens, frigjøring av antisosiale følelser og aggresjon mot en tredje part. Aggresjon mot en tredjepart er et virkemiddel for å definere et fellesskap hvor vedkommende som man ler av blir holdt utenfor. Humor blir derfor asosial og virker ekskluderende i og med at den rettes mot en tredjepart som motsetter seg fellesskapet (inkongruens).

Latteren fungerer på en og samme tid som forløser og undertrykker, jfr Freud. Humoren peker på ubehagelige lyster og tanker som undertrykkes fordi samfunnet krever det. Vi ler av det ubehagelige ved et annet menneske, men samtidig gjenkjenner vi det ubehagelige i oss selv, og derfor forstår vi at vi selv kan være nokså latterlige (Freud 1999).

Bergson og Freud er enige om at latter kan brukes som et verktøy til å opprettholde sosial konsensus. Humor bunner derfor alltid i en form for mangel på likevekt, hvor de som er i flertall kan få utløp for sine asosiale og aggressive følelser (Bergson 1911).

Denne teorien om latter forbinder årsak – virkning. Latterens årsak, det mekaniske (rigidity) forårsaker latterliggjøringen som skal hindre at hendelsen gjentar seg. Latteren har en funksjon. Bergson hevdet at alle samfunn trenger å holde en trussel om latterliggjøring over sine medlemmer ellers vil medlemmer av samfunnet bli fristet til rigide handlinger som kan true kontinuiteten i samfunnsutviklingen. Latteren blir en viktig korreks og bidrar til å opprettholde konsensus. Folk liker ikke å bli ledd av. Latteren ydmyker og straffer; deri ligger dens funksjon.

Gapet mellom erfaring og funksjon er vanlig i sosiale analyser av et fenomen. Funksjonen opererer bak ryggen på sosiale aktører. Bergson ser latteren som bærer av en slik sosial funksjonalisme.

3.2.5 The triangle of laughter

Men han antyder også at det ligger ubevisste motiver bak gleden skapt av latter, jfr Freud. I latteren ligger et stillestående ønske om å ydmyke. Dermed kan ikke latteren være godhjertet fordi dens funksjon er å true ved å ydmyke. For å virke som en korreks må latteren virke som en smerte på den som den blir rettet mot. Dette er latterens ubarmhjertige aspekt. Men enda verre er det, sier Bergson, at de som ler synes det er frydefullt å delta. Den som ler av andre virker i det øyeblikket mer selvhøvedende og innbilsk enn noen gang. Dette er en sadistisk glede mennesket kan være i besittelse av, og langt fra noe flatterende trekk ved menneskenaturen (Bergson 1911a). På denne måten har Bergson illustrert noe om latterens ubarmhjertighet, men ikke forklart den. Det aktet han heller ikke å gjøre.

Men latterliggjøring kan bero på mer enn ufølsomhet; den kan også bero på mangel på selvinnsikt. Latterliggjøring og ubarmhjertighet kan danne to skarpe vinkler, og selvbedrag kan være den tredje i humortriangelet.

”When the triangle of laughter is displayed as a decoration of social life, the whole glitters with the allure of a diamond catching the sun. We admire and enjoy the comic spirit. Dazzled by the light and trusting in our sense of beauty, we forget the cutting power of the diamonds edges” (Bergson 2005).

3.3 Sigmund Freud

3.3.1: Humor og latter som overskridelse/katarsis

Gruvearbeideren bruker latter og humor som overlevelsesstrategi for å komme gjennom en krevende arbeidsdag. Å foreta en avledningsmanøver er iflg Freud (og Goethe) en alternativ måte å takle ubehag på og gjøre elendigheten lettere. Latteren blir en katarsis (renselse) som gir nytt håp når livet blir for trist og mørkt jfr Bakhtin. I likhet med kunsten og annet ”unyttig dagdrømmeri” blir latteren ”behaget i kulturen”. Uten evnen til å le ble livet uutholdelig.

Man kan søke livslykken ved å ”dyrke sin hage” og nyte skjønnheten, ruse seg eller bli kristen. For gruvearbeideren er ikke disse alternativene særlig nærliggende, men å le når tilværelsen og livet blir besværlig er vanlig. Ønsker og begjær finner utløp i form av humor. Slik kan aggressive og erotiske ønsker komme til uttrykk på en harmløs måte. Såkalt ”galgenhumor” har en sterk erkjennelse av visse grunnvilkår ved seg; nemlig at katastrofen er

det ordinære. Allikevel er den i slektskap med den mest harmløse vits da det finnes uforløste spenninger i alle mennesker. Slik fungerer den som en avledningsmanøver. Derfor er all humor ”svart humor”⁸ iflg Freud.

Så ”vitsen med vitsen er å være til behag i en ubehagelig kultur”. I paradiset finnes ingen humor, i høyden bare bleke smil. Engler forteller ikke vitser, men Freud og gruvearbeideren gjør det!”⁹ (fritt etter Ulven 1994).

3.3.2 Ubehaget i kulturen

Som mange andre spør Freud hva som er meningen med livet. Han sier at mennesket streber etter å bli lykkelig (Freud 1999). Denne bestrebelsen er tosidig og har en negativ og en positiv side. På den ene side viker mennesket unna for ulyst og smerte, på den andre side ønsker det å oppleve følelsen av nytelse og lyst. Denne spaltingen gjør at mennesket streber i to retninger, alt etter om det ønsker å virkeliggjøre det ene eller det andre målet. Lystprinsippets program settes opp som hensikten med livet, selv om dette både er fornuftsstridig og ugjennomførbart iflg Freud; å gjøre mennesker ”lykkelig” er ikke med i ”skapelsesplanen” (Freud 1999).

Det er umulig å føle seg lykkelig hele tiden. Enhver konstans, enhver varighet i en situasjon med utspring i lystprinsippet, gir bare et lunkent velvære. Det man enkelt sagt kan kalle ”lykke” skyldes iflg Freud, en plutselig tilfredsstillelse av et lenge oppdemmet behov. Dette skjer kun av og til. Vi kan bare føle kontrasten intensivt. Selve tilstanden blir svak i sammenligning.¹⁰

Freud nevner tre ”lidelseskilder” som frarøver oss muligheten til å bli lykkelige. Freud bruker ordet ”lidelse” for å beskrive denne tilstanden; jeg velger å bruke ordet ”ubehag”. For det første nevner han ubehaget ved det kroppslige forfall som fører med seg betydelig smerte og angst; for det andre ubehaget fra naturkreftenes ”voldsomme raseri” og ødeleggende krefter, og for det tredje ubehaget fra forholdet til andre mennesker. Ubehaget som kommer fra den siste kilden, ”den sosiale lidelseskilden”, er muligens den verste (Freud 1999). I denne ”sonen” erstattes den enkeltes makt med fellesskapets; normer og regler for sosial atferd etableres. Dette er en del av kulturutviklingen.

⁸ Det ligger alltid noe uforløst bak all humor jfr psykoanalysen.

⁹ Min omskriving av sitatet.

¹⁰ ”Ingenting er tyngre å bære enn en rekke med gode dager” sa Goethe.

Kulturbegrepet defineres her som ”summen av prestasjoner og ytelser som skiller våre liv fra våre primitive forfedre og som tjener to formål: beskyttelse av menneskene overfor naturen og en regulering av forholdet mellom menneskene innbyrdes”(Freud 1999).

Ut fra denne betraktningen reduserer mennesket sine lykkekrav. Lystprinsippet omdannes til det langt mer beskjedne realitetsprinsippet; der man priser seg lykkelig over at det onde unngås. Det å unngå lidelse fortrenger ønsket om å oppnå lykken. Dette kan løses på forskjellige måter. Det mest forlokkende vil være å søke uinnskrenket tilfredsstillende av alle behov. Det betyr å sette nytelsen foran forsiktigheten, men det har vist seg å straffe seg nokså fort. Man kan hengi seg i et kjærlighetsforhold, men dette er et risikabelt prosjekt. For aldri er vi så sårbare og ubeskyttede mot lidelse som når vi elsker. Vi blir hjelpeløst ulykkelige hvis vi mister den vi elsker eller vedkommendes kjærlighet.

Andre metoder som går ut på å unngå ubehag (lidelser og ulyst), finnes både i ekstreme og moderate former alt etter hva man skal beskytte seg imot, og etter hva slags kilde til ulyst og ubehag som fanger ens oppmerksomhet.

Å foreta en avledningsmanøver er iflg Freud (og Goethe) en alternativ måte å takle ubehag på som kan gjøre elendigheten lettere. Man kan bevisst velge å isolere seg og dermed vende ryggen til verden, alle lidelsers kilde, slik eremitten gjør. Da blir selve lykken stillheten. Eller man kan søke livslykken ved å ”dyrke sin hage” og nyte skjønnheten. Det vakre har en mildt berusende karakter og det estetiske elementet finnes i kunsten så vel som i vitenskapen. Man kan velge å spille på lag med andre ved å ”gå til angrep” på naturen ved hjelp av vitenskap og teknikk og bøye den inn under menneskelig vilje (libidoforskyvning / sublimering: kunstneren/ forskeren). Da arbeider man sammen med andre for å oppnå felles lykke og det kan være av stor betydning, men dog ikke den eneste betingelsen for å bli lykkelig. Konklusjonen er at det å ta herredømme over naturen, tid og rom, ikke har gjort menneskene vesentlig lykkeligere.

3.3.3 Sublimering

For å beskytte og beherske det primitive driftslivet i seg (selvet) tar man i bruk de høyere psykiske instanser som underkaster seg realitetsprinsippet. Nytelsespotensialet blir ikke tilfredsstillende som hvis man hadde sluppet driftene løs på en uhemmet måte, men man oppnår en

bedre beskyttelse mot ubehaget ved å forflytte driftsmålene slik at de ikke vekker oppsikt eller sanksjoneres av omgivelsene, katarsis jfr. psykoanalysen.(opptre innenfor sosialt aksepterte normer). Dette fenomenet kaller Freud sublimering (av driftene) og påstår det kan være til stor hjelp. Tenk på tilfredsstillelsen kunstneren opplever gjennom det skapende arbeidet; når fantasien tar form eller når forskeren finner løsningen på et problem.

Rent billedlig kan man si at å kanalisere og øke lystfølelsen igjennom å bruke den psykiske og intellektuelle siden ved seg selv er en "finere og mer opphøyet" måte å tilfredsstille sine drifter på, men intensiteten er dempet i sammenligning med tilfredsstillelsen av mer primære driftsimpulser. Driftene blir et kulturoffer (Freud 1999). Det er driftenes skjebne.

Svakheten med denne metoden er at den forutsetter særskilte anlegg og former for begavelse som er forbeholdt de få og er derfor ikke allment tilgjengelig. Pluss at heller ikke denne strategien kan garantere for fullkommen beskyttelse av lidelsen/ubehaget. Andre måter å minske ubehaget på vil være å *erstatte* den virkelige verden med en illusorisk verden. Kunsten og fantasien kan være til stor hjelp som livstrøst og livskilde, nærmest som en mild narkose, men ikke sterk nok til at vi glemmer all elendighet.

Det koker ned til at all lidelse er følelser, og den grovste form for erstatningstilfredsstillelse er å benytte seg av rusmidler. Rusen forsterker lystfølelsen og endrer betingelsene for våre følelser. Man unndrar seg trykket fra virkeligheten og søker tilflukt i en verden som man helt ut eier og som gir bedre vilkår for følelser. Dette kan også skje helt naturlig da kroppen tydeligvis har kjemiske systemer som kan komme ut av kontroll, dvs. at man går inn i en manisk tilstand hvor man omskaper verden og bygger en ny, hvor de uholdbare tingene er ryddet vekk og erstattet med andre - fra ens egen ønskeverden. Faren eller skaden ved å ruse seg er at store mengder energi som kunne vært brukt på å bedre menneskenes kår, går tapt.

Ifølge Freud reduserer religionen livets verdi og erstatter bildet av en reell verden med en illusorisk. Den gir garanti for lykke og vern mot ubehag og lidelse ved selvbedrags forfalskning av virkeligheten. Dette forutsetter at intellektet kobles ut og skåner mange mennesker fra den individuelle nevrose. At man legger alt i "Guds hender" og at "Guds veier er uransakelige" fordrer en ubetinget underkastelse og blir den eneste muligheten for trøst. På denne måten blir lidelsen i seg selv en lystkilde (Freud 1999).

Det er et faktum at vi ikke trives i vår kultur, og at kulturen er opphavet til vår elendighet. Kanskje ville vi vært dobbelt så lykkelig hvis vi vendte tilbake til primitive forhold og levde i pakt med naturen. Men dette er ifølge Freud, et kulturfjendtlig standpunkt; jfr. kristendommen som forringer verdien av det jordiske liv.

Mennesket har til alle tider hatt et ønske om en kulturell erobring dvs. et ønske om å beherske naturen; en idealforestilling om allmakt og allvitenhet, personifisert i sine guder. Man har benyttet seg av himmelske forbilder i troen på at alt ordnes og reguleres til gagn for menneskene. Dette ønske om fullkommenhet har nærmest vært et kulturelt krav. Det man har oversett er at mennesket heller er mer henfallen til slapphet; uregelmessigheter og upålitelighet i sitt arbeid, og da blir ikke resultatet som forventet. Idealet om at det nyttige og det lystbetonte kan forenes, går ikke i oppfyllelse.

Lykke er et subjektivt begrep og det er umulig å si om folk var lykkeligere før (i primitive samfunn). Og hva skal vi med et så langt liv så fullt av lidelser og så fattig på gleder? Burde vi ikke ønske døden velkommen som en befrier? Kulturutvikling er iflg Freud kampen mellom Eros og død; mellom livsdrift og destruksjonsdrift, slik den fullbyrdes i menneskeslekten. Kulturutviklingen og menneskenes livskamp er livets egentlige innhold (Freud 1999). Menneskenes kamp blir å finne en hensiktsmessig, dvs lykkeskapende, utjevning mellom individets krav og massens. Er dette mulig eller er det en evig konflikt?

Mennesket er ikke nødvendigvis et offer for denne utviklingen. Selv om man ikke kan bli lykkelig etter lystprinsippet fortsetter mennesket bestrebelsene på å bli det. Enhver kan finne sin måte å bli salig på, for lykke er et subjektivt begrep. Man kan være sin egen lykkes smed. Til syvende og sist kommer det an på den ”psykiske konstitusjonen” hos mennesket; som avhenger av den styrke man tiltror seg selv når det gjelder å endre omverden etter sine egne ønsker og behov, dvs. om man evner å tilpasse seg den og utnytte den til egen lykkegevinst.

Mennesket er det eneste dyret som kan le. Mennesket er utstyrt med fornuft, og er av den grunn det mest ”plagede dyr” av alle (Freud 1994). Mennesket er et ulykkelig vesen som har mange uløste og uløselige konflikter inni seg. Ønsker og begjær finner utløp i form av humor. Slik kan aggressive og erotiske ønsker komme til uttrykk på en harmløs måte. Derfor er all humor ”svart humor” iflg Freud. Såkalt ”galgenhumor” har en sterk erkjennelse av visse grunnvilkår ved seg; nemlig at katastrofen er det ordinære. Allikevel er den i slektenskap med

den mest harmløse vits fordi det finnes uforløste spenninger i alle mennesker. På denne måten fungerer den som en avledningsmanøver. Så ”vitsen med vitsen er å være til behag i en ubehagelig kultur”. I paradiset finnes ingen humor, i høyden bare bleke smil. Engler forteller ikke vitser, men Freud gjør det!” (Ulven 1994).

3.3.4 Barbariets lille hevn

Et vesentlig trekk ved vitsen er at den er økonomisk og har en innsparende effekt. Vitsen er lek med ord og ideer, og korthet er vitsens kropp. Den sparer oss for strevet det er å tenke fornuftig hele tiden og fra å fremstå som moralsk høyverdig og humane (Freud 1994). Den trenger ingen intellektuell anstrengelse og bidrar til å fortrenge dagliglivets plager og bekymringer. Den fordriver kjedsomheten og kan t o m gi ny innsikt hvis den er intellektuell nok. Humoren er behaget i kulturen. Den løser konflikter og Freud kaller den for ”barbariets lille hevn” jfr drømmen.

Freud skriver om vitsen og latteren i boken ”Vitsen og dens forhold til det ubevisste”. Vitser har forskjellig form og innhold. Han skiller mellom uskyldige vitser og tendensiøse vitser. De kan ha samme form men forskjellig innhold og dermed virker de forskjellig på sitt publikum

3.3.5 Den tendensiøse vitsen

Den tendensiøse vitsen har et annet innhold enn uskyldige vitser. Dette kan være obskøne og fiendtlige vitser som vil ramme grupper eller enkeltpersoner på en bestemt måte. Vitsen har et siktemål og kan være rettet mot en bestemt rase, kjønn og stereotyper (slibrighter; sarkasme, seksuelle hentydninger, karikaturen, ironi). Den har gjerne til hensikt å ærekrenke og ”degradere offeret”, og oftest er det en tredjepart som ler med (Freud.1994). Slike vitser kan slå an i enkelte kretser, men vekke avsky i andre (unlaughter). På denne måten er det sammenheng mellom latteren og moralske holdninger.

Som sagt kan tendensiøse vitser være fiendtlige og obskøne. Fordi tanken bak er forkledd i form av en vits, slipper den sosial sensur. Freud sammenlikner karnevalet og vitsen. I karnevalet kullkastes alle former for normer og regler; ting blir snudd opp ned. På denne måten blir den tendensiøse vitsen en slags ”minifestival”. Innpakningen i form av en vits gir oss muligheten for å kritisere, gi ordrer og flørte på en måte som ellers ville virke støtende. Øyeblikket gir oss følelsen av fellesskap og delt frihet. Humoren blir en opprører (rebellion), og er ikke en disiplinierende kraft. I motsetning til Bakhtin hevder Freud at dette opprøret kun

er resultat av en sosial tilpasning; ikke noe som utfordrer autoriteter. Latteren blir ”egoets opprør mot superegoet” (Billig 2005).

Men Freud la merke til at tendensiøse vitser framkaller mer latter enn uskyldige vitser. Kanskje liker vi å tro at vi ler av det uskyldige innholdet i vitsen, og noe som er objektivt morsomt, men egentlig ler vi av den tendensiøse meningen bak vitsen? Freud hevder at mennesket blir drevet til ikke å ha selvvinnsikt om sin egen latter og at vi undertrykker bevisstheten om våre følelser. I tråd med Peter Berger sier Freud at vi lurer oss selv til å tro at vi ler av noe ”der ute”, ikke av at vi synes grusomheter og obscøne ting er forlystende. For å bevare et positivt selvbilde, flykter vi fra realiteten av oss selv og motivene våre (Billig 2005).

På samme tid sier han at vi skal være mistenksomme til denne tolkningen jfr erting. Erting er et fenomen som kan fremkalle latter. I nære relasjoner liker den som ertes å tro at gleden ved å erte ikke er ensidig og vil prøve å overbevise seg selv om at hensikten er velment (uskyldig), og om at den som blir ertet synes dette er i orden. I realiteten er det en form for utøvelse av sosial kontroll. Den som ertes beskytter seg selv mot kritikk, inkludert selvkritikk, ved å hevde at ertingen er ”bare for moro skyld” og at den har ingenting med ”å gjøre narr av” eller ”henge ut” andre. Hvis mottakeren ikke forstår denne formen for humor vil vedkommende bli utsatt for ytterligere ydmykelse fordi ”han forstår ikke en spøk”.

Stort sett ser Freud på latteren som et forløsende element; en ventil som befri mennesket fra det fortrenge i følelseslivet (Freud 1904/1994), uten å vite hva og hvorfor vi ler. Hvis mennesket ikke har evnen til å le, kan det bli nevrotisk eller sinnssykt (Bakkensen 2004).

3.3.6 Den uskyldige vitsen

Uskyldige vitser er vitsen i ren form og motivet er kun å skape lystfølelse og spre glede. Dette er vitser som ikke er knyttet til en bestemt kontekst men er selvhevdende pga innholdet. En slik vits kan framføres og bli forstått i mange sammenhenger, og ”vitsen blir presten som vier alle par” (Freud 1994). Men uskyldige vitser kan ha en kjerne av hentydning som pakkes inn i en spøkefull tone, og Freud understreker at vi må være mistenksomme i forhold til latteren. Motivene for å le kan ligge på det ubevisste planet (jfr Hobbes).

Freud kritiseres for å finne spor av ubevisst motivasjon for ethvert område for menneskelig atferd. Selv den uskyldige latteren blir kompromittert. ”Laughter has it`s own secret” (ibid).

3.3.7 Psykoanalysen

I psykoanalysen legger Freud vekt på sitt dualistiske syn på mennesket som splittes mellom kultur og natur (Billig 2005). Mennesket kultiveres og siviliseres gjennom samfunnets lover og regler. For å fungere normalt i samfunnet må mennesket undertrykke sine drifter og følelser. Seksuell lyst, skamfølelse og aggressive tendenser man hadde som barn tøyles og undertrykkes. Mennesket blir et offer for selvbedrag og skjuler psykologiske krefter som styrer atferd. De naturlige driftene og den asosiale delen av mennesket blir tabubelagt og undertrykt. Undertrykking av følelser og behov blir en disiplinerende kraft som utøver kontroll over instinktene (id). Men samme hvor mye man prøver på dette, vil det alltid være en slags "restenergi" som frister mennesket til å gi etter for glede og fornøyelser. Dermed blir den normale psyken splittet av en konflikt.

Freud ser på latteren som underbevissthetens forsøk på å lure egoets kontroll over id eller en slags avledningsmanøver for å takle hverdagens krav (Freud 1999). De underbevisste instinktene presser seg fram, mens deler av egoet prøver å drive dem tilbake. Denne kampen slutter aldri. Instinktene (id) prøver konstant å dra nytte av egoet. Derfor er sedimenter/rester i sinnet så viktig iflg Freud (Billig 2005: 145).

3.3.8 Drømmer er "ulver i fåreklær"

Når vi sover mister bevisstheten dette "vaktholdet" og instinktene leker seg i drømmene våre. Underbevisstheten spiller oss også et puss ved forsnakkelser sier Freud; den presser det opprinnelige ordet ut av bevisstheten og foreslår å si noe usømmelig isteden. På samme måten bryter instinktene igjennom barrierene for sosial orden også i "vitsearbeidet", og legger igjen spor av dette i underbevisstheten.

For å unngå den mentale sensuren må underbevisstheten "kle seg ut". Freud prøvde å avsløre denne forkledningen gjennom psykoanalysen og arbeidet med drømmene. Han mente at underliggende drifter og behov ble "oversatt" gjennom en kompleks prosess av fortetning og substitusjon. Dette synes umiddelbart å være noe sammenhengende tøy, men Freud mente å ha knekt koden for hvordan drømmene dekker til underliggende ønsker og behov; deres egentlige mening. Drømmen ble kongeveien til det ubevisste, og derfor finnes det ingen uskyldige drømmer. De er alle "ulver i fåreklær"(ibid).

Som sagt sammenlikner Freud drømmen med forsnakkelsen, ingen av de to opptrer tilfeldig. Steget fra drømmen og forsnakkelsen til vitsen er lite. Karakteristisk for vitsen er at den er absurd. Hvis ubevisste ønsker er fremtredende i de to førstnevnte fenomenene er det forventet at de kan forefinnes også i absurditeten i en vits. Den er imidlertid annerledes enn de to foregående ”restproduktene” av sinnet.

3.3.9 “Seriousness is as ridiculous as silliness is serious”

Dugas (Billig 2005) derimot sier at man bør nøye seg med å le og ikke spørre seg om hvorfor man ler. Etertanken dreper latteren, og derfor er det selvmotsigende å tro at man kan finne årsaken til latteren. Han ser på latteren kun som en form for avspenning (detènte).

Det finnes ingen kultur uten humor. Peter L Berger sier i prologen til boken ”Redeeming Laughter” at humoren er flyktig av karakter så den kan være vanskelig å få tak på. Prøv og grip den og den går i oppløsning og smelter. (Berger 1997). Det komiske må behandles med omtenkksomhet og forstås ved å gå omveier. Man må være forsiktig ellers kan det komiske forsvinne rett foran øynene på en. Man kan ikke angripe den direkte, men gå rundt den gjentagende ganger. Kanskje vil den stå stille lenge nok til at man kan få et lite glimt av hva som skjuler seg bak alle forkledningene den ifører seg.

Immanuel Kant sier om humor at den har ”den egenskapen at den bare klarer å lure oss et øyeblikk” (Billig 2005). Og det kan han rett i. Da har latteren oppfylt sin funksjon jfr Freud. Nemlig ved å ”lure oss et øyeblikk” har den lettet på trykket ved det å være menneske, skapt et lite intermezzo som har gjort hverdagen lysere og lettet på kravet til å være seriøs og veltalende. Den blir en avledningsmanøver og en erstatter for det ubehagelige i kulturen. Den blir ”sjelens friminutt”.

Det er en gammel oppfatning om at det seriøse og det morsomme utelukker hverandre. Man kan ikke tøyse og tulle i seriøse situasjoner. Det blir sett på som lettsindig! Konvensjonelt sett er humor sett på som forbudt i seriøse sammenhenger. Dette sosiale faktum har gjort sitt til at mange tror at humor er et marginalt og overfladisk aspekt ved menneskelig liv, og på denne måten er det forståelig at seriøse vitenskapsmenn og filosofer ikke har befattet seg med emnet. Dette var sant helt til William Fry introduserte humor i psykoterapien og sa at: ”Seriousness is as ridiculous as silliness is serious.”

Kap 4: Analyse og drøfting

4.1 Humor og Latter som det uoffisielle livet

Den såkalte autoritative diskurs må settes i en historisk sammenheng og sees i lys av det enorme klaseskillet da gruvedriften startet opp på Svalbard på begynnelsen av 1900-tallet. Den amerikanske gruveledelsen var meget autoritær (jfr den totalitære stat) og det var lite gehør for arbeidernes stemme. Gruvebus og ledelse levde i atskilte verdener, både i arbeid og fritid, og gruvebusen raljerte mer eller mindre åpenlyst med ledelsen i selskapet. Dette ble en del av kulturen/omgangsformen.

I dag finner vi levninger av denne mentaliteten. Gjennom humoristiske ord og vendinger blir hierarkiet snudd på hodet. Kritiske budskap kanaliseres og pakkes inn i humor og ledelsen degraderes (nevnt spesifikt i intervju med Bente). Derfor blir det akseptert og sett på som ufarlig, jfr. det karnevaleske i middelalderen. Men i karnevalet finnes ikke tilskuere, bare deltakere. Harselasen mellom ledelsen og arbeidere går begge veier. Ledelsen (styrende makter) blir både skyte- og omdreiningskive. Den representerer problemene, men også håpet om at endring kan skje. Perspektivene mellom "den offisielle og den uoffisielle verden" møtes. Her kommer tvetydigheten og det ambivalente elementet inn i gruvehumoren.

Truls:

A: Ler dere av ledelsen i selskapet?

R: Nei det må være sjeldent. (...)

A: Før i tida kalte dem kontorene på Store Norske for "Tåkeheimen"? (...)

R: De hersa nok litt mer før, de kanskje klaga mer enn de spøkte (...) hva de kalte det borti Svea, Taliban. (latter)

A: Hva var det?

R: Nei det var nå kontorriggen (...)

Her finner vi levninger av "den totalitære stat" og en lederstil som hører fortiden til.

Harselasen var verre før, men fremdeles kalles kontorriggen hvor gruveledelsen i Svea Nord sitter, for Taliban. Dette er et sterkt uttrykk for og en spøkefull måte å beskrive en fundamentalistisk lederstil på. Uttrykket (dialogen) pakkes inn på en tvetydig og humoristisk måte, men gir allikevel et tydelig spark til ledelsen fra "den uoffisielle verden" jfr karnevalet. Mens Simon derimot, modifierer harselasen som foregår i forhold til ledelsen. Å si at de ler av ledelsen "hele tida", virker nedlatende, men latteren som følger er åpen, spøkefull og godsinnset. På en god og hensynsfull måte tar han ledelsen i forsvar. Utsagnet viser respekt for

menneskeverdet og uttrykker lunhet og varme. Dette gjenspeiler at det er rom for alle valører, meninger og uttrykksformer i gruva jfr Bakhtin og karnevalet:

Simon:

A: Kan dere le av ledelsen i selskapet?

R: Å ja, det gjør vi hele tida.

A: Det gjør dere hele tida, hvordan da?

R: Nei, de er jo bare mennesker de og, dem gjør jo både lure og dumme ting dem, som alle oss andre, det er klart at da får dem jo høre det.

A: Vet dem om det, tror du?

R: Ja da, det er jo såpass åpent. Det er ikke ondsinnet på noen måte. Men humor er det rundt avgjørelser som blir tatt og at alt kanskje ikke var like lurt og sånne ting.

A: Og det vet dem?

R: Ja da ...

A: Jeg vet jo det at det gamle kontoret til Store Norske ble kalt Tåkeheimen? (...) Det sier jo litt om at innimellom så står dem ikke så høyt i kurs.

R: Neida, dem gjør ikke det. Men som sagt så er dem bare mennesker dem og, alle gjør jo sine feil, for å si det sånn (...)

Knut poengterer at humor ikke dekker til underliggende konflikter i forhold til ledelsen, men antyder allikevel at det er fristende ”å ha det arti” og ”hevne seg på en mann” hvis de er uenig og den andre ”har gjort en dårlig jobb” (i hans øyne). Gruveledelsen må tåle det meste så lenge man oppholder seg i gruva jfr ”inni verden” eller ”i den andre verden” om man vil. Selv administrerende direktør i selskapet må ”finne seg i” å bli latterliggjort så lenge det skjer på ”campus”. Utenfor gruva endrer kulturen seg og man tar hensyn:

Knut:

A: Kan humor bidra til å dekke over underliggende konflikter i arbeidsmiljøet?

R: Det kan del vel, men jeg har ikke noe konkret å ... vi kan jo selvfølgelig, hvis jeg var uenig med en mann, så kan jeg selvfølgelig lage litt artighet av det, at jeg får hevne meg på ham for at han har gjort en dårlig jobb. Og så lage humor av det, slik at han får seg et stikk. Kanskje, det kan være, ja. Men ellers så ...

A: Hva med sånn ... kan det være med og dekke over konflikter i forhold til ledelsen (konsernledelsen)?

R: Nei, jeg tror ikke det. Nei.

A: Men kan dere le av ledelsen i selskapet?

R: Selvfølgelig kan vi det. Ja.

A: Og det vet ledelsen om?

R: Absolutt (...) Om han Gjermund¹¹ kommer opp og vi synes han er dum så kan vi flire av ham (...) Men jeg ville jo ikke gjort det på butikken, kritisert ham der. Nei. Men hvis det var i gruva så er det greit.

Her ser vi at gruvesjefen tiltales på en direkte måte. Harselasen går på kryss og tvers. Dette er ikke akseptabel tiltaleform i andre type bedrifter. I gruva derimot, er det ok ”å rive kjeft”, det blir ikke tatt ille opp. Språket er fargerikt, rått og sarkastisk. Det sitter i kulturen. ”Karnevalet fremhever det empatiske og målbevisste **heterglossia**; dvs mangfoldet i språk og stil som avslører den usminkede sannheten under sløret av falske krav og vilkårlig rangering” jfr Bakhtin:

¹¹ Gjermund Isaksen er administrerende direktør i SNSK.

Knut:

A: Jeg har og følt at humoren i gruva kan være tvetydig, at det kan ligge undertoner, du sier en ting og så mener du noe annet.

R: Ja, nei (...) Men alle er ikke like direkte (...) Hvis jeg mener at han Martin er en "hestkuk" så forteller jeg det til ham. Ferdig med den saken. Martin er litt mer forsiktig.

Tormod sier det på sin måte. Et godt eksempel på at humoren kan brukes til å bearbeide frustrasjoner i forhold til ledelsen. Humor kan også være et redskap for å legge fram og få gjennomslag for tanker og ideer både for ledelsen og andre medarbeidere (lure det litt inn). En lur og leken innstilling fører fram (det ligger alltid noe bak). Måten han uttaler seg om selskapet på lukter et snev av degradering: at man kan le sammenhengende "i flere dager". Dette illustrerer det ambivalente og universelle elementet i gruvehumoren på en strålende måte. At latteren begraver og fornyer jfr det groteske elementet i latteren:

Tormod:

A: Humor kan være tvetydig, dobbel mening, hva mener du om det?

R: Du sier det på en humoristisk måte men du mener noe helt annet?

A: Ja? (latter)

R: Det tror jeg det er mye av (...) av og til må vi legge frem ting litt humoristisk for å få gjennomslag (hos ledelsen) (...) Du må prøve å lure det litt inn (...) Det er ikke bare ledelsen, det er et par andre og, som er veldig sånn ... he he (...)

A: Kan humor bidra til å dekke over underliggende konflikter?

R: Ja. Det er kanskje noe som ligger og gnager, så vil du i stedet flire av det, i stedet for å ta det opp og få det ut av verden. Det foregår.

A: Kan dere le av ledelsen i selskapet?

R: Ja, vi kan le av dem i flere dager (...latter)

Karin derimot sier at det går ikke an å dekke over underliggende konflikter i forhold til ledelsen med humor, i hvert fall ikke i det lange løp. Jeg regner med at Karin sikter til at det kan gå utover sikkerheten i gruva når hun sier dette. Eller det kan handle om stridsspørsmål mellom ledelse og fagforeninger. Eller maten i messa. Ledelse og arbeidere arbeider så tett sammen og er veldig knyttet til hverandre ("liten gjeng"), så hvis det skal fungere, må alt "på bordet" med det samme, jfr Nils Arne Eggen og "godfot teorien". En konflikt må løses der og da, når problemet er ferskt og alle involverte parter er til stede fysisk på plassen. Å klage på maten i messa i form av en spøk (brannslukker) er greit, men så er det nok:

Karin (utsagn fra pilotprosjektet):

A: Kan humor bidra til å dekke over underliggende konflikter til ledelsen?

R: Som en brannslukker der og da, ja, men vi e så liten gjeng at det meste må ut før at det skal fungere oss imella...de e best å få sagt det, få det ut av verden med det samme

A: Kan du gi et eksempel ?

R: Ja hves nån e mesfernøgd med maten i Svea

"Ja, den her sauen e vel fan mæ ikkje dau enda?"

Etterpå går vi tel ledelsen på messa og tar opp saken om kvaliteten på maten på en orntli og sakelig måte.

Frank sier noe av det samme. Det er "ikke sunt" å dekke over underliggende konflikter. Å fleipe med det en stund som et uttrykk for frustrasjon (forløsende) er greit, men så må det "onde tas med rota".

Det florerer av kallenavn i gruva og disse går "alle veier", opp, ned og til siden. Hierarkiet blir snudd på hodet, latteren blir vilkårlig og alle kan spøke med alle, jfr det karnevaleske.

Oppfinnsomheten kjenner ingen grenser og fenomenet er like gammelt som gruva selv. Frank antyder at mange har et kallenavn uten å vite om det. Det skal lite til, og det er en del av "leken" og kulturen. Uskyldig moro, et pusterom eller "sjelens friminutt", jfr Freud:

Frank:

A: Kan humor være med å dekke over konflikter i arbeidsmiljøet, tror du?

R: Ja det tror jeg.

A: Kan du gi meg et eksempel.

R: Hvis det er konflikter må du ta det alvorlig. Du må ikke bruke humor til å dekke over det.

A: Kan det være konflikter dere i mellom eller i forhold til ledelsen?

R: Begge deler. Jeg mener om konflikter at det onde må tas med rota. Det er greit at du kan fleipe med det, men går det over tid det her så er det ikke sunt.

(...)

A: Ler dere av ledelsen i selskapet? Kan dere fleipe eller le av ledelsen?

R: Ja.

A: Vet ledelsen om det, at dere flirer av dem?

R: Nei det regner dem med ja. Er du en fremtredende så må du forvente alt. Og det er no egentlig artig og. Det er no mange som flirer av meg. Det regner jeg med for jeg flirer av mange. Og dem som tror at ingen fleiper med deg, at dem ikke har et navn på deg, dem er naive. Så fremt dem ikke er naiv så vet dem om det.

Også her kommer elementet om degradering av ledelsen til uttrykk. Utsagnet sier mye om et rikt vokabular og et "oppkomme" av ord og uttrykk som du finner i gruva. Bente antyder senere i intervjuet at dette fenomenet er spesielt for nordlendingen, jfr heterglossia Bakhtin:

Bente (respondent fra pilotprosjektet):

A: Kan humor dekke over konflikter til ledelsen?

R: Ja , eh...i form av .ja du kainn jo...ja..du kainn jo ha det arti hvis...

Hvis du er i konflikt med ledelsen så degradere du de... blant dine..og så med humor...

De her hælshikes, ja, de der blyantspiseran som sitt ute å klør sæ i ræva å.

A: Blyantspiseran ? (Latter)

R: Ja du degrader de fer dæm gjær ikkje anna enn at dæm sitt bærre foran en pult å haue dæmmers de har dæm lagt igjen hjemme ...såne ting..... da får du fliring...

A: Da degraderer du de...litt ondskapsfullt egentlig?

R: Jada. Det e om å få medhold blant dine. Overdriv en del ..

A: Så dere ler av ledelsen i selskapet

R: ja, ja,ja..Ledelsen fekk ofte skylda f eks hves utstyret va dårlig...oppi haue vårres...

:...fortsetter å fortelle om tungvint driftsmåte; såkalt pekailldrift¹² (...etc)

¹² Tungvint og gammeldags driftsmåte.

Harselas mellom gruvesjef og bus. Tormod antyder at det er lite populært hvis ledelsen bare sitter og ”prater skit”. Hvis man ikke ”tar i et tak” og er for lite ”på stuff”¹³, blir man uglesett og satt på plass:

Tormod:

A: Humor og hierarki; det er jo et hierarki blant arbeiderne i gruva, du kan se det på fargen på hjelmen (...) Er det noen i systemet som legger føringer for hva man kan le av, hva det er legitimt å le av?

R: Nei (...) det er jo mye humor rundt de to sjefene, vi er jo ikke alltid enige i det de sier av og til, vi bruker veldig mye humor når vi diskuterer dem, de er litt fortvilte av og til, men det er lettere å bruke humor enn å skulle ...

A: Hva kan det være, for eksempel?

R: Det kan være mange ting, det kan være at han er for lite på stuff og, at han sitter ”ute i dagen”¹⁴ og prater skit og (...)

Her ser vi at humoren også går andre veien. Gruvedirektøren som harselerer med arbeidsstokken og kaller dem ”bønder og norlændinga”, og liksom spiller på deres lag. Det viser at også ledelsen er en del av kulturen. Harselasen går alle veier; alle er deltakere i karnevalet:

Truls:

A: Hvis han Gjermund Isaksen dukker opp på arbeidsplassen, forandrer omgangsformen eller tonen seg da? Han er jo adm. direktør i selskapet?

R: Han er jo det. Men jeg tror ikke det. Han er ganske gjøglat ut av seg sjøl han. (...) Vi må tåle litt vi nordlendingan når han er til stede. Det er bare ”nordlændinga og bønder” som jobber i gruva sier han, nedlatende. Neida, det er bare tøv. (latter)

A: Tror du det er typisk for Store Norske eller for gruveriften her at det er sånn at ingen forandrer seg når sjefen kommer inn? (...)

R: Det har vel kanskje vært annerledes her og, når det var andre direktører. (...) Han så vi no aldri heller. Han har ikke jobba som humorist den karen. Så da var det vel sånn at når han kom så dro du deg unna en plass, fant noe annet å gjøre.

A: Men det gjør du ikke når'n Gjermund kommer?

R: Nei. (...)

4.2 Humor og latter som irettesetter

Humoren som refererende element, og irettesetter, har en klar funksjon i gruva. Du irettesettes mest fordi du utgjør en fare for sikkerheten, for eksempel hvis du sluntrer unna sikkerhetsreglene. Humor blir en nyttig form for korreks. Dette kan føles som mobbing, men er egentlig en måte å si fra på om at ”vi er nødt til å stole på hverandre” (tvetydighet) ellers kan en av oss dø. Sosiale praksiser/prosesser (dvs latterens underfundighet) er nyttige funksjoner/redskaper for å opprettholde sosial struktur (funksjonalisme) (ivareta sikkerheten i gruva) (Bergson/Freud). Latteren blir forløsende og irettesettende på samme tid. Du irettesettes også hvis du skaffer deg fordeler eller smisker med ledelsen. Gjennom kallenavn, pek og latterliggjøring ”skræmmes du tilbake til flokken” jfr Bakkensen. Latteren har en

¹³ Produksjonsfeltet.

¹⁴ På kontoret hos gruvesjefen i inngangen til gruva.

forløsende funksjon i en slik sammenheng, men kan også virke irettesettende/undertrykkende (jfr Bergson og Freud). Latter virker ydmykende på den som den er rettet mot, og forsterkes i større grupper; deri ligger dens funksjon (Bergson). Dette sitter i kulturen

En spesiell form for lekenhet eller det ”inkongruente” kan henseile på en spesiell væremåte. Denne væremåten eller ”de utilpassede” som hever seg over andre og smisker opp i systemet, gir grobunn for kallenavn og narrestreker. I flg Bergson er all kollektiv humor antisosial. Vi kan le av andre for å opphøye oss selv. I denne sammenhengen kan man også referere til tidsaspektet i menneskelig erfaring; at skiftingene mellom spøk og alvor skjer fort; at det blir vanskelig å fange opp når alvorret slutter og spøken begynner, og omvendt. Oddleif mener det er lett å få et kallenavn og noen går ”over streken”. Han betrakter fenomenet som belastende:

Oddleif:

R: Ei som satt på i kullbilen sa; nu forstår æ koffer dæm kalle dæ Putre sa ho

E bli ikkje fornærma for da blir det enda verre..

Humor kan gå inn på folk. Dæm kainn bli sur! Begeret kainn renn over.....

E kainn ikkje bli sur, da bli det berre verre. E lar det gå inn det eine øret og ut et andre. De dæm seie kainnn være ondsinna, me e kan ikkje værre så hårsår....

På folkeskolen ble e kalt for Larris; e va så snarsint da vettu

De` ska ingen ting te før du får eit navn, må bare finn sæ i det..

A: Kallenavn; hvorfor utviklet det seg tror du?

R: Veit ikkje; det ska lite te!

Narrestreker og bruk av kallenavn oppfattes forskjellig og kan føles som mobbing av enkeltpersoner. Dette ”skremmer” folk til å tie stille og ikke si sin mening, og latteren virker undertrykkende. At latter ydmyker en tredjepart gjør at man blir holdt utenfor og forsterkes i større grupper jfr Bakkensen. Dette utsagnet understreker den disiplinerende siden av latteren og begrepet inkongruens som setter latterliggjøringen i sentrum:

Knut:

R: Så er det tungt å forholde seg til folk som ikke tåler den her humoren ...

A: Som ikke tåler en spøk, kanskje?

R: Som ikke tåler en spøk, ja (...) Jeg har jo jobba sammen med folk som straks de kom på oppholdet tok opp ei avis og gjømte seg bak, så det artigste som var, var jo å hisse den mannen opp, og dess sintere han var dess artigere var det.

A: Da var dere troillat ...

R: Ja, men **vi** syntes jo det var artig (latter).

Knut ser fenomenet fra sitt ståsted og sier at å drive ap med folk ligger i kulturen. Det er ikke alltid mottakeren setter pris på dette! Han bak avisen signaliserer at han vil være i fred.

Humor kan bli en sosial tvangstrøye. Det kan være en hårfin balanse mellom det som er morsomt og det som virker dumt eller upassende. ”Det er viktig å ha respekt for individuelle

forskjeller. Ingen kan presses til å ha det morsomt. Da blir det en sosial tvangstrøye. Mange kan ha det morsomt uten å le. Noen ønsker å observere istedenfor å delta. Det kan henge sammen med både personlighet og livssituasjon” (Tyrdal 2001).

Simon uttrykker noe av det samme på denne måten. Han bruker uttrykket ”å plage dem for dem bli jo så sint” og ”du vet jo hvor grensa går for hver enkelt og så stikker du jo deretter”. I dette ligger det et budskap om at latteren er frydefull og bunner i mangel på selvinnsikt jfr Freud og Bergson`s ”The triangle of the cutting edge”.

Simon:

A: Hvorfor tror du at en sånn type humor har utviklet seg i gruva? For det har jeg og skjønt at det kan være en tvetydighet i budskapene ...

R: Det er ofte det, det er en grunn til at noen gjør et pek mot deg, for å si det sånn, vi har jo selvfølgelig noen som er veldig glad i å gjøre pek mot andre, men det blir altså en katastrofe om noen gjør et pek tilbake da. Vi har dem i gruva og. Neida, selvfølgelig unngår vi å plage dem for dem blir så sint. Det er jo litt viktig for samarbeidet og. Jeg gidder i hvert fall ikke å skape direkte ufred, men selvfølgelig det er jo veldig artig å gi et stikk av og til da. Du vet jo hvor grensa går for hver enkelt og så stikker du jo der etter.

Mens Raymond fornekte det ubehagelige i seg selv ved å si at han selv ikke var deltaker og at mobbingen skjedde for ”lenge siden”. For å bevare et positivt selvbilde og beskytte seg mot angrep, ler han av noe utenfor seg selv; ”noe der ute” (Billig 2005). Raymond antyder at kulturen i gruva har endret seg:

Raymond:

A: Humor trenger jo ikke alltid å være artig. Vi har nå en humor som går på mobbing, hvis du skal ta noen så kan du og bruke humor for å hånflire av folk, synes du det er en kultur som går igjen i gruva?

R: Nei, direkte mobbing, nei. Det var vel kanskje litt mer før, men tror ikke det er så mye av det nå.

A: Har du vært vitne til det eller vært utsatt for det eller?

R: Jeg har nå sett det at noen har mobba enkelte ja, men det er jo lenge siden.

Der etter spurte jeg en som hadde vært i systemet lenge om humoren har endra seg:

Karin:

A: Har humoren endra seg:

R: NEI!

Svaret er resolutt og kort! Hun sier videre:

R: Nå legg føringa for humoren: Hves du kjem inn i ei gruppe åleina som grønnhjelming kan du ikkje gjer nåkka..., da er kulturen satt, men på sikt kan du gjer nåkka me det.....

Kulturen er satt, men på sikt kan du gjøre noe med det. Er du sterk nok, er du din egen lykkes smed, kan du gå inn og endre kulturen, eller snu humoren til egen fordel (snu spydet). Hvis man er flere i lag derimot, kan man lettere legge føringer og gå inn og endre kulturen:

R: Hves tre-fire nye blir ansatt i lag: Da blir det lettår å påverk.....

Man bør ikke skofte unna arbeidet eller skaffe seg fordeler i forhold til andre. Da får man merke det. Han med Toyotaen ydmykes fordi han motsetter seg fellesskapet, men mest fordi han skofter unna. At han var "en pussig type" gjør at han var mer utsatt enn andre, men det alene ville ikke utsatt ham for mobbing. Men i kombinasjon med at han ikke gjør jobben sin, blir han et offer for denne mentaliteten. Å bli "satt på plass" i form av et pek blir en tydelig korreks og påminnelse om at "slik kan vi ikke ha det":

Simon:

A: Jeg har hørt og at det med narrestreker, pek, kan også være en form for humor. Hvis det utarter seg veldig så kan det jo kanskje også bli en form for mobbing faktisk, hvis en gjør for mye særlig mot en person da? Hva slags tanker har du rundt det?

R: Det hører jo med. Lite grann sånn er det jo, men akkurat sånn som det foregår i Gruve 7 nå så tror jeg ikke det er en enkelt person som får gjennomgå. Av og til og sånn at det blir bytta på lite grann, ja, men det er ikke så alvorlig ment.

A: Kommer du på noe, småtteri eller sånt?

R: Nei, egentlig ikke (...) Men jeg husker godt mens jeg fortsatt var pendler, da var det en som kjørte sjøl, og tingen var jo at han kunne forlate Gruve 7 lenge før vi andre kunne, for vi måtte vente på bussen, mens han med bilen, han kjørte i vei. Tidlig i dusjen og tidlig hjem. Han hadde en knøttliten Toyota han her, og så var det en dag han sto parkert litt greit da (...) så var det noen pøbler da som selvfølgelig fant et tau, og bandt fast den der bilen til en maskin som var ganske tung, og tauet var kanskje 8-10 meter, og han fikk ganske bra fart på 8-10 meter, og da vart det jo stopp. Han hadde nok kanskje fått gjennomgått litt mer enn andre, men han var en spesiell type og som skoftet litt unna og sånne ting ...

A: Det skal du kanskje ikke gjøre nei?

R: Nei, og da passet det liksom å gjøre litt pek mot han (...)

A: Det er viktig at alle tar i et tak, etter som jeg skjønner.

R: Ja.

Raymond sier noe av det samme og påpeker at man kan godt være litt sær så lenge man gjør jobben sin. "Å ta i et tak" betyr å gjøre jobben sin og ivareta sikkerheten i gruva hvis noe ekstraordinært skjer. Da får han aksept som arbeidskar og menneske. De fleste tilpasser seg humoren i gruva og tør opp etter hvert, selv om man kan bli "litt skremt" med det samme:

Raymond:

A: Hvis du ikke tilpasser deg den formen for humor som dere har i gruva, for en som kommer, hva skjer da, blir han utstøtt eller blir han sett på som sær eller? (...)

R: Nei, bare han gjør jobben sin så blir nå ikke det noe problem. Og går det litt tid så glir dem nå godt inn i miljøet, det ser vi jo fort. Hvis dem blir litt skremt med det samme dem kommer så ... det går over.

A: Dem tør opp etter hvert?

R: Ja da.

Jeg synes Simon understreker det som betyr mest av alt, nemlig at arbeidslaget må ”dra lasset” sammen og samarbeide på tross av litt harselering og små mobbing. Om du er gruvesjef eller har grønn hjelm spiller ingen rolle. Så lenge du gjør jobben din og ikke setter deg på pidestallen, blir du akseptert for den du er ”og ligger ikke an til å bli sånne hakkeoffer”. I dette uttrykket ligger et skjult budskap (at uttrykket eksisterer); nemlig at noen kan bli ”hakkeoffer” hvis man ikke tilpasser seg kulturen.

Simon:

A: Men dere er en såpass sammensveiset gjeng at dere kan le litt av det samme, i Gruve 7, eller er det noen som ler på bekostning av en som har grønn hjelm eller. Det er jo et tydelig hierarki og du ser jo hvem som har grønn hjelm og hvem som har sånn og sånn ...

R: Vi rakker ikke ned på noen uansett. Vi gjør ikke forskjell om det er gruvesjefen eller om det er en grønnhjelming.

A: Ja du mener det?

R: Ja. Da går det mer på om vedkommende gjør jobben sin eller måten han gjør jobben sin eller setter seg på pidestallen, det går mer på det. Gjør folk jobben sin og står på, så ligger dem ikke an til å bli sånne hakkeoffer. Men uansett vil jeg ikke på noen måte si at det er ondsinnet eller noe sånt. Det er jo bare det at du blir gjort oppmerksom på at det vi må samarbeide. Du må ikke komme her og tro du kan mer enn andre. På en måte er det jo sånn og, men det er så mye mer viktig at vi drar lasset sammen (...)

Avslutningsvis har jeg valgt å ta med Frank som illustrasjon på at han kan bli sint i øyeblikket når noe skjer ”øyeblikkets forbannelse”, men bruker humor for å omtolke det etterpå (i dusjen).

Skiftingene mellom alvor og spøk skjer fort. Innimellom blir det vanskelig å fatte når alvorret slutter og spøken begynner, og omvendt. Humoren er et flyktig fenomen, sier Peter Berger, og det komiske skal behandles med omhu: Prøv å grip den. Da går den i oppløsning og smelter. Kanskje står den stille lenge nok til at vi kan forstå alle forkledninger den i kler seg. Det komiske må behandles med omtenkksomhet og forstås ved å gå omveier (Berger 1997).

Frank forstår hvor ”grensa går” og behandler humoren med omhu. Man må være selvironisk i bearbeidelse av sitt eget sinne. Det er en måte å be om unnskyldning på. Spøk og humor virker forsonende og løser opp stemningen jfr karnevalet og det groteske verdensbildet. Latteren dreper og føder på samme tid. Han har rett nok ikke arbeidet i gruva så lenge, men understreker at han ALDRI har opplevd at noen har ”hånflira” av andre eller at latteren har vært ondsinnet. ”Ikke i vårres gruve i hvert fall”:

Frank:

A: Kan du føle at humor kan virke irecttesettende, da tenker jeg på hånfliret? Har du opplevd det noen gang? Bruker du den type humor sjøl?

R: Nei, det jeg kanskje har opplevd er at du hinner med humor. Har du gjort en tabbe, det er ikke noen kjefting i Gruve 7. Hvis du har gjort en tabbe vet du det som regel sjøl. Og da kan du jo få høre det på en fleipat måte at det der var "kjemp flott gjort".

A: At det har motsatt betydning?

R: Ikke sant. Det er mer sånn.

A: Det er ikke ondsinnet?

R: Nei. Men det å kunne si ifra til hverandre. Du kan bli forbannet på noen, det hender jo at du kommer inn og så har noen brutt i stykker noe helt unødvendig, du kan fleipe med det og men det hender jo at du sier det rett ut; "du må jo faen bruke hauet, det der går ikke an å gjøre". Der og da. Øyeblikkets forbannelse. Er det direkte så er det helt greit. Etterpå kan du få høre fleipen i dusjen, "no gjorde han det og det", til kompisan, men ikke for mye, da blir det mobbing. Du må vite hvor grensa går. Og så må du ha den egenskapen å kunne holde helvete med deg sjøl, fortelle egne brølere, det føler jeg sjøl at jeg er flink til. Det er ikke det at vi er annerledes.

A: Det er ikke mye hånflir?

R: Aldri opplevd.

A: For det er jo litt ondsinnet, ille for den som blir rammet?

R: Ja selvfølgelig. Men jeg har aldri opplevd det. Ikke i våres gruve i hvert fall.

4.3 Humor og latter som overskridelse/katarsis

Humoren i gruva er "rå, sarkastisk og sjølironisk", og den har et stort islett av galgenhumor. Det at man kan le i krisesituasjoner eller når arbeidet går på tverke særpreger gruehumoren. Det styrker samholdet og gjør den spesiell. Humoren kan overskride vanlige normer/grenser, men latteren er legitim som et frigjørende og fornyende element.

Som i karnevalet er humoren leken og fantasifull, den er frodig og florerende. Utstrakt bruk av ordspill og kallenavn krydrer vokabularet. Latteren gir nytt liv og optimismen fødes på ny, den inspirerer til å ta i et ekstra tak jfr Bakhtin og karnevalstanken. Å drive ap med, eller bli ledd av hvis man gjør en tabbe, blir gjenstand for latter. Denne latteren går alle veier. Men når det skjer alvorlige ulykker blir "vi veldig vi". Men å bearbeide tapet av en arbeidskamerat i form av gode historier om vedkommende, blir sett på som en god ting.

Kor det går?

"Nei det går te hælvet, men det går sakte!"

Jeg synes denne "ingressen" setter agendaen for denne delen av oppgaven; at gruehumoren overskrider vanlige normer og regler og at begrepet "galgenhumor" har visse grunnvilkår ved seg; nemlig at katastrofen er det ordinære, jfr. Freud.

Raymond sier noe om det fysiske slitet og om mennesketypen som kunne tilpasse seg arbeidet i gruva. Klimatiske forhold og mørketid gjorde sitt til å forsterke denne følelsen. "Mangel på kvinnfolk" og det fysiske slitet ("dem lå og krabba og krøp") la grobunn for en rå og

sarkastisk form for humor, jfr avsnittet om bare den ”sterkeste overvintret”: ”dem som ikke klarte det her dem reiste fort ned”.¹⁵

For de som holdt ut i gruva utviklet det seg det man kan kalle en ”annen verden”. I denne verden fungerte humoren som en slags støtdemper eller som et frigjørende element; eller som ”behaget i en ubehagelig kultur”:

Raymond:

A: Hvorfor tror du at akkurat den type humor har utviklet seg i gruva?

R: Nei, du vet før så var det noe veldig, når dem lå og krabba og krøp, det var nå de sterke som overlevde, nær sagt. Dem som ikke klarte det her dem reiste fort ned. Så det har nå fulgt med. Jeg tror det er derfra det kommer. Det var et slit, mannssamfunn og alt det der, lite kvinnfolk og.

A: Så det betyr at du tror liksom at der hører gruvemiljøet til, den måten å omgå hverandre på? Det blir en litt spesiell sjargong?

R: Hm.

Frank legger også vekt på at slitet får deg til å le. Når man blir sliten, ”flire du av den minste ting”. ”Alt blir komisk” Dette er en form for ”uskyldig moro” og barnlighet; en liten fleip og den mest uskyldige vits blir moro: Det kan ”bli vulgært, av og til rett og slett barnslig, og veldig fantasifullt”; fleipen letter på trykket og blir ”sjelens friminutt” (Svebak 2000). Men selv da kan fleipen være tvetydig; ha en undertone. Latteren blir et ”minikarneval” (Billig 2005). Frank fremhever spesielt at det er en god egenskap å kunne le av seg selv.

Dugas (Billig 2005) understreker at ettertanken dreper latteren. Det er selvmotsigende å finne årsaken til latteren. Latter er en kun en form for avspenning (detènte). Den sparer oss fra strevet med å tenke fornuftig slik at vi slipper å fremstå som intellektuelle og humane. Latteren går alle veier, er frigjørende og løser konflikter. Den blir en katarsis (Freud 1994)

Frank:

A: Det er en professor ved NTNU som kaller det her med latter for en støtdempereffekt. Hvis veien blir for humpete så blir humor en slags støtdempereffekt for å komme seg gjennom?

R: Ja ikke sant, det tror jeg er kjempeviktig (...)

A: Når slitet er som verst, da sitter latteren løst?

R: Ikke sant. Du flirer av at du ser folk er sliten også. Alt blir komisk. Du flirer av den minste ting.

Frank fortsetter:

A: Hvor viktig er humor for deg på arbeidsplassen?

R: Det er veldig viktig faktisk. Det går ikke en dag uten at man har ei kjempe latterkule.

A: Nei?

R: Og det er (...) jeg er alene faktisk av og til på verkstedet.

A: Ja?

R: Jeg er selskapssjuk i tillegg, ikke sant, bare det å ikke ha noen å prate med og hvert fall ikke noen å koddde med. Vi kan si mye rart på verkstedet, og noe tåler jo ikke dagens lys, det kan være fleip om andre, ikke sant, i

¹⁵ Tilbake til fastlandet.

gruva eller, ikke noe ondsinnet, men ikke sant. Det kan bli vulgært, av og til rett og slett barnslig, og veldig fantasifullt, men ikke sant, når du er veldig lei, så kan du begynne å tulle og, hvis du hadde hørt det på kasset om noen år så hadde du kanskje blitt flau, det er så fantasifullt, mye. Og sånne ting kommer når kanskje når du er skikkelig lei. Slutten av dagen, du vil ha andre ting å gjøre, du setter deg ned og prater og tulle. Men humor generelt, det ligger jo en undertone ofte.

A: Du mener tvetydig?

R: Ja ikke sant, en undertone. Det tror jeg er med å holde, det er ikke så kjempealvorlig.

A: Undertonen da, hva kan den gå på? Hva kan det referere til?

R: Det tror jeg er så mye. Det er ingen ting fast. Litt ironi kanskje, gjengår, ikke minst å kunne fleipe på egen bekostning, ikke sant. Det tror jeg er det aller viktigste uansett. Du skal tulle og gjøre narr av noen. Men du må også kunne gjøre narr av deg selv. Det gjør vi ofte.

A: Det er en god egenskap.

R: Den er veldig god. Ta mobbing, så gjør du aldri narr av deg sjøl. Hvis de gjør narr av deg en hel dag, så blir du ganske lei. Mesteparten av fliringa er vel av egne dumheter. Og kunne fortelle tabbene du har gjort sjøl, kanskje ikke alle tør fortelle det til noen.

A: Skjønner.

R: Og samtidig flire av det. Det gjør vi ofte.

Her legger Raymond vekt på at "en god historie" virker som en avledningsmanøver slik at man glemmer det "man plagdes" med. Den gode historien representerer vendepunktet som "føder på ny" og gir pågangsmotet tilbake. Bannskap og saftige uttrykk letter også på trykket når det røyner på:

Raymond:

A: Tror du at humor og er en måte å oppmuntre seg sjøl på eller klare det harde fysiske arbeidet på?

R: Det var det nok, det var nok mange som, når dem plagdes, slo en historie for å prøve å glemme det. (...) Det er mye bannskap og. Plagdes man mye så tok det jo litt av, for å prøve å gjøre det lettere, antagelig. Enkelte var så flink til å fortelle, så man glemte det man plagdes med.

A: Har du og opplevd det?

R: Ja, jeg har jobba med folk som var flink til å fortelle (...)

A: Så da glemte dere en stund, glemte av slitet?

R: Glemte av slitet, ja.

A: Samtidig så må man jo ordne opp i det som skjer, ta fatt igjen?

R: Ta fatt igjen og få det på skinnene igjen.

A: For det kan jeg skjønne veldig godt at hvis det er mye slit og det er mye tungt, og hvis man da bruker litt humor så kan det virke forløsende?

R: Det gjør det nok. Ja ja.

Mens Truls bekrefter at humoren er avgjørende for trivselen i gruva og at arbeidskameratene blir mer sammensveiset av å ha det arti i lag:

Truls:

R: Ja, det er sikkert med på det, hvis man ikke hadde hatt noen form for humor så hadde det vært trasig å gå på arbeid.

A: Så det har mye å si for trivselen?

R: Ja, men også at du blir mer sammensveisa (...)

Raymond forteller villig om oppfinnsomme påfunn i gruva. Dette eksempelet viser at gruvebusen kan legge mye arbeid i planlegging og gjennomføring av narrestreker; mange parter involveres og de morer seg stort på andres bekostning. I seg selv er dette relativt

uskyldig form før spøk, og man ler best av det i ettertid. For dem som ble uthengt, var det sikkert ikke SÅ moro. Å ydmyke er en side av latteren som Bergson legger stor vekt på, og at den virker forsterkende i større grupper. Her blir flere sammen ydmyket av det andre arbeidslaget/skiftet.

Raymond understreker, som mange andre, at det skulle lite til før man fikk et kallenavn jfr Putre "Det skal lite til!". Mange visste ikke selv at de hadde et kallenavn. Det var nok å gjøre en tabbe. Å kutte kablen¹⁶ var den mest vanlige tabben som mange gjorde, og fikk bemerkninger på (ertet). Mange vegret seg for å si fra om dette i og med at det ble sånn fliring av det..."men det er jo godt ment". At han selv ikke har noe kallenavn er tvilsomt jfr det Simon sier om kallenavn (litt lenger ned på siden):

Raymond:

A: Har du noen eksempler på det, at folk har funnet på pek eller sånt?

R: Nei, skrev brev, holdt jeg på å si, hvis det kom en vinduskonvolutt fra Store Norske på oppslagstavla, da var det noe alvorlig. Det var nå noen som hadde skrivemaskin og hadde fått fatt på konvolutter, og skrev til de her, møt opp på kontoret da og da, det var nå sånne pek som ble gjort (...)

A: Så da møtte dem opp der?

R: Da møtte dem opp der, sjefene skjønnte jo ingen ting, det eneste dem fikk va kjeft (...) I dag tror jeg ikke det er så mye sånt, noen småting kanskje.

A: Kallenavn da, det har jeg og hørt det var mange som ...

R: Ja. Hvis du gjør en tabbe, da kan du være sikker på at du får et navn.

A: Har du nå navn som du vet om?

R: Nei, jeg har ikke hørt noe ennå (...)

Truls sier at "vi må tåle litt også, for vi får jo høre ting som blir sagt kan gå innpå deg enkelte ganger". Det skal lite til før man "høre det". Han antyder også at man må finne seg i denne formen for spøk, ellers blir det et irritasjonsmoment. Men så skifter han mening i samme øyeblikk og sier "det er jo godt ment":

Truls:

R: Nei, det er viktig å ha humor. Det tror jeg (...) Vi må tåle litt også, for vi får jo høre ting som kanskje går litt innpå deg enkelte ganger (...) Men de fleste de tåler det. Hvis de har gjort et eller annet, eller glemt et eller annet, så får du høre det.

A: Du gjør det?

R: Ja det gjør du, og det må du tåle. Hvis ikke så går du bare og irriterer deg over det.

A: Er det noen som ikke tåler det? Er det noen du ikke spøker med?

R: Ja det kan være noen du ikke spøker riktig så mye med (...) Men hvis de bryter sund noe, så må jo vi klage på det ...

A: Da får dem høre det?

R: Ja, da får dem høre det, det er jo godt ment.

¹⁶ Strømførende kabel på shuttlecaren.

Jeg velger å ta med dette utsagnet for å beskrive hvor vanlig det var med kallenavn, og at den som hadde kallenavn ikke alltid visste om det. Det er mye oppfinnsomhet og kreativitet i gruvehumoren:

Simon:

A: Kallenavn er jo også en form for humor. Samtidig kan det være litt ekkelt for den som får kallenavnet? Det er en del som har kallenavn som ikke vet at dem har det?

R: Ja, det var en som hadde ramset opp kallenavn som ble brukt i Svea¹⁷, det var ett han ikke visste hvem som hadde, det var han sjøl da. Det har versert i mange, mange år. Jeg tror det er mer vanlig i Svea enn i Gruve 7.

A: Var det mer vanlig før?

R: Det var litt roligere for noen år siden men nå høres det ut som det har kommet tilbake for fullt.

A: Sier du det?

R: Til å begynne med var det veldig mye kallenavn, for ti år siden, da var det litt ille, du kunne bare kallenavnet og visste ikke hva kollegaen din het. Så når du så skiftlista, var det navn du overhode ikke kjente. Neida, det var litt artig det da, det ble litt forvirring, når du ropte etter en person hvor du kan være kallenavnet og ikke det ordentlige navnet ...

A: Kanskje den personen ikke var fortrolig med navnet?

R: Ja, det hendte seg. Men det er jo gjerne sånn at personer kan ha flere kallenavn, mens andre ikke har noen.

Truls forteller villig om ”uskyldige pek og narrestreker”. Denne formen for spøk og lurendreieri krydrer hverdagen og ”rammer vilkårlig” og alle er deltakere i karnevalet. ”Salt i kaffen, henge bilder i skapene til folk, letta på litt sko”. Man degraderer offeret i øyeblikket, men så bygger man det opp igjen. Dette er ambivalensen i gruvehumoren (Bakhtin 1984):

Truls:

R: Det er jo noen vitsemakere også, historiefortellere, husker ting som har skjedd for lenge siden, artige ting, det er jo artig (...)

A: Jeg har jo hørt snakk om at sånne narrestreker eller pek også kunne ... hvor utbredt er det?

R: Jeg tror det blir mindre og mindre, det var mer før, da kunne de finne på ... ei historie jeg hørt om en som bestandig satt med en tube med ost. Han satt og åt ut av den der ostetuben i matpausen, det var no sånn han gjorde det, og der hadde de no vært og hatt fett inni den der tuben, sånn smørefett, pumpa inn i tuben, så det er jo noen sånne ting, folk finn på. Litt sånn salt i kaffen og ... hvis du er så uheldig at du må på do en tur i matpausen, så kan det skje det.

A: Har du blitt utsatt for noe sånt pek?

R: Har vel fått noe salt i kaffen. Men ellers har det ikke vært noe sånt mot meg, i alle fall ikke som jeg kan huske.

(...) Men det er ikke noe sånt nå, egentlig. Litt sånn småtteri er det sikkert, henge bilder i skapene til folk, letta på litt sko, blanda litt (...)

Her er enda flere gode eksempler på kallenavn, og hvor tilfeldig man får dem. En bestemt væremåte, måten å snakke på eller andre trekk ved deg selv, gjør at man lett kan få et navn heftet ved seg: ”Og vi gir navn til de nye som kommer også”.

Truls:

A: Jeg har og hørt at dere bruker kallenavn? Det tror jeg kanskje var mer før, men eksisterer det nå og?

R: Det var vel mer før. Det eksisterer vel enda. Jeg vet i Svea er det mere. Vi gir navn til de nye som kommer også. (...) Vi har kallenavn på han Knut.

A: Hva er det da?

¹⁷ Gruve 6 mil sør for Longyearbyen

R: Hår i bag'en". (latter) Han hadde tupé. Han har ikke det nå lenger men da han hadde det så hadde han den med seg i bag'en og tok den på når han kom på jobb. "Hår i bag'en". (latter) (...) Før i transporten var det han Hutre og'n Sutre og'n Putre. Han Hutre var litt sånn der skjelven og stamma litt vet du, og så hørtes det ut som han frøs. Og han Sutre han bar seg for alt mulig.

A: Putre da, hva det kom av det?

R: Han var veldig sånn kjapp i praten og (...)

Overgangen fra spøk til alvor skjer fort og Knut har sin måte å avlede oppmerksomheten og tankene på når han hører det smeller og braker i fjellet. Her ser vi at humoren blir en form for trøst og avledningsmanøver:

Knut;

A: (...) Men hvorfor tror du den type humor har utviklet seg akkurat der?

R: Nei, jeg vet ikke ... det kan jo være vi lager oss en humor bare for å føle oss trygg, jeg vet ikke. Hvis jeg går rundt og furter og jeg ikke liker at det smeller og braker i fjellet, så kanskje jeg får bort den tanken hvis jeg flirer litt med han Fred. Og Fred flirer litt med meg (...)

A: Så det blir en slags distraksjon, en slags avledningsmanøver?

R: Ja, avledningsmanøver.

Dette er et godt eksempel på at man tenker på, bevisst eller ubevisst, at det kan skje ulykker i gruva og at det kan ramme en selv. Hvis ulykken skjer, er det legitimt å minnes vedkommende på en humoristisk og positiv måte. Truls uttrykker det på denne måten:

Truls:

A: Hvis man mister en mann og hvis man omtaler vedkommende kan en bruke humor på sånt? Hvis man skal minnes vedkommende?

R: Ja, det kan du vel, du kan gjenfortelle ting som han har gjort ja, det blir nok gjort.

A: Det blir gjort, og det synes du er på sin plass at det blir gjort?

R: Jeg synes jo det er greit så lenge det er en positiv setting. Det er jo ikke akkurat så det blir noen sjikanering.

(...) Men når det er ting som vedkommende har gjort som er artig, gjort ei blemme eller en brøler, så kan en jo ta det opp for det.

A: Ja, for det er jo en måte å minnes vedkommende på?

R: Ja, positivt ment.

Frank sier at det er legitimt å le i begravelser. "Vi flirte i kirka og det føltes godt" Humoren lurer oss et øyeblikk og befri oss fra kravet om å være høyverdige og humane. Humoren frigjør følelser og gir trøst til sjelen:

Frank:

R: Nei vet du jeg har ikke opplevd det, det eneste jeg har opplevd (7-8 år siden) en lagkamerat tok livet sitt, helt plutselig, men da var det faktisk, vi møttes og et par dager etterpå var vi på puben og mintes, det var den første begravelsen hvor vi flirte i kirka, presten leste opp noen utsagn av ham, det var jo artig å høre (...) Det føltes godt.

A: Jeg tenker at humor i sorg kan virke litt forløsende?

R: Ja det gjør det.

Og Knut formidler at det kan være god trøst i en humoristisk og oppmuntrende kommentar i krisesituasjoner. At den forulykkede trøster de andre sier litt om optimismen og omtanken man har for hverandre og at han klarer å formidle selv om han er i ferd med å dø:

Knut:

A: Det er ikke til å stikke under en stol at det skjer ulykker i gruva, innimellom skjer det og dødsulykka (...), det at det skjer, hva gjør det med folk?

A: Er det noen plass til humor under sånne omstendigheter?

R: Nei, vet du, nå har jeg vært så heldig å aldri vært med og tatt frem døde folk. Men jeg har vært med og tatt frem skadde folk, jeg var med og tok frem han Martin i 1988. For å fortelle den historia så, jeg hadde alt som hette arbeidslederansvar i gruva akkurat den dagen (forteller historien om da han Martin ble tatt av raset). Han Martin var hardt skada (...) Jeg kjørte båra ned, han Johannes lå baki sammen med han Martin. Han Martin hadde djevelsk ondt, han kneip igjen augan og hadde det ondt. Så han Johannes sa til han "Martin, Martin, Martin du må ikke sovne". Og der ligger han hardt skada og sier til han Johannes "ta det med ro, Johannes, det her går bra, det her går bra" (...) du kan si at selv da var det humor. Han Martin lå der og prøvde å få deg til å tenke på noe anna.

Men Karin fremhever på det sterkeste at når det skjer ulykker i gruva, og spesielt ved en dødsulykke "da blir vi veldig vi", og da er det KUN fortvilelse å spore:

Karin:

A: Hvis det skjer en dødsulykke i gruva, hva gjør det med folk?

R: VI bli veldig VI!. Da e de mye sinne og frustrasjon blant arbeideran.. Alle tænke "det kunne ha vært mæ!" Da e de ingen humor; i hvert faill ikkje første vekka.....

Knut:

A: Hva synes du om å bruke humor når bedriften kommer i motgang, er det noe kraft i humoren da?

R: Det er det absolutt. Vi har jo slitt i mang en motbakke, og han Gjermund han er jo spesiell. I de fleste møter har han en lur replikk, han kjører humor inn i det. Selv om det ser dårlig ut, så har han noe humor han kjører inn. Jeg tror uansett at humoren betyr noe. Hvis alle skulle sitte med underleppa hengendes nedpå bordet, så blir det jævlig trist (...)

Det siste utsagnet synes jeg var en god oppsummering av dette avsnittet. Nok en gang får vi innblikk i/eksempel på mangfoldet av ord og uttrykk gruvearbeideren bruker Et billedlig språk med mange undertoner som får oss til å le.

4.4: Drøfting

4.4.1 Humor og latter som det uoffisielle livet

Min forforståelse før jeg begynte å skrive denne oppgaven, var at gruvehumoren var grov. Og det er den. Men den er mer enn det. Etter hvert som jeg begynte å forstå det (utvide horisonten), ble bildet mer nyansert. Det åpenbarte seg et vell av tiltaleformer og talemåter og et fargerikt språk krydret med kraftuttrykk, snodige vendinger, oppfinnsomme kommentarer og pussige ordspill. Omgangformen gruvearbeiderne i mellom er full av spillopper og kreative påfunn; for det meste "uskyldig moro". For å beskrive hva jeg mener (heteroglossia), vil jeg referere til en historie jeg fikk høre første gang jeg var i Gruve 7. Jeg siterer: "Han

Einar vart intervjuet av Svalbardposten¹⁸ her om dagen, og intervjuet ble plassert med bilde av han Einar på siste siden av avisen. Han fylte hele baksida. Siden da har vi kalt han Einar bare for "Baksida". Sånn e det med den saken (latter....)". Det florerer av "kallenavn" i gruvemiljøet og sitatet viser hvor lett det er å få et "kallenavn" festet ved seg.

Å drive ap med eller harselasen om man vil, går ikke bare en vei, nedenfra og opp, men den viser seg å gå alle veier, på tvers av posisjoner, stilling og stand. Akkurat som i karnevalet. Bakhtin skriver at i karnevalet finnes ingen tilskuere, bare deltakere. Det er karnevalets ide. Denne ideen finner jeg i gruva. Ideen om at hierarkiet blir snudd på hodet og at alle kan spøke med alle. Karnevalet har en åpen innstilling til verden hvor alt kan skje. Latteren er utrykk for glede og kan rettes mot alle og enhver. I gruva, eller "inni verden", er det en egen verden/virkelighet hvor man kan høre gjenklagen av middelalderens latterbrøl.

Å raljere med ledelsen er opportunt når misnøyen med utrangert og tungvint utstyr blir for stor. Men det er ikke det som dominerer humoren i gruva. I gruvegangene har det utviklet seg en egen latterkultur. Den er hard og tøff, lun og varm på samme tid. Den forsvarer og fornekte; den begraver og fornyer. Den skjerper sansene, samtidig som den gir en følelse av samhold og trøst. For oss utenforstående er det vanskelig å forstå ambivalensen i humoren og det blir lett å fordømme denne formen for spøk og se på den som ensformig, vulgær, ekkel og flau. Akkurat det var også tilfellet for språkfilosofer og vitenskapsmenn (borgerskapet) på 1600-tallet som ikke kjente til middelalderens latterkulturer; hva og hvor de kom fra.

For å forstå den, blir den groteske realismen et sentralt tema; det kroppslige verdensbildet som senker/degraderer alt høyverdig ned til jorden. Det groteske kroppsbildet er ambivalent; det begraver og føder på samme tid. Derav det ambivalente uttrykket i språk og humor på denne tiden. Latteren var universell og den som ler tilhører samme verden som den som blir latterliggjort (Bakhtin 1985).

Bergson derimot, betrakter verden og latteren fra sitt ståsted. I sin sosiale teori om latter ser han kun den negative siden. All latter har et element av latterliggjøring ved seg. For Bergson er latterliggjøringen et isolert fenomen og limet som binder gruvesamfunnet sammen; en korreks som bidrar til å opprettholde konsensus. Ingen liker å bli ledd av. Latterens funksjon

¹⁸ Lokalavisa i Longyearbyen

er å ydmyke og straffe, og funksjonen operere bak ryggen på sosiale aktører (sosial funksjonalisme). Dette er et trekk ved alle samfunn. At folk ler, virker frigjørende i øyeblikket, men latteren har en irettesettende/disiplinerende effekt.

Ved siden av den offisielle verden, som var ensbetydende med det føydale bondesamfunnet og kirka, hvor det offisielle skriftspråket på den tiden var latin, dannet det seg enn uoffisiell verden med et eget språk og gester hvor karnevalet hører hjemme. Karnevalet var et motsvar til den asketiske og alvorlige livsstilen som karakteriserte denne epoken. En verden av humor som opponerte mot den offisielle og alvorlige geistlige tonen fra middelaldersk og føydal kultur. På mange måter kan vi si at gruehumoren har utviklet seg ut fra samme mønster/ på samme måte; ut fra en hverdag fylt av hardt fysisk arbeid; kulde, mørketid og en overhengende fare for å bli drept. En autoritær ledelse (undertrykkelse), et asketisk liv og ”mangel på kvinnfolk¹⁹” gjorde at dette ”mannssamfunnet” utviklet en hard tone og en tøff omgangsform hvor bare ”den sterkeste kunne overvintre”.

Klasseskillet var markert og gruvearbeideren levde sitt eget liv ”in the second world” både i arbeid og fritid, atskilt fra ledelsen og det offisielle livet. Dette ga grunnlaget for å raljere med ledelsen. Å omtale kontorriggen i Svea for Taliban²⁰, er et sterkt uttrykk for dette. Denne språkbruken/formen er levninger fra da det var en totalitær ledelse av gruveselskapet og Longyearbyen var en såkalt ”company town”²¹. Arbeidernes stemme ble pakket inn i humor, så kunne ledelsen tolke det dit den ville, om den ville. Å degradere og latterliggjøre ledelsen ved å gi de kallenavn som ”Tåkeheimen”, ”IQ senteret” var også en måte å sende tvetydige budskap opp i systemet. Dette ble en slags dialog mellom den offisielle og uoffisielle verden hvor det lå klare politiske undertoner på lur. Underliggende konflikter ble pakket inn i form av en spøk. Men mest som en brannslukker der og da. Karin understreker at ”vi e ein så liten gjeng at alt må ut for at det ska funger oss imella”.

Magnar modifierer seg og sier; ”dem e nu bare mennesker dem og, alle gjør jo sine feil...”

¹⁹ Bjørg Evjen: Kull, karer og kvinnfolk

²⁰ Kontorriggen hvor gruveledelsen sitter.

²¹ Gruveselskapet eide og drev ”hele” samfunnet.

Innimellom ser vi at også gruvedirektøren harselerer med arbeiderne, kaller dem bønder og nordlendinger og dermed er en del av kulturen. Harselasen går alle veier. Alle er deltakere i karnevalet.....

4.4.2 Humor og latter som irettesetter.

Alle er slett ikke enig i at humor og latter i gruva er så vilkårlig som i karnevalet. Latteren er ufølsom og motlidende sier Bergson og nøyer seg med å påpeke den antisosiale og disiplinerende siden av latteren og setter dermed latterliggjøringen i sentrum. Han legger vekt på begrepet inkongruens. Inkongruens er et sentralt begrep i mange humorteorier og sikter til alt som er snedig og rart; grimaser, uventede bevegelser og påkledning. Det overraskende og det overdrevne hører også til her (Søbstad 2000). Latterens funksjon er å true ved å ydmyke (Bergson). Mangel på selvinnsikt og ønsket om å ydmyke gjør at latteren ikke er godhjertet. Dessuten har latteren en smitteeffekt og den forsterkes i større grupper, dvs den rammer hardere når arbeidsgjengen er samlet på oppholdet i gruva. *"Laughter appears to stand in need of an echo"*. Man manipuleres til å le kraftigere og høyere enn man ville gjort hvis man hadde erfart samme fenomenet alene (Billig 2005).

Ofte kan det være en karikatur festet ved navnet slik at overdrivelseselementet også kommer inn. Det er vanskelig å fange det eksakte øyeblikket hvor det alvorlige opphører og det komiske starter, eller omvendt. Slik er det med kallenavn. Dette er det mye av i gruva, og vi har fått bekreftet at det er lett å få et kallenavn. Oddleif synes det er altfor lett: "Det ska lite te, og det nytte ikkje å ta igjen...da bli det enda verre". Vi kan si at å få et kallenavn er inkongruent på den måten at det skal lite til, det skjer fort, det er overraskende og uventet og man tenker ikke over at det kan ha "motlidende" effekt; at det kan få konsekvenser for den det "rammer" og at mennesket blir sett på som et objekt (Bergson 1911a).

Så Oddleif tar ikke igjen. Da blir det enda verre, for den som ler synes det er frydefullt å delta. Dette er et sadistisk og lite flatterende trekk ved menneskenaturen (Bergson 1911a).

Likedan er det med han som gjemmer seg bak avisen, som helst vil være i fred: Jo sintere han ble jo artigere var det "synes vi ja". Det frydefulle overtar uten hensyn til hva "offeret" føler, og Simon som sier at "det er veldig arti å gi et "stikk" av og til, men at han vet hvor grensa går og så "stikker du jo deretter". Dette er gode eksempler på at å gi et lite "stikk" ligger i kulturen og at alle ikke glir inn i den allerede etablerte "gruvehumoren". En ertekultur som

enkelte synes er ubehagelig, og som i realiteten handler om utøvelse av sosial kontroll. Hvis mottakeren ikke skjønner denne formen for spøk blir vedkommende ytterligere ydmyket nettopp for di ”han ikke forstår spøk” (Billig 2005).

For å bevare et positivt selvbilde og beskytte seg mot angrep, ler vi av noe utenfor oss selv/noe der ute. På denne måten flykter vi fra realiteten i oss selv og motivene våre. Iflg Freud blir vi tvunget til ikke å ha selvinnsett om vår egen latter og at vi undertrykker bevisstheten om våre følelser. Også Freud skriver om den tendensiøse vitsen og latterliggjøringen ved å ha det moro på bekostning av andre. Den har gjerne til hensikt å ærekrenke og ”degradere offeret”, og oftest er det en tredjepart som ler med (Freud.1994). Men fordi tanken bak er forkledd i form av en vits eller en spøk, slipper den sosial sensur.

Freud sammenlikner karnevalet og vitsen. I karnevalet omkalfatres alle former for normer og regler; ting blir snudd opp ned. Den tendensiøse vitsen blir en slags ”minifestival”. At innpakningen er i form av en spøk, gir oss muligheten for å kritisere, gi ordrer og flørte på en måte som ellers ville virke støtende. All humor er svart humor, sier Freud. Det ligger ”noe uforløst”²² bak den mest uskyldige vits. Øyeblikket gir oss følelsen av fellesskap og delt frihet. Humoren blir en opprører (rebellion), og er ikke en disiplinerende kraft. I motsetning til Bakhtin hevder Freud at dette opprøret kun er resultat av en sosial tilpasning; ikke noe som utfordrer autoriteter. Latteren blir ”egoets opprør mot superegoet” (Billig 2005).

Karin understreker at kulturen i gruva ikke har endret seg noe særlig over tid. Hun slår fast at ”gruvehumoren er rå, barsk og sarkastisk”, og ”at hvis man kommer inni i ei gruppe som grønnhjelming er det lite du kan gjøre med det; der er kulturen satt, men på sikt kan du gjøre noe med det.” Er du sterk nok, er du din ”egen lykkes smed”, kan du gå inn og endre kulturen, eller snu humoren til egen fordel (snu spydet). ”Til syvende og sist kommer det an på den ”psykiske konstitusjonen” hos mennesket; som avhenger av den styrke man tiltror seg selv når det gjelder å endre omverdenen etter sine egne ønsker og behov, dvs om man evner å tilpasse seg den og utnytte den til egen lykkegevinst” (Freud 1999).

Men latterliggjøringen i gruva kan også ha en nyttig funksjon. I flg Bakhtin er latterliggjøring vilkårlig og går alle veier. Dette ligger i karnevalets natur. I harseleringen i form av sette folk

²² Jfr psykoanalysen. Det er egoet som prøver å ”gjøre opprør mot” superegoet et øyeblikk slik at ”laughter has it's own secret”

på plass ligger håpet om at endring skal skje; at han med Toyotaen skal ta til vettet og vise ansvar som forventet av ham. Å sluntre unna arbeidet kan gå utover sikkerheten. Å smiske eller skaffe seg fordeler ”oppe i systemet” blir ikke sett på med blide øyne. Hvis du gjør begge deler, er det virkelig ille (molråtten²³). Da kan pek og latter bli en viktig korreks for å tydeliggjøre ”at sånn vil vi ikke ha det”/”sånn adferd blir ikke akseptert”. Ved å latterliggjøre vedkommende (pek) blir det en påminnelse om at ”hvis vi skal stole på deg, må du følge sikkerhets/spillereglene”. Opptrinnet med Toyotaen er et eksempel på dette. Bergson sier at latter straffer dem som er vanskelig å omgås, ”de utilpassede” som viser ”stivhet” i forhold til samfunnslivet. Stivhet er opplevelsen av noe mekanisk og automatisk der man skulle forvente seg smidighet og fleksibilitet. Dette er komikkens kjerne.

I tilfellet med Toyotaen blir latteren forløsende og undertrykkende på samme tid. Den straffer (tugtemester) ved enten å håne vedkommende tilbake til flokken eller utelukke ham fra fellesskapet. På denne måten oppfyller humor og latter et sosialt behov, ikke et psykologisk. Latteren får en viktig funksjon, nemlig å forhindre at fyren ikke skal overse sikkerhetsreglene i gruva. Redselen for å bli latterliggjort og gjenoppleve denne erfaringen, skal opprettholde konsensus og forhindre at dette gjentar seg, og at endring skal skje. Fordi ingen liker å bli ledd av. Latteren ydmyker og straffer. Dette er latterens funksjon

Så bare gruvearbeideren gjør jobben sin blir han akseptert, selv om han ikke tilpasser seg humoren med en gang. Å kunne stole på vedkommende blir det viktigste. Her kommer de marginale arbeidsforholdene i gruva fram som er opphavet til sjargong og omgangsform, nemlig ”at hvis du ikke gjør jobben din skikkelig, kan en av oss dø”. Dette gir grunnlag for en sylskarp skjerping og en irettesettende korreks. Fenomenet legitimerer overskridelsen av normer og regler for ordbruk og atferd inne i gruva. At gruvehumoren er barsk /tøff er noe man må finne seg i.²⁴

For å avrunde vil jeg henvise til Frank som anskueliggjør at all erfaring har en tidsdimensjon ved seg (Billig 2005). Som i dette tilfelle blir han sint, men snur dette ”øyeblikkets forbannelse” til noe positiv i form av å spøke med det i dusjen. Han ber om unnskyldning i form av å spøke med seg selv (selvironi), og ”ufarliggjør” sitt eget sinne. Det skifter fort fra spøk til alvor, og omvendt, men ingen kan fatte når vendepunktet skjer. Humor er et flyktig

²³ Utrykk for å sluntre unna arbeidet. Dette kan gå utover sikkerheten og samarbeidet gruvearbeiderne i mellom.

²⁴ Min tolkning av fenomenet.

fenomen som strømmer gjennom den menneskelige erfaringen og ingen vet når humoren begynner eller slutter.

4.4.3 Humor og Latter som overskridelse/katarsis

Kor det går?

”Nei det går no te hælvetet, men det går sakte!”

En ting er sikkert. ”Galgenhumoren” florerer i gruva, og denne replikken setter agendaen for videre drøfting av gruvehumoren. Galgenhumoren har en erkjennelse av visse vilkår ved seg, nemlig at ”katastrofen er det ordinære”. Å si at katastrofen er det ordinære i gruva er vel en overdrivelse, men slit, kulde, bråk og støv, gjør gruva til en krevende arbeidsplass.

Å forholde seg til andre, den såkalte sosiale lidelseskilden, er det verste ubehaget ved tilværelsen iflg Freud. En del av kulturutviklingen er at i denne sonen erstattes den enkeltes makt med fellesskapets, og normer og regler for sosial adferd etableres. Mennesket reduserer sine lykkekrav og lystprinsippet omdannes til realitetsprinsippet, og å unngå lidelse fortrenger ønsket om å bli lykkelig. På denne måten undertrykkes driftene i mennesket og driftsmålene må forflyttes slik at de ikke vekker oppsikt eller sanksjoneres av omgivelsene (sublimering). For å kompensere for dette kan ønsker og begjær finner utløp i form av humor, dvs at aggressive og erotiske ønsker kan komme til uttrykk på en harmløs måte. Derfor er all humor ”svart humor” (Freud 1999).

Å foreta en avledningsmanøver når visse grunnvilkår blir for heftige er nærliggende, i hvert fall i gruva. Det blir et alternativ til å takle ubehag og gjøre elendigheten lettere. Humoren, eller den slående replikken, representerer øyeblikket og et vendepunkt; en ”lykkefølelse” og plutselig tilfredsstillelse av et lenge oppdemmet behov.” Dette skjer kun av og til. Ettersom Freud understreker at menneskets livsprosjekt er å bli lykkelig etter lystprinsippet, og at dette ikke hører med i ”skapelsesplanen” og dermed er umulig, sier han videre at en hver varighet eller konstans i en situasjon med utspring i lystprinsippet, bare gir et lunkent velvære. Derfor føles kontrasten intensivt, og selve tilstanden blir svak i sammenligning. Derfor finnes det ikke humor i paradiset, i høyden bare bleke smil. Engler forteller ikke vitser, men Freud og gruvebusen gjør det!”²⁵ (Ulven 1994).

²⁵ Min omskriving av sitatet.

Veldig mange (nesten alle) respondenter fremhever det fysiske slitet i gruva; at det som fenomen er grobunn for latter og humor. Jeg siterer Frank: "Når man er sliten, ler man av at andre ser slitne ut, man ler av den minste ting". Så istedenfor å gi opp, ler man eller forteller en uskyldig vits. Dette er en "barnslig" (intervju med Frank) form for humor, et gjøgleri som bidrar til å lette det verste trykket; et pusterom som fornyer energien. Vendepunktet (epahany) gir nytt pågangsmot og motivasjon til å arbeide videre. Det karakteristiske med den uskyldige vitsen er at den kun skaper lystfølelse og sprer glede. Den er lek med ord og ideer, den er økonomisk og har en innsparende effekt. Det er ikke noe element av latterliggjøring i denne formen for spøk (Bergson). Den "rammer" vilkårlig og går alle veier (Bakhtin). Den trenger ingen intellektuell anstrengelse og bidrar til å fortrenge dagliglivets plager og bekymringer. Den sparer oss for strevet det er å tenke fornuftig og fra å fremstå som moralsk høyverdig og humane. Humoren er behaget i kulturen. Den frigjør følelser og løser konflikter. Den er forløsende og rensende; en katarsis. Den er "barbariets lille hevn" (Freud 1994).

Immanuel Kant sier om humor at den har "den egenskapen at den bare klarer å lure oss et øyeblikk" (Billig 2005). Og det kan han rett i. Da har latteren oppfylt sin funksjon jfr Freud. Ved å "lure oss et øyeblikk" har den lettet på trykket ved det å være menneske, skapt et lite intermezzo som har gjort hverdagen lysere og lettet på kravet til å være seriøs og veltalende. Den blir en avledningsmanøver og en erstatter for det ubehagelige i kulturen. Den blir "sjelens friminutt" (Svebak 2000).

For utenforstående kan dette være vanskelig å forstå. Humoren blir flyktig og vanskelig å få tak i (Berger 1997). Latteren virker umotivert og fjollete. "Man må være forsiktig ellers kan det komiske forsvinne rett foran øynene på en. Man kan ikke angripe den direkte, men gå rundt den gjentagende ganger. Prøv og grip den og den går i oppløsning og smelter. Det komiske må behandles med omtenkksomhet og forstås ved å gå omveier. Kanskje vil den stå stille lenge nok til at man kan få et lite glimt av hva som skjuler seg bak alle forkledningene den ifører seg" (Berger 1997). Jeg synes Simon uttrykker dette på en fin måte: "Ja, det var en som hadde ramset opp kallenavn som ble brukt i Svea²⁶, det var ett han ikke visste hvem som hadde, det var han sjøl da".

²⁶ Gruve 6 mil sør for Longyearbyen

Tidligere har jeg lagt vekt på den disiplinerte siden av latteren ved f eks å få et kallenavn heftet ved seg. I realiteten er det mye kreativitet i gruvehumoren, og for det meste er pek og påfunn uskyldig krydder i hverdagen; å kunne le av seg selv blir like viktig som å le av andre (selvironi) (intervju Karin).

Heftige kommentarer, å rive kjeft²⁷, kvinnfolksnakk²⁸, fargerike ordspill, kallenavn og ”uskyldig moro” preger humoren. Spesielt skal man passe seg for å gå ut /vende ryggen til i matpausen, for da kan man få ”salt i kaffen” (intervju) eller ”noen kan lette på litt sko, blanda litt.....” (intervju Truls). ”Å kutte kabelen” er et gjennomgangstema som ofte blir gjenstand for fliring. Alle har ”kutta kabelen” og alle har erfart å bli ”mobba” for dette. Derfor er det en del av kulturen, og ikke ondsinnet trakassering av enkeltpersoner.

Så vi ser at alle er deltakere i karnevalet (Bakhtin). Man degraderer offeret et øyeblikk, men så bygger man det opp igjen. Dette er ambivalensen i gruvehumoren. Det er en gammel oppfatning om at det seriøse og det morsomme utelukker hverandre. Man kan ikke tøyse og tulle i seriøse situasjoner. Det blir sett på som lettsindig! Konvensjonelt sett er humor sett på som forbudt i seriøse sammenhenger. Dette sosiale faktum har gjort sitt til at mange tror at humor er et marginalt og overfladisk aspekt ved menneskelig liv, og på denne måten er det forståelig at seriøse vitenskapsmenn og filosofer ikke har befattet seg med emnet. Dette var sant helt til William Fry introduserte humor i psykoterapien og sa at: ”Seriousness is as ridiculous as silliness is serious” (Billig 2005).

Og i tråd med William Fry, hevder gruvebusen at bruk av humor spiller en forløsende rolle også i krisesituasjoner. Det gjør at man kan glemme at ”det prater på loftet”²⁹; at man er redd og kan dø. Man kan spøke med hverandre så glemmer man å være redd: ”Hvis jeg går rundt og furter og jeg ikke liker at det smeller og braker i fjellet, så kanskje jeg får bort den tanken hvis jeg flirer litt med han Fred. Og Fred flirer litt med meg” (...³⁰).

Spesielt vil jeg fremheve da Knut forteller om at Martin bringes ut av gruva da han er livstruende skadd. Hans kommentar er ikke spesielt morsom, men den trøster Johannes og gir

²⁷ Nevnes av flere; betyr å spøke med hverandre i en ”mobbeaktig” tone. Dette ligger i kulturen.

²⁸ Intervju med Frank.

²⁹ Dette betyr at det knaker og smeller i gruva.

³⁰ Intervju Knut

håp om at ”dette skal gå bra”. En rørende omsorg for andre selv i det øyeblikket når han selv er i ferd med å dø.

Det er trøst og lindring i humoren, selv i alvorlige situasjoner. Humor blir en slags avledningsmanøver/overlevelses strategi og en motiverende faktor, både når bedriften går i motgang og når det skjer ulykker, men ikke i, eller rett etter en dødsulykke.

Det viktigste hvis en dødsulykke skjer er at ”vi blir veldig vi” (Karin). Frustrasjon og sinne får utløp, og tanken om ”at det kunne vært meg” er den dominerende. Da er det KUN alvor å spore. Da er det INGEN humor, i hvert fall ikke første uka. Men i ettertid, for å dempe sorg og savn, ja endog i begravelser, kan humor være en viktig ingrediens for å bearbeide inntrykkene. Å omtale den forulykkede på en humoristisk måte blir en verdig måte å minnes vedkommende på³¹. Selv da kan gruvebusen overskride vanlige normer og regler, og humoren har en støtdempende/forløsende effekt (Svebak 2000 / Eggen 2003).

³¹ Intervju Frank og Truls.

Kap 5: Konklusjoner og svar på forskningsspørsmålet

5.1 Om teori, empiri og forforståelse

Simon:

R: Vi er nå en gjeng med tøypeisa hele gjengen som vil holde på med det her, men i hvert fall det er jo litt viktig at alle er like gærn. Neida vi samarbeider og gjør en trygg og sikker jobb. Etter hvert som du har jobba noen år sammen vet du jo hva de andre tenker, hva dem gjør og hva dem ikke gjør, og det du gjerne ville at dem skulle gjort og som du må ta sjøl da.

I motsetning til Bergson har jeg prøvd å løfte et så jordnært fenomen som ”gruvehumor” opp på et teoretisk /filosofisk nivå. Bergsons ”livsprosjekt” var nemlig ”å hente abstrakte prinsipper ned fra himmelen og til jorden, der de hører hjemme”, som han sa.

Mitt prosjekt har utfordret meg på alle plan, og dialogen mellom teori, empiri (gruvearbeideren) og meg selv, har vært spennende og lærerik. Gruvearbeideren har både sjokkert og overrasket meg. Jeg har fått bekreftet deler av min forforståelse, men for det meste er jeg blitt tilført ny kunnskap, både om forskjellige måter å se fenomenet latter på, utviklingen av latterkulturer og om gruvebusen.

Det er spesielt viktig at jeg som forsker ikke bare ser etter bekreftelser på min egen forforståelse, men søker det emiske perspektivet og ser etter overraskelser, negative funn og andre vinklinger. Det materialet *ikke* forteller er like viktig å analysere som det som blir sagt, sier Widerberg (2001).

I kvalitativ metode finnes ingen objektiv sannhet, så meningen med denne undersøkelsen har ikke vært å generalisere, men å la gruvebusens stemme tegne et bilde av hvordan det oppleves å arbeide i gruva, og hva slags betydning latter og humor har for den daglige samhandlingen dem i mellom.

I og med at jeg har valgt et kulturkritisk ståsted for å se på fenomenet, blir ikke latteren regnet for å være et psykologisk uttrykk eller et personlig fenomen, men en del av et større hele (kulturen i gruva). Jeg mener at de teoretiske perspektivene jeg har valgt henger sammen og utfyller hverandre og dermed kaster lys over problemstillingen min.

5.2 Humor og latter som kulturbygger

Det viser seg at mennesker med sans for humor er mentalt fleksible og har evnen til å takle nye, komplekse og problematiske situasjoner på en mer effektiv måte enn andre.

De kan ha flere perspektiver på ting samtidig, tar større risiko, har større toleranse for usikkerhet og tilpasser seg forandringer. De lærer av egne feil, løser problemer på nye måter og kan lett bevege seg mellom praktisk- og ikke-praktisk tenkning. De som ler og har det morsomt på arbeid, trives bedre enn andre. Humor blir en form for egenomsorg. (Sæther 2005). For å illustrere dette bedre kan vi tenke oss det motsatte; den mentalt rigide som ikke ønsker noen form for forandring som trives med det bestående og som fyller dagen med rutiner (Morreal 1997).

SINTEF Teknologiledelse har i samarbeid med Arbeidslivavdelinga i LO gjort to store undersøkelser om arbeidsmiljø i Norge. Arbeidstakere og ledere ble bedt om å fremheve faktorer som var viktig for å definere et godt arbeidsmiljø. Svarene fra undersøkelsen kan oppsummeres i seks forhold: trivsel og samhold, trygghet, humor og humør, konstruktiv konfliktløsning, lydhør og handlekraftig ledelse, samt tilpassete lokaler og utstyr. Dette viser at et godt arbeidsmiljø er et godt sosialt miljø (SINTEF, LO 2003). Arbeidsmiljøet skapes i daglig samhandling og dialog på arbeidsplassen. Her ser vi at humor og humør er en av faktorene som spiller en avgjørende rolle i definisjonen av et godt arbeidsmiljø.

All humor er kommunikasjon, og vi kommuniserer ikke bare ved hjelp av språket, men også med kroppen. Ansiktet er som regel involvert. Smilet har stor kraft, og folk som smiler blir lagt merke til. Å smile er å vise åpenhet og en måte å invitere andre inn på. Smilet fjerner distansen mellom deg og andre. Ved å bruke positiv humor rekker du ut hånden og får mennesker til å stoppe opp og inngå i et fellesskap. De andre tar lettere kontakt og føler seg trygge i ditt nærvær fordi du formidler "at jeg vil deg vel". Humor appellerer til leken og velværet. Dette kan være starten på et positivt samarbeid. Gjennom å smile tar man sosialt ansvar (Sæther 2005).

Humor er et sterkt virkemiddel, fordi den virker tiltrekkende. Derfor slår den ekstra hardt når man bruker den som et våpen, og ikke som en positiv kommunikasjonsbygger. Et tydelig kroppsspråk, som å riste på hodet og trekke på skuldrene kombinert med å le, kan brukes til å vise forakt for andre og andres synspunkter. Å bli ledd av eller å bli utestengt fra fellesskapet

er en alvorlig krenkelse og kan gi varige skader på den det rammer, på selvbilde/selvverd (Sæther 2005).

Men humor i praksis handler om mer enn å smile og le. Skal man bruke humor er det lurt å bruke et område man er trygg på og som samsvarer med personligheten. Det er en hårfin balanse mellom det som er morsomt og det som virker dumt eller upassende (Tyrdal 2002).

For å sette punktum for oppgaven lar jeg Frank få det siste ordet. Som nyansatt i gruva ”inviterer humor og latter ham inn”. Han blir fort kjent med de andre og føler seg trygg. Humor appellerer til leken og velværet (Sæther 2005). Selv om de som har arbeidet i gruva lenge (Raymond og Knut) er litt sære (preget av hardt fysisk slit og ”at katastrofen er det ordinære”), går humoren på tvers av alder, stilling og stand.

Frank understreker at ”likhet” og å vise at man er en god kollega, øker trivselen i gruva. Å tro at man er ”verdensmester” selv om man er sjef, skaper unødig misnøye og ufred. En uhøytidelig tone og ”at han oppfører seg som en av oss” gjør at man slapper av og det holder humøret og trivselen oppe. Man blir respektert som leder. ”De som ler og har det morsomt på arbeid, trives bedre enn andre. Humor blir en form for egenomsorg” (Sæther 2005). Frank bruker ord og uttrykk for å beskrive arbeidsmiljøet i Gruve 7 som krydrer vokabularet og som sier alt om hvor ”snartenkt” og kreativt ”gruvespråket” er:

Frank:

A: Gjør humoren at dere som jobber i gruva blir mer sammensveiset?

R: Ja det tror jeg. Humoren er jo med og holder praten i gang, ikke sant. Jeg husker når jeg begynte der, jeg var litt sjenert, ville føle meg litt frem, men fortellingen og vitsene og humoren og fliringa i lag, du føler at en som flirer og slår an en spøk, det er lett å komme i prat med ham. Sånn sett blir du kjent med ham. Det er lettere å vite hvor du har ham, hva kan du fleipe med. Og det er fortere å komme inn i miljøet, folk du i utgangspunktet ville trengt mer tid til å kjenne, sånn som gruvearbeiderne og jeg som er mekaniker. Jeg har jo mer kontakt med enkelte både på fritida og på jobb, enkelte er ikke så lett å komme i kontakt med. Du blir kanskje litt spesiell av å ha vært her oppe i mange år. Men ingen som er sur eller ikke kan fleipe. Det har jeg faktisk ikke vært borti. Men det går også på generasjoner. Vi som jobber sammen, mellom oss er det ingen forskjell, selv om den eldste godt kunne vært faren min (...)

R: Det er også noe som spiller inn på miljøet, og det er hvem ledelsen er. Og der vil jeg skryte av Gruve 7, og spesielt Truls som er min sjef, vi har frie tøyler, han henger ikke over oss og forteller at sånn og sånn skal det være, det er og en ting, skulle du hatt en sånn trøkk ovenfra at du føler at "nei faen, der kommer han hestkuken, han liker ikke vi, og det ville ødelagt, men slik er det ikke, det er ingen ting sånt. Jeg føler nesten at vi er på lik linje alle sammen, selv om vi har respekt for han, men han oppfører seg som en av oss så ... Du slapper av og det er med på å holde oppe humøret og trivselen.

A: Det betyr kanskje at han ikke sparer seg, at han er med og tar i et tak?

R: Ja ikke sant. Ikke minst det.

A: At han arbeider på lik linje ...

R: Ja han gjør jo det.

A: For det er vel en faktor som gjør at man føler den der likheten ...

R: Utrolig viktig.

A: ... at formannen og tar i.

R: Jeg har vært borti det stikk motsatte og, blir en liten sky over miljøet da. Kommer han inn i rommet blir det stille.

A: Men sånn er det ikke hos dere?

R: Nei. Skyfritt.

A: Så det betyr, det her med humoren og omgangsformen, det betyr mye for trivselen.

R: Det kan man godt si.....

5.3 Resultater og konklusjon

Her er resultatene jeg sitter igjen med etter å ha drøftet funnene i oppgaven:

- Den største overraskelsen jeg fikk, var at latteren går ”alle veier”, ikke bare nedenfra og opp som jeg opprinnelig antok; dvs alle er deltakere i karnevalet (Bakhtin). Hierarkiet snues på hodet og alle spøker med alle.
- Humor kan dekke over underliggende konflikter som ”en brannslukker der og da”. Men er konflikten alvorlige tas de opp, enten det gjelder kvaliteten på maten i messa eller kollegers forhold til sikkerheten i gruva.
- Det er slutt på den tiden da budskapene hadde klare politiske undertoner. Den tid er over da arbeidere og funksjonærer bodde i ulike deler av byen. Nå er gruvearbeideren en integrert del av familiesamfunnet i Longyearbyen. Arbeidsvilkår, sosiale goder og boforhold for arbeiderne er bra og ”det uoffisielle livet” er ikke så uoffisielt lengre.
- De fleste kallenavn på ledelsen er levninger fra fortida. Men noe henger også igjen. Fortsatt går kontorriggen i Svea under navnet ”Taliban”.
- Gruvebusen understreker at det er en spesiell kultur og omgangstone i gruva. På andre arenaer modererer man seg og normaliserer språket. Det gjelder også i forholdet til ledelsen. ”Takhøyden” er stor i gruva, men man moderer seg i det offentlige rom (sitat):

Knut: (...) Om han Gjermund³² kommer opp og vi synes han er dum så kan vi flire av ham (...) Men jeg ville jo ikke gjort det på butikken, kritisert ham der. Nei. Men hvis det var i gruva så er det greit.

³² Administrerende direktør.

- Oppfinnsomheten i ord og uttrykk fant jeg som en viktig ingrediens i gruvehumoren. Språket og humoren veksler mellom å være rått og sarkastisk, levende og lett (heteroglossia). Ofte overskrides vanlige normer og regler for ordbruk som gjelder ellers i samfunnet (katarsis). Gruvehumoren er ambivalent. Nyanser og tvetydighet farger språket.. Kallenavn, navn på installasjoner og områder i gruva (baken³³, medta³⁴, stuffen³⁵, stollen³⁶ etc) henger i veggene.
- Som nykommer glir man lett inn i miljøet. Den som ikke tilpasser seg kulturen, blir ikke nevneverdig uglesett, ”bare han gjør jobben sin”. Det er avgjørende for sikkerheten.
- For de som ikke ønsker å delta kan nok omgangstonen oppleves som ”en sosial tvangstrøye”, (Tyrdal 2002) men selv kvinnelige ansatte ”glir inn i miljøet” uten besvær (intervju). NB: Jeg har bevisst unngått å si noe om kvinneperspektivet i denne oppgaven, da det ikke var en del av problemstillingen min.
- Hvis man smiser opp i systemet eller tror at man er ”verdensmester” blir man satt på plass. Ved å ”ydmyke og degradere offeret” blir vedkommende gjort oppmerksom på at ”slik vil vi ikke ha det”. Latteren blir en irettesettende korreks og den opprettholder konsensus (Bergson 1911).
- En av mine respondenter la vesentlig vekt på den latterliggjørende siden av latteren, mens flere antydte forsiktig at ”å stikke” kan gå for langt enkelte ganger. Delvis unnskyldte de sin egen medvirkning, dvs at man lo av noe utenfor en selv (Billig 2005), og at det skjedde for lenge siden. Dette ble ikke sagt i klartekst og representerer ”det skjulte” og er min tolkning.
- Galgenhumoren flourer i gruva. Nesten alle respondentene legger vekt på at humoren er avgjørende for å holde motet oppe. Det fysiske slitet avler mang en vittig kommentar. Vitsen eller fortellingen av ei god historie blir vendepunktet som inspirerer til nytt pågangsmot og motivasjon. Humoren blir ”behaget i kulturen” (Freud 1994).

³³ Helt innerst på strossa. Strossa = produksjonsfeltet.

³⁴ Midt i gruva.

³⁵ Området der kullet brytes på strossa.

³⁶ Gruvegangen med åpning ut i dagen. Hovedstollen er selve livsnerven i gruva hvor det transporteres folk og utstyr. Ventilasjon og elektriske kabelføringer går også etter hovedstollen.

- Gruvebusen bekrefter også at i krisesituasjoner brukes humoren til å bearbeide sorg og savn etter døde arbeidskamerater. En god latter får en forløsende og støtdempende effekt, den snur stemningen og blir en katarsis; en følelse av fornyelse og nytt liv (Wikipedia).

Et unisont latterkor fremhever at humoren har mye å si for trivselen på arbeidsplassen. Latteren skjerper sansene, samtidig som den gir følelse av samhold, forsoning og trøst. Hvor mye den betyr er vanskelig å måle, men for å anskueliggjøre betydningen ytterligere vil jeg referere til hva Simon sa da jeg spurte han om humor har mye å si for trivselen i gruva:

Simon:

Det betyr alt. Jeg trives jo så godt i Gruve 7 at jeg ikke har klart å reise herifra.

Litteraturliste

- Ask, Fin Fredrik & Sletta, Olav (1995). *Kommunikasjon som sosial og tverrkulturell kompetanse*. Trondheim: Tapir Forlag.
- Bakkensen, Lena (2004). Artikkel funnet på internett. Dansk.
- Bakhtin, Mikhail (2003). *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag a.s.
- Bakhtin, Mikhail (1984). *Rabelais and his World*. Bloomington: Indiana University Press.
- Berger, Peter L. (1997). *Redeeming Laughter. The comic Dimension of Human Experience*. Berlin: Walter de Gruyter & co.
- Bergson, Henri (1900/1922). "Le Rire". *Låtten*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Billig, Michael (2005). *Laughter and Ridicule. Towards a Social Critique of Humour*. London: Sage Publications.
- Bjørgan, Ingeborg Skrøvseth. *Dialogprosessen*. Skriftserien bedriftspedagogikk. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Buckley, F.H. (2003). *The morality of laughter*. Michigan: University of Michigan Press.
- Charmaz, K (1983). *The Grounded Theory Method: An Explication and Interpretation*. In R.Emerson (Ed): *Contemporary Field Research: A Collection of Readings*. Boston: Little Brown.
- Eggen, Nils A (2003). *Godfoten. Samhandling – veien til suksess*. Oslo: Aschehoug Forlag.
- Erris, Larry Everett & Furseth, Inger (2004). *Masteroppgaven. Hvordan begynne – og fullføre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Erslev Andersen, Lars (1995). *Hinsides ironi. Fire essays om Søren Kierkegaard. Skrifter fra Nordisk Sommeruniversitet*. Ålborg: Centertrykkeriet, Ålborg Universitet.
- Freud, Sigmund (1929): "Ubehaget i kulturen". Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS. 3.opplag 1999.
- Good, Peter (2001). *Language for Those Who Have Nothing. Mikhail Bakhtin and the Landscape of Psychiatry*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Hauan, Anne Marit & Reymert, Per Kyrre (2002). *Ny-Ålesund – fortellinger fra gruveliv på Svalbard*. Tromsø: Tromsø Museums Skrifter XXXIX, Universitetet i Tromsø.
- Haugen, Trond og Melhus, Jon Morten (2003). *Latterlig lønnsomt! Om humor og begeistring på jobben*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS. 1.opplag, 2.utgave.
- Kappel Schmidt, Rigmor (2003). *Bakhtin og Don Qixoute. En innføring i Mikhail M. Bakhtins univers*. Klim Forlag.

- Kvale, S & Brinkmann, S (2009). *Det Kvalitative Forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norske Forlag AS.
- Kvello, Jan Kristoffer (2009). *Om livet i kullgruvene på Svalbard*. Longyearbyen: Store Norske Spitsbergen Kulkompani AS.
- Martin, R. A. & Dobbin, J. P. (1988). *Sense of humour, hassles and immunoglobulin A: Evidence for a stress-moderating effect of humour*. *International Journal of Psychiatry in Medicine*, 18, 93-105.
- Monsen, Anne K. 2002. *Den gode sirkel. En filosofi om kjærlighet og helse*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke.
- Morreall, John (1997). *Humour works*. Amherst: HRD Press Inc.
- Nortvedt, Finn & Nortvedt, Per. (2000). *Smerte – fenomen og forståelse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Pahuus, Mogens (1998). *Det gode liv. Indføring i livsfilosofi*. København: Gyldendal.
- Peshkin, A (2000). *The nature of Interpretation in Qualitative Research*. Educational Researcher.
- Steinsholt, Kjetil (2000). *When play dies it becomes the game. The Connection between Laughter and critical thinking*. Trondheim: Forelesningsnotat NTNU.
- Steinsholt, Kjetil & Dobson, Stephen (red.) (2009). *Verden satt ut av spill. Postmoderne pedagogiske perspektiver*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Stoltz, Kristin (2000). *Svearampen*. Bryne: Bryne Offset as.
- Svebak, Sven (2000). *Forlenger en god latter livet?* Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Sæther, Kyrre (2005). *Humor Sapiens. Om humor i ledelse og på arbeidsplassen*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag as.
- Søbstad, Frode (1995). *Humor i pedagogisk arbeid*. Tano AS.
- Thaagaard, Tove (2003). *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget.
- Tyrdal, Stein (2002). *Bok I og II. Humor og helse- i teori og praksis. Fra smilehull til latterkrampe*. Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Vejleskov, Hans (2000). *Latter, morskab og humor – med ustadigt henblik på barnpsykologien*. Akademisk Forlag A/S.
- Widerberg, Karin (2001). *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt - en alternativ lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Vedlegg 1: Intervjuguide

Jeg har delt inn intervjuet i 8 temaer med oppfølgende underspørsmål under hvert tema. Spørsmålene er åpne i formen, men intervjuet styres av underspørsmål der det trengs.

Intro:

Jeg starter med en innledning og kommer med en del påstander om arbeidsforholdene i gruva. Deretter ber jeg respondentene beskrive sin egen arbeidssituasjon/arbeidsmiljøet i gruva.

Påstand:

I gruva er det mørkt og kaldt. Arbeidet er risikofyllt og fysisk krevende. Gruvearbeidere er stort sett menn.

Er det flere ting som karakteriserer arbeidsplassen din?

Hva vil du si særpreger arbeidsmiljøet og forholdet mellom arbeiderne i gruva?

- Hvordan føles det å arbeide der?
- Føler du deg vel inni gruva?

1) Humor og arbeidsplass:

Hovedspørsmål: Hva kan du si om humorens rolle i gruvemiljøet?

Underspørsmål:

- Hva betyr den for deg?
- Hvor viktig er den for deg?
- Hvorfor tror du en slik type humor har utviklet seg akkurat der?
- Hva skiller denne type humor fra andre typer humor du kjenner til?

2) Humor og samhold

Hovedspørsmål: Hva vil du si særpreger humoren i gruvesamfunnet?

Underspørsmål:

- Gjør bruk av humor at dere som jobber i gruva blir mer sammensveiset i arbeidsprosessen?
- På hvilken måte?
- Hva betyr dette for trivselen på arbeidsplassen?

3) Humor og krise: Det skjer ulykker i gruva, også dødsulykker.

Hovedspørsmål: Hva gjør det med folk; at noen dør?

Underspørsmål:

- Har humoren en plass/funksjon under slike omstendigheter for å bearbeide sorgen?
- Er det på sin plass eller er det utidig?
- I hvor stor grad identifiserer du deg med bedriften?
- Hva synes du om å bruke humor når bedriften er i motgang?

4) Humor som hierarki danning:

Hovedspørsmål: Hvem definerer hva som er legitimt å le av?

Underspørsmål:

- Er det noen som ler oftere enn andre/som trekker opp de andre?
- Kan humoren skape et slags skille mellom arbeiderne?
- Kan dette ”skillet” være grunnlag for humoren?
- Endrer humoren seg dere imellom hvis direktøren i selskapet dukker opp?
- Påvirker hans nærvær humoren/omgangsformen dere imellom?
- I tilfelle, på hvilken måte?
- Tror du dette er typisk for din arbeidsplass/gruvesamfunnet?

5) Latter og latterkulturer:

Hovedspørsmål: Hva ler dere av?

Underspørsmål:

- Jeg har hørt at dere kan bruke kallenavn på hverandre!?
- Kan du si noe mer om dette?
- Jeg har også hørt at dere kan gjøre narrestreker/pek mot hverandre?
- Hvor utbredt er dette, og i så fall hva går det på?
- Kan humoren være tvetydig; at du sier en ting og mener noe annet?

6) Humor og tilpasning/ekskludering:

Hovedspørsmål: Hva skjer hvis man ikke tilpasser seg denne kulturen?

Underspørsmål:

- Blir man utestengt?
- Blir man sett på som sær?
- Kan man bli gjort narr av?
- Kan du le av andre/på andres bekostning?
- Kan humoren virke irettesettende?
- Hvis det skjer, hva synes du om det?

7) Humor og politikk:

Hovedspørsmål: Kan humoren bidra til å dekke over underliggende konflikter i arbeidsmiljøet?

Kan du gi eksempler?

Underspørsmål:

- Konflikter i forhold til ledelsen?
- Ler dere av ledelsen i selskapet?
- Vet ledelsen om dette?
- Og i tilfelle, hvordan blir det sett på?

8) Humor og mannskultur:

Hovedspørsmål: Gruvene er en mannsdominert arbeidsplass. Tror du det har noe å si for utviklingen av denne type humor?

Underspørsmål:

- På hvilken måte?
- Kan du si noe mer om dette?
- I dag arbeider kvinner som gruvearbeidere. De sier at de trives.
- Hva har det å si for humoren/kulturen i gruva?
- Påvirker dette type humor?
- Godtar de kvinnelige gruvearbeiderne denne humoren?

Synes du det er andre ting jeg burde ha spurt om for å få et korrekt bilde av humoren/latteren i gruva?

Vedlegg 2: Informert samtykke

Mitt navn er Arnhild Ness. Jeg er masterstudent i pedagogikk ved NTNU i Trondheim. Jeg skriver masteroppgave om temaet "Latter på ramme alvor". I oppgaven vil jeg sette fokus på humorens rolle for utviklingen av et godt arbeidsmiljø. Spørsmålene som blir stilt i intervjuet gir rom for at den alvorlige siden av humor også kan komme fram. Jeg ønsker å høre om *dine* tanker og refleksjoner rundt dette temaet. Jeg vil gjerne gjøre lydopptak av intervjuet for å få et bedre grunnlag til analysearbeidet.

Det er viktig at du kjenner til følgende:

- All informasjon fra intervjuet vil bli behandlet konfidensielt, dvs at din identitet vil være anonym.
- Din deltakelse er frivillig og du har rett til å velge å ikke svare på spørsmål du føler ubehagelige. Du kan trekke deg når som helst i prosessen.
- Lydopptak vil bli slettet når masteroppgaven er ferdig om ca et halvt år.

Jeg takker for din interesse!

Dersom du lurer på noe ta kontakt på e-mail: arnhildness@hotmail.com eller mobil 95158952.

Med hilsen
Arnhild Ness

Jeg er gjort kjent med prosedyrene for undersøkelsen og sier meg villig til å delta:

Dato og underskrift

Vedlegg 3: Søknad Store Norske

Arnhild Ness
Masterstudent
Pedagogikk NTNU
Henrik Mathiesensv 6A
7015 Trondheim

Store Norske Spitsbergen Grubekompani AS
v/ personaldirektør
Terje Carlsen

Trondheim 07 11 06

Søknad om tillatelse til å samle inn og bruke data i forbindelse med masteroppgave.

Jeg er for tiden masterstudent i pedagogikk v/NTNU. Temaet for masteroppgaven min er ”Latter på ramme alvor”.

Humor er en viktig faktor i et godt arbeidsmiljø. Hvorfor oppstår forskjellige former for humor og hvordan? Hva ler vi av, og hvordan virker latter/humor inn på arbeidsprosessen i bedriften? Dette vil være hovedfokus for oppgaven.

Derfor ønsker jeg å intervju gruvearbeidere i SNSG for å undersøke hva slags type humor som utvikler seg på denne type arbeidsplass. Temaet for oppgaven samt måten spørsmålene blir stilt på i intervjuet vil gi rom for at den alvorlige siden av humoren også kan komme fram. Eventuelle funn vil analyseres opp mot teori jeg har lest på området.

Deltakelse i intervju er frivillig og informantene har full rett til å velge å ikke svare på spørsmål de føler vanskelige. All informasjon fra intervju vil bli behandlet konfidensielt. For å få bedre datagrunnlag vil jeg be om tillatelse til å gjøre lydopptak. Opptakene vil bli slettet når masteroppgaven er ferdig. Informantenes navn vil ikke bli nevnt i oppgaven.

Jeg mener med dette å ha ivaretatt alle forskningsetiske spørsmål, og ber om fri benyttelse av data for mitt mastergradsprosjekt.

Ta gjerne kontakt på tlf 95158952.

Med hilsen

Arnhild Ness

Vedlegg: Søknad om godkjenning av mastergradsprosjekt.

Store Norske Spitsbergen Kulkompani

Telefon 79 02 52 00
Telefax 79 02 18 41

AKTIESELSKAP
Postboks 613
9171 LONGYEARBYEN
SVALBARD

Forstaker: NO 916 300 395
Bankgirokont: 7560.07.08031

Arnhild Ness
Pedagogikk NTNU
Henrik Mathisensvei 6A
7015 Trondheim

Deres ref.:

Vår ref.:

Longyearbyen
10.11.2006

VEDR. SØKNAD OM Å SAMLE INN OG BRUKE DATA I FORBINDELSE MED MASTEROPPGAVE

Jeg viser til ditt brev datert 7. november 2006, der du i forbindelse med din masteroppgave "Latter på ramme alvor" ber om tillatelse til å intervju gruvearbeidere i Store Norske Spitsbergen Grubekompani (SNSG). For å et bedre datagrunnlag ber du om å få gjøre lydopptak under intervjuene.

Store Norske har ingen innvendinger mot at du intervjuer gruvearbeidere i SNSG. Som du skriver i brevet ditt, er deltakelsen i intervjuene frivillig. All informasjon fra intervjuene vil bli behandlet konfidensielt, og informantene vil bli anonymisert.

Jeg ønsker deg lykke til med masteroppgaven, og bistår gjerne videre dersom du har behov for det.

Med vennlig hilsen
for Store Norske Spitsbergen Kulkompani
Aktieselskap

Terje Carlsen

Trondheim 24/7-10

Erklæring:

Jeg erklærer herved at Annhild Ness
får bruke mine bilder fra boka "Svea-
rampen" til sin masteroppgave "Latter
på ramme alvor."

Kristin Stoltz
Innhertedsv. 143B
7044 Trondheim

Store Norske Spitsbergen Grubekompani

Tillatelse til bruk av bilder i masteroppgave

Arnhild Ness gis herved tillatelse til å benytte bilder fra Store Norskes bildearkiv i sin masteroppgave i skoleutvikling ved pedagogisk institutt NTNU. Tittelen på oppgaven er "Latter på ramme alvor".

Longyearbyen 23. juni 2010

A handwritten signature in blue ink, consisting of a series of loops and a long horizontal stroke extending to the right.

Terje Carlsen
Sjef for kommunikasjon og samfunnskontakt
Store Norske Spitsbergen Grubekompani AS

Vedlegg 7: Tillatelse fra Tone Nødtvedt

Tone Nødtvedt
Postboks 885
9171 Longyearbyen

23.06.2010

BRUK AV BILDER

Jeg gir herved Arnhild Ness tillatelse til å bruke bildene til min far Erling Johan Nødtvedt i oppgaven sin.

Vennlig hilsen

Tone Nødtvedt

Vedlegg 8: Tillatelse fra Eva Grøndal

Eva Grøndal
Boks 334
9171 Longyearbyen

23.06.10

Erklæring:

Jeg bekrefter herved at Herta Grøndal's fotografi kan brukes i masteroppgave i skoleutvikling "Latter på ramme alvor" ved NTNU, Pedagogisk Institutt, som Arnhild Ness har skrevet.

Vennlig hilsen

Eva Grøndal.